NAZIONALE
BIBLIOTECA
VITT. EMANUELE
12
19 M
1

OPVSCVLA
DE VOLVPTATE
ET DOLORE
De Riſu, & Fletu; de Somno, & Vigilia;
De Fame, & Siti

NICANDRI IOSSII VENAFRANI.

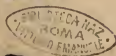

ROMÆ

Apud Franciſcum Zanettum. M D LXXX.
Cum Licentia Superiorum.

ADMODVM ILLVSTRI AC REVEREND· MO D. IOANNI BAPTISTÆ BILLIO Saronis Comiti a Cubiculo Sanctissimi D. Nostri GREGORII XIII.

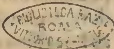

NICANDER IOSSIVS S. P. D.

HABET laudandarum artium procreatrix philosophia, Illustris, & præstantissime Comes, vt cum ipsa per se res obscuras, & a communi hominum intelligentia remotas explicet, & in lucem proferat, tum prosit studiosis, tum incredibili etiam eorum animos, qui res a natura occultatas sagaciter venatur, vbi ad alicuius implicitæ quæstionis enodationem venerunt voluptate perfundat, ita cum duabus potissimũ rationibus mens, quæ nunquam expleri potest in hoc statu ad vnũ aliquid cupide persequendum rapiatur, siue cum vtilitatis, siue cum voluptatis lux aliqua ostenditur (vtilitatem namque cum honestate coniungo) mirum dictu est, quantopere in earum rerum,

 de

de quibus doctrina est quædam subtilior pulchritudine, ac fructu conquiescat. Hinc ab ipso ferme constituto orbe, excellentissimi viri, omnibusque omnino bonis instructissimi fuerunt, qui illud ingenij acumen, quo assequi quiduis facile potuissent, in hoc vnum opus a quo cætera splendore, & gloria vincerētur, contulerunt, nimirum ab hoc fonte deriuari credebant (neque eos fallebat opinio) omnia quæ tum ad rerum perreconditarū, causarumque, quibus ea continentur naturalem cognitionem, tum etiā ad prudentem negotiorum susceptionem, accuratam administrationem, celeremque confectionem pertinerent, vt vix satis laudari possit ea vox plena grauitatis, qua vir ille vnus Greciæ sapientissimus, longeq; doctissimus Plato rerum publicarum fœlicitatem in philosophorum hominum virtute collocauit: Qua etiā causa adductos non paucos existimem, vt quamquam magno rerum gerendarum onere premerentur, quicquid tamen otij superesset, id totum in eorum, qui de Philosophia aliquid scripserunt, lectione consumerent, non solum vt in ea animus, deposita prope curarum mole, interquiesceret, ac propemodum interspiraret, sed etiam vt ad alia, quæ instarent negotia paratior, ac doctior fieret. Quippe sæpe etiam naturam magistram, qua duce errari haud potest, secuti, quan

tum hominibus datum est, ita effecerũt, vt eius solertiam non admirati minus quam imitati fuisse videantur: Ad quam summam Principum virorum laudem tu generis claritate, studio, & ingenij splendore quam proxime accedis, virtutem namque & sapientiã cũ nobilitate fœliciter coniunxisti, vt inter viros omnes vtraq; ratione splenderes, & antiquam illam maiorum tuorum dignitatem conseruares; hinc ego, & illo etiam quo teneor tibi aliqua in re inseruiendi desiderio rem non indignam facturus existimaui, si hosce labores qualescunq; de rebus ad philosophiam pertinentibus, meos, tibi vni, cui nihil neq; a natura denegatum, neque a fortuna non delatum est, offerrem, quod etiam vehementer optabat Illustris Cæsar Marius, ratus fore, vt in ista tua fructuosa hominum vita, tuisque occupationibus, cum relaxare animum voles, recreare illum, ac reficere paululũ possis, si ad nostrarũ disputationũ quasi suburbanos quosdam hortos diuerteris nõ magnificos quidẽ illos, atq; vberes, sed salubres, vt puto, & amenos, ac forsitan eo iucundiores quod eius manu culti sunt, cui nihil optatius est, quam vt possit, nihil antiquius, quam vt cupiat ex se extare aliquid, quo eius insignem erga amplitudinem tuam obseruantiam omnes non modo, qui nunc sunt, sed qui futuri sunt etiam homines, ætatesq,

cogno-

cognoſcant. Quod tu, ſi munuſculum tua illa;
qua rebus etiam minimis magnum pondus affers
humanitate, vt ſpero, complecteris, non ve-
reor, ne quemadmodum tu animum,
ſic cæteri omnes munus, eiusque
offerendi cauſam vehe-
menter non pro-
bent. Vale.

A # DE VOLVPTATE ET DOLORE OPVSCVLVM PRIMVM.

Explicatur quæ ſit differentia inter dolorem, diſplicentiam, triſtitiam, ſiue mœſtitiam, atque
B etiam inter voluptatem, & lætitiam. Caput I.

VONIAM vitæ noſtræ plurimam ferè partem circa dolorem & voluptates abſumimus, atque videntur primæ affectiones ſenſuũ & intellectus, vt cenſet Ariſt. in lib. Ethicorum, propterea nõ erat conſentaneum, vt earum nullam habẽtes ſollicitudinẽ,
C tractationẽ hanc animaſtico neceſſariã perperam dimitteremus, à noſtro illo iampridem ſuſcepto munere deflectentes: Cum vero affectus animæ, aut animati corporis viderẽtur, nemini obſcurũ eſſe arbitror, quòd vegetatiuæ parti non cõueniant, niſi fortaſſis placeat per quandam translationem ſumere voluptatem pro conſueta & familiari operatione rerum naturaliter operantium, à qua ſcilicet perficiantur, quemadmodum videtur latio calidorum corporũ, frigidorum autem quies, vnde con-
D ſueuerunt dicere naturam ignis, & cognata illius gaudere motu, terram autem quiete, ſiue immobilitate in centro vniuerſi, atque ita videntur gaudere, quoniam ſic bene ipſorũ naturæ ſeſe habeant, & conſeruentur; ex oppoſitis autem triſtari nempe ignem quiete, terram vero motu ſecus locum, quoniam contrario modo, ac naturæ illorum poſtulant, afficiuntur, itaq; vt gaudet ignis mo-

tu secūdū istā analogiā, ita propter quietem tristatur, & A
emarcescit, sed vere neq; voluptas est, neq; etiā dolor: de illo igitur dolore atque voluptate habendus est sermo, qui sentienti, aut omnino intelligenti animæ parti, vel ipsi cognoscenti ascribatur corpori, ac primū volumus explicare quandam differentiam nominum, ne illis for tasse neglectis cuncta reddantur obscura, deinde per quam potissimum animæ partem obtingant, quæ sit eorum natura, quæ deinceps necessaria esse videantur ad voluptatis & doloris generationē, & quibus modis con- B
tingere possit aliquem gaudere vel tristari, quid tum fiat in ipsa anima, ex quibus postremo explicabitur finis & obiectū vtriusque. Primum itaque sciendum est placuisse Arist. decimo libro Ethicorum omnes tristitias appellare dolores, & gaudia voluptates, tametsi peraucta & multiplicata sint nomina, hoc enim factum est ab alijs cuiusdā distinctionis gratia, itaque vsitato more loquen di consueuerunt omnes illū dūtaxat appellare dolorem qui fit in sensu tactus per tristem videlicet ipsius sensa- C
tionem corruptiuam organi, siue qualitatum eius conuenientium, quæ sunt vitæ propriæque saluti necessariæ, alios vero nequaquam illi appellant dolores, sed tristitias quasdam, & eorum opposita voluptates & gaudia, quasdā insuper tristes & iniucundas cognitiones, admo tionesque aliorum sensuum nempe visus & auditus, gustus, & olfactus appellant displicētias, & iniucundas cognitiones, vtpote si visiua facultate, quædam turpia & fœda suspiciamus, si forsitan asperas quasdam voces, D
illasque in musicis dissonantes, seu prauos odores, saporesque ingratos quomodolibet sentiamus siue inepte aliquem dicentem auscultemus, ac certe videntur dolores non esse neq; mœstitiæ, quoniam eo tempore possemus esse in lætitia cōstituti, absurdum autem est, minimeq; possibile vt idem tempore eodem possit esse lætus

A & mœstus. Lætitia vero videtur esse effectus voluptatis mentis, aut potentiæ cuiuspiam interioris tanquam effectus ab ipsa cognitione, doloreue proficiscens, seu tanquam finis, non secus, atque mœstitia cuiusdam doloris soboles, & finis, sunt enim è regione oppositæ: itaque videtur lætitia non esse mentis gaudium, sed animi tranquillitas aut alacritas, & vacuitas curarum cum existimatione, aut saltē præsuppositione status optimi, quasi videatur huic homini se esse cunctis solutum curis, &
B nullius mali opinio, memoriaue suppetat, aut tāquam euicta exstinctaq; despiciatur, ita vt expeditum ipsum faciat ad omnes voluptates facillime suscipiēdas, ac ferme gestiat, atque hinc sequitur curarum solutos vt plurimum esse lætos, atque illos etiam qui ad pauca respiciunt, & propter desipientię notam nulla premūtur sollicitudine, atq; illos qui propter celerem sensus motū, & caloris vbertatem spiritus habent alacriores, & principium minus compressum, vnde etiam vinum lætos ef-
C ficit potatores, quoniam calefacit, motum auget, & cōfidentiam parit, spiritus facit alacriores, soluit compressiones, & suspensiones dolorum, & vim addit principio: quapropter frequentes huiusmodi lætitiæ potissimum sine causa obortæ desipientiā referūt, & animum auertentem seria & honestiores curas, atque cogitationes, & studia melioris vitæ: At contraria mœstitia, quam alij etiam tristitiam appellant, videtur esse remissio quædā, & tristis animi suspensio referens dolorem & angores,
D tanquam effectus doloris proprius, qui partem internam animę occupauit, aut intrinsecus ipsum principiū: sic enim spontanei quidam mœrores efficiuntur, & quādoque tum propter principij occupationē & molestias, tum etiā confusas quasdam alioqui tristes existimationes exoriuntur potissimum natura, & temperamēto melancolicis: sed mihi videretur, eam ad voluptatem aptis-

 sime

ſime referri: hanc autem ad ipſum dolorem, dico autẽ A intrinſecũ, quem alijs viſum eſt appellare triſtitiã propter diſtinctionem: per ſe enim lætitia eſt ſicut habitus quidã voluptatis perſeuerans propter exiſtimationẽ aut præſuppoſitionẽ optimi ſtatus vacuitatis inquam curarum & malorum omniũ; vnde ſimul fit animi tranquillitas & alacritas quædam, ac nos ſubinde id ſolum ſolemus appellare lætitiam, quod eſt diminutum: mœſtitia vero eſt ſicut habitus quidã doloris perſeuerãs propter exiſtimationem ſaltem confuſam, aut præſuppoſitionẽ B mali ſtatus à cauſa nimirum extrinſeca, vel intrinſecus officiente, vt onus quoddam nimis moleſtum videatur animo impendere propter illam exiſtimationem, quòd ſit in miſera fortuna, & ſtatu admodum remiſſo, idque perſeuerat quouſque non ſoluatur, ſedeturque exiſtimatio, aut alia quæpiam recens inducta opinio priorẽ eiciat & obruat, vel bonum aliquid ſiue oblectamentũ animũ auertat ab illa exiſtimatione, & ſoluat compreſſionem, ſuſpenſionemque illam dolorificam. C

In qua parte animæ proxime, & immediate fit voluptas, & dolor. Caput II.

Magna difficultas videtur eſſe quibuſdam philoſophis, in qua ſcilicet parte animæ ſit proxime repoſita voluptas & dolor, ac quidam inepte arbitrarentur, vtrãque affectionem eſſe propriã facultatis appetitiuæ, D ac nullam præterea gaudere, triſtariue niſi vt eſt appetẽs ſiue amans amore concupiſcentiæ & fruitionis, aut contra perſequẽs odio, nam voluptas & dolor odio & amori familiariſſime ſunt coniuncti, quaſi vero hoc ita fiat, vt quando facultas aliqua cognoſcens quidpiam perceperit, quod plane bonum, ſiue apparens, vel alterutro modo

A modo iucundũ videatur, mox ab illa cognitione nuda ſubeat opus appetitus, & oblectamenro perfundatur, itaque ſi ſit eadem facultas quæ appetit, & cognoſcit, ratione tamen diuerſa, vel omnino alia, illa profecto vt appetēs bonis hiſce ſubiectis, & iucũdis delectetur, quod multis rationibus probãt: quoniã vbi eſt amor & odiũ, ibidem ſane voluptas & dolor eſſe deberet, ſed amor & odium conſiſtit in appetitu, igitur in eodem ſit dolor & voluptas. Secundo hoc confirmatur ab obiectis prout
B ſunt cauſæ iſtorum, porrò bonum & iucundũ ſunt obiecta appetitus rationalis & ſenſitiui: ſed voluptas à bono ſiue iucundo proficiſcitur; dolor autem ab oppoſitis, igitur in alterutro appetitiuo conſiſtũt: Præterea ex ipſo actu, nam dolor & voluptas ſunt affectus quidam: neuter enim cognitio eſt, ſed affectus à quibuſdam exorientes cognitionibus, ergo in affectiua ipſa parte animæ conſiſtunt: hæc autem eſt appetitiua, in qua cæteri affectus ſimiles efficiuntur, ſcilicet odium, amor, ira, & illo-
C rum cognata: Id denique confirmatur, niſi enim per appetitum fierent, fœlicitas profecto, quæ, vt videtur omnibus, eſt præſtantiſſima, voluptas non cõſiſteret in actu voluntatis, quod eſt abſurdum, namque amor ipſe fruitionis, qui videtur eſſe tota ſubſtantia illius fœlicitatis manet in appetitu: attamen ſi voluptates quæcunque excipi poſſunt ab obiectis ipſis eſſent in potētijs cognitiuis fœlicitas conſiſteret in actu intellectus, cognoſcens autem ita videtur facere quemadmodum ſi oſtendat, at-
D que indicet bonum, quod deinde vt bonum eſt, aut delectabile delectat appetitum, vnde ex illius oblectamēto exoritur amor; hic autē non fit niſi ea parte quæ voluptate afficiatur, ſicut odium à dolore, & triſtitia proficiſcitur. Hæc autem opinio ſine vlla difficultate repugnat Ariſtoteli, rationi, & ſenſato experimento, quapropter ab ipſa potiſſimum veritate coactus fateor, voluptatem

& dolorem fieri in omni sensu, imaginatione,& memo A
ria, quin etiam in intellectu,ac demum in ipso appetitu
tam sensitiuo, quàm rationali; cuncta enim manifesta
sunt sigillatim per singula discurrenti. Siquidē dicebat
Aristoteles decimo Ethicorum cap. quarto ex professo
quòd dolor & voluptas in omni efficiatur sensu, & intel
lectu; sic enim ait ad verbum: In omni namque sensu
voluptas est, & in mente simili modo cōtemplationeue,
hoc etiam aliàs tum illo, tum sequenti capite confirma
uit. Sed ratione hoc ipsum patet,& est ratio ipsius Arist. B
qui arguebat hoc modo, nam perceptio iucundi & mo-
lesti per se dolorem & voluptatem efficit, sed omnes sen
sus interni aut externi, intellectus & vterque appetitu,
in proprio genere subiectorū singuli habent nonnulla
quæ sunt per se iucunda & conuenientia, alia contra in-
iucunda igitur in cunctis efficitur dolor & voluptas, &
certe hoc altera ratione videbatur necessarium, nimirū
ab ipso fine propriaque functione, quoniam debebat
natura aptare dolorem & voluptatē illis potentijs quæ C
ad vitæ tutelam erant substitutæ, vt custodiam hanc sibi
creditam dolore pariter instante ac voluptate quamop-
time tuerētur, porrò nisi gustus proprias haberet vol up-
tates, propriosque dolores nō eligeret magis vnū quàm
alterū, sed omnia viderentur pariter conuenientia, siue
incouenientia citra delectum, quod etiam alijs eueniret
potentijs, sed quid oportet plures afferre rationes? valde
enim futile est, tantam habere curam rerum manifestis-
simarum; quis enim non experitur in se ipso in cunctis D
sensibus, cæterisque potentijs cognoscentibus dolorem
æque & voluptatem fieri sub ea qua cognoscūt ratione?
Cum propterea renocatum esset in dubium apud vete-
res si dolor & voluptas esset ipsa formaliter tristis, blāda-
que cognitio, vel aliud quidpiā ab ipsa cognitione in-
separabile, de quo iamiam sumus tractaturi, an non for

A tasse censes dolorem qui ex soluta efficitur vnitate concurrente dumtaxat appetitu fieri, quasi vero vel spontanea res sit ille dolor, & non fiat antequā appetitus se cōuertat odio id quod soluit prosequens, non ne vides ꝙ dolor præcedit odium, & voluptas præcedit amorem, & appetitum? effectus autem nullus est antequam sit causa in actu, sed pro maiori dilucidatione sciendum est oēs voluptates & dolores esse proprias affectiones facultatū cognoscentium, nam appetitus vel est alicuius earū opeB ratio, vel saltem illamet facultas ratione tantum distincta, quamobrem & hic est ordo in operando, cum sensus aut intellectus bonum aliquid siue iucundū cognouerit, continuo si bonum est illud auet atque amat, vel amore concupiscentiæ, vel amore amicitiæ & fruitionis, cum autem amat, siue desiderat, fortasse magis gaudet: hinc enim actiones spontaneæ ioci, relaxationes, somni quietes, studium, & cognata istorum delectant, ea namque si sponte & cum desiderio facimus, sunt magis iucūC da, attamen proprie sub ea ratione qua cognoscunt, oblectantur, aut dolent, & quemadmodum amor est effectus cognitionis iucūdæ siue alicuius boni veri vel apparentis, eodem etiammodo appetitus, dolor, & gaudiū, & si cum illo amore fit voluptas, hoc etiam fit propter cognitionem: quod enim amat, hoc etiam amando cognoscit: visus enim cum viderit aliquod pulchrum, videndo afficitur voluptate, inde procedit amor, & desiderium fruendi: illa tamen fruitio nequā & lasciua paD riter blanda, & suauissima est cognitio, & consueuerunt appellare fruitionem iucūdas quasdam & claras cognitiones non dimittentes, cum commoditate & possessione quadam, amorem vero fruitionis illū appellant qui ab ea proficiscatur cognitione, ipsique existat coniunctissimus, minimeque separabilis: patet igitur quæ nā potentiæ gaudeant, & doloribus afficiantur, ac quomodo per

do per appetitũ & voluntatem obtingere possint, quippe qui voluptatem & dolorem augere valeat in ea, quæ cognitionis est compos, facultate, vel contra obtũdere vires, & existentiam pro apparente mutare, ac certe non est modica vis, & propterea dicebat Arist. secundo Ethicorum cap. tertio, virtutes oẽs & vitia ex dolore & voluptate proficisci, & hæc illas vicissim comitari. Nunc vero superest vt dissoluantur illorum rationes: Ad primã autem respondeo concedens assumptum, illud videlicet quod in eo fit dolor & voluptas, in quo amor & odiũ generatur: etenim hæc in ipsa quæ cognoscit facultate fiunt: cum enim iucundum & conueniens aliquid nouerit à quo delectari senserit, statim amore illius accenditur, aut contra in odium & inimicitias se conuertit; si tristem fecerit sensationem: attamen voluptas amorẽ præcedit, quamuis fieri potest vt intendãtur illius vires subcrescente pariter amore, nequaquam vero vt amat vel odio habet, præcise gaudet vel dolet, sed potius quia dolet vel gaudet, insuper appetit & amat, aut auersatur & odit. Secũda deinceps ratio quæ ab obiectis desumitur, multo facilius diluitur: supponũt enim facultates per obiecta differre vt censet Arist. secundo de Anima: itaq; vt differt bonum & verum, bonum iucundum & sensibile, tantum etiam differt intellectus & voluntas, sensus & appetitus sensitiuus, sed, aiunt dolor, & voluptas appetituũ sectantur obiecta, igitur in appetitu dumtaxat fiunt, minor videtur esse manifesta, quoniam à singulis procedũt obiectis, vt sunt iucunda, ac modo aliquo bona. Respondeo quòd intellectus est per se veri & boni: voluntas autem est boni tantum cogniti, ac similiter in sensu: is enim vbi conueniẽs aliquid cognouerit, ab illo tãquã iucũdo & bono afficitur voluptate, & iucũdũ hoc censet bonũ ac cupit: quis enim neget ne fiat dolor, velit aut nolit quispiã soluta vnitate, aut ne fiat voluptas

A tactui cum multa frigiditate doleret, ab ipso calore? om nis plane virtus si appetere & amare aliquid debeat, ea dūtaxat ratione amat & cupit; quia bonū & conueniens sit vel tale saltem videatur, & contra nihil auersetur, ac odio prosequatur, nisi illud perspexerit esse malum, minimeque iucundum: itaque ad hæc pertingit ipsa cognitio, ac talia cognoscenti cum esset in actu, fiebat dolor & voluptas. Ad tertiam quia nondum manifestum est quid sit vtraque affectio si concedā affectus pro maio

B ri parte fieri per appetitum, haud tamen necessariū omnes, nam quidam manifeste ab alijs procedunt facultatibus, ipsa namque verecundia est quidam affectus, sed minime ab appetitu proficiscens, at potius ex sensu & opinione, sed de hac re paulo post dicemus vberius. Postrema etiam difficultas nullius est momēti, nam etsi cōcedam fœlicitatem optimam consistere in actu voluntatis, nequaquā sequeretur ob id omnes dolores, voluptatesque per hanc fieri potestatem animæ, sed aliquas tan

C tum & fortasse omnium præstantiores: at neque illud verum est, quoniam Aristoteles cum antea diuisisset fœlicitatem in actiuam & contemplatiuam, hanc postremā & optimam decimo Ethicorum cap. septimo reddebat intellectui, & in contemplatione putabat consistere, quæ est vt clara visio, quod in sequenti capite multo explicatius confirmauit sumpto argumento à primo intellectu, primaque rerum causa, quæ est Deus optimus maximus: siquidem ipse totus est fœlicissimus, ipsique

D tota æque vita beata per æuum: attamē non quia formidolosas res substinet, neque cætera secundum virtutes morum efficiendo substinendoque, qualis profecto est actiua fœlicitas, sed intelligendo tantum, quippe qui sola fœlicitate potiatur contemplatiua per seipsum à se ipso in se ipso, & ad se ipsum sine vlla dependentia, pariter inquit & homo illa sua prope diuina parte animæ

sibi

sibi creditâ, operatione potissimum illâ efficitur fœlix, A quæ huic maxime est cognata & proxima, nimirũ ipsa intelligentia, contemplationeue rerum præsertim optimarum in latitudine totius entis, at qui subcrescit gaudium si clare videat & cognoscat, nullaque formido suppetat amissionis.

Quid sit obiectũ voluptatis, & doloris effectiuũ, an singula ratione quadam, & figura communi hæc faciant, ac quomodo & cuius finis gratia existant. Caput III. B

Quoniam constitutum est in præcedenti capite dolorem, ac voluptatem fieri apud omnem cognoscentem facultatem, non immerito aliquis existimaret nullũ esse determinatũ genus, quod in se ipso contineat omnia, quæ effectus illos cient: nullum enim commune est C genus sensibilium, & intellectiliũ rerum, ab his autem nullo discrimine fiunt: attamen si rei naturam diligenter animaduertamus, nulla preterea relinquetur difficultas nam vna est cõmunis figura, & quasi formula, cuius ratione gaudiũ cietur, & voluptas, altera deinceps qua dolor & tristitia generatur, ob id dicebat Aristoteles decimo Ethicorũ cap. quarto, esse quãdã pulchra in omni genere rerum sensibilium, & earum quæ per intellectũ D cognoscũtur proportione scilicet respõdentia pulchro secundum aspectum, nõnulla etiam deformitate tristia, & quemadmodum ab illis gaudium, ita ab his dolor generatur, siue displicentia: sed quoniam pulchrum & turpe secundum quãdam analogiam dicuntur, propterea excogitandum est, quale nomen possimus accõmodare

A proprium alterutro rerum, & obiectorum genere, sed neque hoc tacuit Aristoteles: dicebat enim conueniens & incōueniens esse per se causam doloris & voluptatis. quod enim aliquo modo conueniens est sibi & accōmodatum, id voluptatem affert, contrarium autem dolorē, hoc etiam erit si dicamus bonū & malum, & certe hoc potest illa ratione demonstrari, quoniam per se dolor parit odiū, & voluptas parit amorem: eadem igitur sunt causæ doloris & voluptatis, per quæ generatur amor, & B odium, sed horum subiecta sunt bonum & malum, vt visum est omnibus: ergo bonum, & malum sunt per se causæ doloris, & voluptatis, bonum autem, siue malum non accipimus hoc loco secundū formam: sic enim fortasse vel neutrum mouerent effectum, vel saltem ad hoc bonum non attingeret facultas sentiens: accipimus igitur vtraque concrete, bonum enim & malum sunt in rebus, sed hoc est duplex alterum ratione perceptibile, quod nomine hoc nudo bonum appellatur, alterum C autem bonū, & malum ad sensum, & hoc bonū, & malū iucundum & iniucundū secundū sensum nuncupatur: voluptas autem fit ab his conuenientibus & bonis, quoniam iucunde & blande mouent, at contra efficitur dolor cum mouent iniucunde & importune vt læsionem & incōmodum, siue inconueniens aliquid referant: solent autem iniucunde mouere, sensum quidem si sensitiuum corpus, illiusque temperiem, & propriam naturam corrumpant, aut saltem læsionē aliquam afferrāt, D si vero sint cognata & familiaria, vel modo aliquo conuenientia delectant, nempe si congruant saluti, temperaturæ, totique substantiæ, & in omni sensu sunt quædā voluptates propriæ, proprijque dolores, quædam vero communes, propterea quod ipsis conueniant vt coniungūtur phantasiæ & opinioni, proprios dolores & voluptates illos appello, qui fiunt à proprijs subiectis sensibi-

libus, prout sunt talia, voluptas nimirum quæ à colore A
& luce, alijsque uisibilibus fit propria censetur visus, vt
pote si uiridem colorem aspiciat, quia moderate ipsum
cōgregat, si congruentes inter se colores, & analogiā
habentes optimam, tum in mouendo, tum in repræsentando
vicissim, intueatur, moderata quoque lux in opaco,
quia potentiam vegetat, mouet, ac modo quodam
perficit, aut post tenebras non admodum intensa, cum
videre per illam incipiat: actus enim est perfectio potētiæ,
si vero repente lux nimia in visum irruat, virtutem B
illam in diafano pupillæ mouet, & disgregat: itaque dolorem
parit, quia sensorium lædit, & uisum hebetat,
atque hinc nimia albedo dolorem facit visui, quoniam
est color illum disgregans, hinc etiam & intensa nigredo,
quippe quæ nimium congregat, sed minus displicet,
nam congregatio minus, quàm disgregatio nocet: interdum
antem sensus videntur affici dolore, ac voluptate,
si coniungantur phantasiæ, aut opinioni: cum enim visu
cernimus aquam tempore sitis, vel esculenta tempore C
famis, vel pulchram mulierem, optimas quasdā picturas,
porticus, & ædificia immensa, quasdam etiam facies
ridiculas voluptate afficimur, & visus oblectamento videtur
recreari in illa suspictione; attamen phantasiæ, &
opinioni conuinctus delectatur, quoniam imaginamur
aquam & esculenta tristem illam posse appetentiam
sedare, ac prope naturæ vacuitatem replere: itaque sub
imaginatione quòd possint proficere, grandemque illā
appetentiam & tristem sensationem explere cum spe in- D
super fruendi voluptas aduenit, excidit autem & pro voluptate
fit dolor, si formido, vel diffidentia non habēdi,
fruendique contingat, quemadmodum Poetæ fingunt
Tantalum pœna talionis propter concupiscētiam vexari,
cum siti prematur intensa, & aquas vsque ad mētum
habeat pertingētes, quas tamē potare nec magnos possit

A fit adhibendo conatus, ac dolor perpetuo uires acquirit & euadit intenſior, nec ſęcus plane fit in cęteris; cũ enim uiderit aliquis pulchrã mulierem ſenſus hic mouet ſenſum concupiſcentiæ, & imaginatio refouet actum: itaq; mouetur ad concupiſcendum, niſi ratio, quæ ſecundum naturam debet eſſe domina appetitũ illum moderetur, & refrangat, ita quoque delectant picturæ, uel iudicio rationis adhibito quòd artis peritiam, & ingenium referant, uel ſi ſpectaculum aliquid nempe animalium fu-
B gam, nemora & conſeſſus uirorum, uel ridicula quædã non inepte præſeferant: In ipſo etiã hoc modo fiunt dolores, & triſtitiæ, nempe ſi uideat ouis ad ſe proficiſcentem lupum, uel fortaſſe etiam depictum, ut illum perperam deluſa cognoſcat, partim timet, partim etiã dolet, & cunctis hoc accidit hominibus cum uidẽt aliquẽ inimicum, niſi fortaſſe gaudeant ulturi, gaudet enim qui ulciſcitur: Eandem dolorum & uoluptatum differẽtiam facit auditus; in hoc enim ſoni inter graues & acu-
C tos medij uoluptatem efficiunt, quoniam mouent ſuauiter, & ſenſorium non lædunt, nam ualde acutum uidetur ut acus pungere; grauis autẽ ut piſtillus impellere, commenſuratum igitur mouet blande, & quoniam homo ſenſus habet, ut ita dicam; rationales propter rationis antiquam ſocietatem ob id quodam altiori praditus intuitu, & facultate gaudet quadam uocum & ſonorum pulchritudine, nimirum uoce clara nequaquã aſpera inter acutum & grauem media nõ obtuſa, neque in-
D terciſa, quamobrem etiam gaudet illa proportione, & numero, quem rithmum appellant, tam in ſingulari uoce, quàm in compoſitis: cum enim talis optima uox aures demulcet, ſenſus ſe ipſum admouet & applicat obiecto ſentiendo, ut neque diuelli, neque turbari cupiat, ſed ſi uox numerum amittat, uidetur interciſa, & non amplius una: ſenſus autem & iucunda applicatio uult

unitatem ſine interceptione gaudet etiam ſuo altiori iu A
dicio, quia comprehendit artificium non uulgare, eamque ob rationem multæ ſimul uoces in muſicis delectāt ſi ſint conſonæ, & claræ admodum, quoniam multa propter numericam proportionem in unum coeunt haud modica peritia, quamobrem auditus facile cum uoluptate ſubſtinet illam applicationem, at ſi inter eas corrūpatur proportio laborem pariunt, & diſplicentiam, nā unitate corrupta uidentur multæ uoces ſeorſum, at ſenſui præſertim auditiuo moleſtum eſt pluribus ſimul in- B
cumbere, quoniam applicatio præſertim facilis & iucūda uult unum non multa: hoc etiam facillimum eſt obſeruare in ſenſu guſtus, tactus & olfactus penes propria ſubiecta, atq; hinc patet illius difficultatis ſolutio, quāobrem cōmenſurata cunctis ſenſibus ſunt iucunda, exceſſus autem omnes moleſti, etenim cōmenſurata blande mouent, & cum ſalute, idcirco ſunt iucunda, alia uero uehementius mouent, & forſitan corrumpunt, aut ſaltem lædunt: an forſitan ſenſus in mediocritate cōſiſtit? C
ſed hoc, ut mihi uidetur, non fieret in omnibus, ſed in ipſo ſolum tactu, ſi nempe concedatur eſſe quandā formam ſiue potentiam ex optima, puriſſimaque *συμμίτρεια* primarū qualitatum profecta, nequaquam uero ex *συμμίτρεια* conſtat ſaporum, odorum aut ſonorum: Cæterum gaudet intellectus tum cognoſcendo multa, hæc enim eſt ſua perfectio, tum meliora, præſertim difficilia ualde, ac nimis optata, ac ſi ratione cognoſcat ſe habiturū aliquid, uel homo per ipſum, quod ſummo ſit illi ho- D
nori, ſummamque afferat utilitatem, uel ſpe quomodolibet futuri boni corripiatur, uel exiſtimatione præſētis uel ſaltem honeſti: cum enim uir ſtudioſus habitū exercet uirtutis alicuius, mens ipſa & practicus gaudet intellectus, nam iucundum eſt eſſe bonum, aut exiſtimari, facere quæſtum, ueris abundare diuitijs, atque alijs ad facilem

A lem commutationem utilibus, iucunda res eſt honor, digniorē eſſe ac cæteris præſtare: itaq; non immerito gaudebit intellectus aut homo, cum ſe non eſſe illorū expertem opinatur, ſed vbi contrariam habeat opinionē & ſcientiam oritur dolor & triſtitia: ſequuntur etiam vt plurimū voluptates & dolores quaſdam corporum naturas, temperamenta & mores, ſiue conſuetudines, & exiſtimationes proprias longe in hominibus diuerſas: itaque pigris quibuſdam hominibus veluti deſidia, & otiū
B placet, ita diſplicent omnia, in quibus opus eſt labore, & valida corporis exercitatione: quapropter ex ipſis rari admodum ſunt venatores, aut milites, niſi vel neceſſitate quadam coacti, aut ſpe faciendi lucrum, vel opinione maioris boni, & honeſtæ gloriæ conſequendæ cum aliqua vtilitate alliciātur: his vero ludi vt plurimū placent, niſi contraria quædam obſtet opinio, aut mores & exercitium, atque illis potiſſimum qui ad pauca reſpiciunt, & minori curarum ſtudio tenentur, aut quos minima
C etiam cura fatigat, & rem iſtam vel ſaltem conſuetudine magno proſequuntur amore, atque illis primum indulgent ludis, & oblectamentis, qui nullo prope egent labore mentis aut corporis, & in quo opinētur ſe maius lucrum efficere poſſe, & in quo fortaſſis ſibi videatur eſſe magis fortunatos, magisque peritos, tametſi non exiſtāt, atque alijs alij ludi placent, prout eis vel magis victoria vel magis vtilitas arridet, & ludendi quædam forma honeſtior, vel iſta ſimul coniuncta: itaque alios alij ludi de
D lectant, prout uel magis idonei ad eos ſunt, quàm cæteros, vel magis in eis victoriam affectant: ob id enim ſolent plurimam iucūditatem afferre, & voluptate perfundere, vt ait philoſophus, ſecundo Rethicorum: alij vero cæteris magis arrident propter conſutudinem, alij propter alias quaſdā opiniones, illasque varias, vtpote quibus magis proſperitas fortunę placet, ijs ludi magis arri

dent,

dent, in quibus minus requiritur ingenij; plurimũ autẽ A
fortunæ, alijs contra arrident alij, in quibus ostenditur
maius acumen, namque in his maior & præclarior victo
ria est, quippe quæ per virtutem propriam obtingat, ibi-
que magis in quo splẽdor quidam & ingenij præstantia
demonstratur, & victoria quædam præclarior in vsu ra-
tionis, quę est homini, vt homo est, propria: in hac enim
est longe præstantior, quàm in cæteris vbi parta victoria
videtur esse aut propter fortunam, aut optimam corpo-
ris habitudinem, & robur naturæ: hoc enim neq; adeo B
præstat, neque hominibus est proprium, omnino tamẽ
videntur omnes ludi qui potius lucro, quàm victoria de
siderantur esse familiares auaro hominum generi, quẽ-
admodũ inquit Arist. quarto Ethicorũ cap. primo de libe
ralitate & auaritia, tametsi nimis auari propter formidi
nem faciendi iacturã vel omnino abstinent, vel ludunt
res minimas, arbitrati hoc modo se parũ posse è re pro-
pria absumere, multum autem, si fortuna volet, lucrari,
aut relaxationis tantum gratia, etenim ludi relaxatio- C
nes quædam sunt, & oblectamenta vitæ, & alij si debite
suscipiantur ad robur corporis plurimum valent, tuen-
damque valetudinem, alij etiam animo conferunt: sic
enim prope deposita curarũ mole videtur interspirare,
& subinde ad reliqua, quæ impendent negotia, & gra-
ues cogitationes reddi paratior, longeque magis ido-
neus, tametsi excipere oporteat quosdã honestos ludos,
& quantum ac quomodo oporteat. Alijs contra qui cali-
diores sunt, magisque robusto corpore & longe mobi- D
liores venatio placet, præsertim si in ea fuerint assueti,
& victoria illa, atque certamen placet; hinc videretur
militibus arridere, quamuis non omnes æque existimãt
bonum hoc modo vincere, & feris insidias parare falla-
cibus, aut celeres immanesque vincere, nec magnum
aliquid esse aut honestum solatium, idque si compense-
tur

A tur labore videtur quibusdam non esse rem admodum iucundā nec prosequendam, & nonnullis, qui valde misericordes sunt displicet videre hæc animalia indigne pati, ac minime videbis omnes venatores esse milites, quamuis venatio sit militiæ species, vt censet Aristoteles primo Politicorum, nonnullis enim placet hoc militiæ securissimum genus, aliud autem displicet, vtpote non satis tutum nec fortasse admodum vtile, quamuis honestum & magno dignum honore: viris autem ingenuis,
B & acumē maius obtinentibus arrident in primis studia, & animi diuitiæ, atque in his voluptatem sentiunt, præsertim si opinentur se in ea re videri omnibus præclarissimos, efferrique ad summos honores, ac demū immortalitatis nomen adipisci: omnino autem opinionum existimationūque varietas in hominibus facit alia alijs apparere iucunda & molesta, quod magis ipsis videmus accidere, quàm cæteris animalibus, cum obtinuissent facultatem illam minus pendetem à corpore, & plura
C cogitantem, opinantemque varie: quamobrem patet quæ sint obiecta doloris, & voluptatis, & quomodo sigillatim in omnibus potētijs tales producātur effectus, nunc superest vt ipsorum vsum, propriosque fines explicemus, ad quos potissimum illis vtatur natura; hoc vero palam explicauit Aristoteles primo Politicorū cap. primo, partim etiam in fine tertij de Anima: cum enim fecisset animal, ipsique sensum, alijs etiam intellectum tradidisset, vt futuri essent custodes vitæ, & curā habe-
D rent totius animalis, opere pretium erat vt dolore ac voluptate afficerentur, quoniam sic oneri imposito satisfaciunt, cū ad hæc duo se flectant, & accommodent secundum illam necessitatem, ad prosequendum scilicet, & fugiendum: deinceps autē in humano genere illis abutitur ad alium finem, scilicet ad virtutes; quamuis hinc etiam orta sint vitia, quemadmodum declarauit Aristo.

secundo

ſecundo Ethicorũ cap. tertio: tria etenim ſunt, quæ in A
electionem, ac totidem in repudiationem cadunt, hone
ſtum, vtile, & iucundum, & tria contraria, turpe, inutile,
& moleſtum, & circa hæc probus vir bene agit, malus
autem perperam, fortaſſis etiam dolor & voluptas in cõ
muni non modicum momentum habẽt ad ſcientiã, ita-
que tum hoc, tum illo etiam modo videbatur neceſſa-
ria perceptio doloris & voluptatis, ſiue cum dolore &
voluptate: dolor enim non eſt obiectum, quemadmo-
dum nos loquimur de illo. B

Quid ſit dolor & uoluptas. Caput IIII.

NVnc altera emergit quęſtio ad naturã illorum perti-
nens de voluptate & dolore quid ſint, primũ autem
per prædicata negatiua, quemadmodũ fecit Ariſt. quid
non ſint explicabo, vt ſubinde quid vterque ſit prõptius
longeque expeditius appareat: etenim nonnulli opina
bantur voluptatem eſſe quãdam ſpeciem generationis, C
dolorem contra corruptionem: Alij putabant dolorem
eſſe indigentiam eius quod eſt ſecundum naturam, vo-
luptatem autem repletionem illius: Alij dolorem & vo-
luptatem cenſebant eſſe motum: Alij eandem animæ
primam operationem, nempe uiſionem iucundi eſſe vo-
luptatem, dolorem contra iniucundi, moleſtique aſpe-
ctum, quarum opinionum illæ duæ primæ ſi ſecundum
verborum faciem accipiantur nimium videntur futiles,
idcirco in earum oppugnatione nõ faciam temporis ia- D
cturam, conuertam nihilominus eas paulopoſt in ſen-
ſum meliorem, quemadmodum fortaſſe ab illis accipie
bantur, & cum illas recenſeret Ariſto. per initia decimi
libri Ethicorum tertiam plurimis oppugnauit rationi-
bus. Enimuero motus omnis efficitur cum tempore,
cum ex ſua definitione ſucceſſionem contineat, vel ſaltẽ

ut pro-

A vt proprium quoddam ad naturam eius, quam proxime accedens; voluptas autē & dolor in instanti, & quemadmodum aiunt, subito nobis obtingere solent, ergo non sunt motus: hoc deinceps confirmatur, nam omnis motus est gratia alicuius, cum ad aliquem proprium terminum sit processio & via: necesse est enim vt intra duos terminos collocetur, videlicet terminum à quo, & terminum postremum, in quem pro sua natura deficiat, dolor autem nullus, & voluptas termini alicuius gratia B videntur esse, ergo voluptas & dolor non sunt motus: præterea ex motuum qualitate, nam singuli velocitate, tarditateue donantur, quemadmodum idem explicauit Aristoteles tertio & quarto Phisicorum, voluptas autē & dolor omnino velocitatis, ac tarditatis sunt expertes; ergo non sunt motus, minor propositio non eget vlla probatione, quoniam manifestum est dolorem dolori comparatum, aut voluptatem voluptati, neque huic illum, esse alterum altero velociorem, vel segniorem, C & quamuis dicere consueuerunt nōnullos cito à dolore in lætitiam conuerti, aut contra, aliosque cito dolere, aut lætari, vel plane signius, hoc nullam affert difficultatem: illud enim breue tempus esse significat, quod inter dolorem & voluptatem intercipitur, alterum vero facilitatem quandam, & maiorem promptitudinem arguit, secundum quam bene, maleue dispositi facillime dolent, & leuissima occasione lætantur, illę tamen affectiones semper eodem modo in instanti fiunt, siquidem D dolor & voluptas, aut ipsa cognitio est, vel ab illa nequaquam separabilis; cum igitur cognitio fiat sine tempore, rationabile quoque est illos esse in instanti, sed quādoque cum perseueret applicatio facultatis circa obiectum conueniens & bonum, tum permanet voluptas, tum etiam solet intendi, vt quandoque pro moderato gaudio fiat, immensa lætitia, quemadmodum si pauca

A sit, si idem sit operatio, & voluptas, non tamen ipsa voluptas mentis esse videtur operatio, neque sensus, est enim absurdum, sed quia non separatur, idem quibusdam videtur, hinc equidem multa colligo, primum autem quòd sensus, mentisque operationibus longè proximior & cognatior est dolor & voluptas, quàm cupiditates, quippe quæ etiam ab his proficiscuntur, vt enim superius dicebam, cum fiat in aliqua cognitione dolor, & voluptas ab his procedit amor & cupiditas, siue odiũ
B & cupiditas absentiæ, alterum vero est, quòd voluptas, & cognitio sunt natura distinctæ, quamuis perperam antiqui deciperentur existimantes esse idem propter vicinitatem, arguit eos philosophus illa ratione, nam voluptas operationem ipsam cognoscentis, ut cognoscẽs est, perficit, uigorat, & confirmat, ac dolor è contra deiicit, & submittit; nullum autẽ se ipsum confirmat, aut intercipit, igitur uoluptas & dolor ab operatione differunt: Amplius omne prius differt à posteriore, atqui co
C gnitio est prior dolore & uoluptate, cum non conuertantur, igitur uoluptas seu dolor & operatio cognoscentis res est omnino diuersa: Insuper res una eademq; modo uoluptatem affert, quæ tamen antea tristis erat cognitio, tamen eadem est secundũ naturã quamuis numero differens; prætereà quodcunque ab aliquo procedit non est ipsum, sed uoluptas & dolor à cognitione procedunt, igitur neutra est cognitio: Amplius definitione conuenirent, sed definitione, fine ac natura differant, ergo non sunt idem, immo præterita nonnunquã
D facultatis cognitione, applicationeque circa bonum aliquid, uoluptas nihilominus permanet, illa inquam uacatio curæ, & animi tranquillitas: quid igitur erit uoluptas & dolor? respondet Aristoteles citato loco ijs uerbis, perficit autem operationem uoluptas non ut habitus, sed ut pullulans quidam finis, itaque censebat do-

lorem, & uoluptatē esse quendam finem necessario pul- A
lulantem à quibusdam cognitionibus, & sequenti capi-
te appellabat proprietatem operationum; ab illa enim
perfectissima cognitione rei conuenientis pullulat uo
luptas necessitate sequelę, ab opposita uero pullulat do-
lor; est autem perfectissima ipsius bene dispositi opera-
tio ad illud quod est pulcherrimū eorum, quę sibi subij-
ciuntur, ac propterea consueuimus appellare hilares,
& uoluptuosas cognitiones illas, unde uelut finis nece-
ssario pullulat gaudium, alias contra tristes & iniucun- B
das: At si finis pullulans est, qualem induit naturam? ar-
bitror non esse affectum, sed affectionem & alteritatem
ipsius potentiæ cognoscentis, ac propterea non esse a-
ctionem, sed passionem, uel potius neutrum, sed quem-
admodum antea dicebam affectionem proficiscentem
à prima cognoscentis alteratione: Itaque Aristo. tertio
Rhetoricorum ad Theodect. capite decimo definiebat
uoluptatem & dolorem inquiens: Voluptas est animæ
affectio tota simul sensibiliter in naturam proficiscens, C
dolor autem in contrarium naturæ statum, quod etiam
sensisse mihi uidētur illi seniores philosophi, qui puta-
bant uoluptatem esse quandam generationis speciem,
dolorem uero corruptionis, siquidem ut uera generatio
radicitus ad naturam perducit, nimirum ad speciem;
corruptio uero ad naturæ huius non esse, ita etiam uo-
luptas, cum ad illud quod est secundum naturā sit pro-
fectio, non immerito quædam appellatur generatio, at-
que pariter obscuris nominibus hoc ipsum sentiebant, D
dicendo uoluptatem esse repletionem, dolorem uero
indigentiam eius, quod est secundum naturam, qui de-
nique motum illos esse asserebant, profecto illas cogni
tiones quasdam esse arbitrabantur: sunt enim alteratio-
nes quædam, aut si alteritates quædā sint ab ipsa cogni
tione proficiscentes, eodem modo motus totus simul &
necessario

A necessario pullulans uiderentur. Aristoteles autem oppugnabat eos, qui in reprobũ sensum abutebantur illis opinionibus, Mihi uidetur optima hęc esse definitio uoluptatis & doloris. Voluptas est iucunda cognitio; dolor autem cognitio tristis, & sunt de genere illarum definitionum, quas Aristoteles propter quid reddentes appellat secundo libro de Anima, uel aliorũ more causales, quoniã, ut dicimus, quatratum esse mediæ inuentionem, & Lunæ defectum esse terræ oppositionem inter Solem & Lunam per eandem diametrum alterutrũ astrũ contingẽtem, ita uoluptas dicitur blanda cognitio, uel rei conuenientis, utpote quòd ab ipsa tanquam finis pullulans necessario proficiscatur, & dolor contra cognitio rei tristis, quòd inde procedat, sed proprie affectio est formaliter, ac propterea definitione magis exacta: oportet dicere hoc modo, Voluptas est cognoscẽtis affectio, uel delectatio propter cognitionem boni, & conuenientis, dicitur autem in naturam proficiscens, C illud enim quod ab excessu aliquo ad naturalem statũ perducit, aut omnino naturæ conueniens est, & familiare per se ipsum delectat, & uoluptate afficit, contraria uero efficiunt dolorem, ac propterea definitio illius erit per opposita prædicata quantum ad differẽtias pertinet, proximo namque genere citra difficultatem cõueniunt.

De tactus dolore sit ne ille dumtaxat vere dolor, & quapropter hic sensus maiores experitur dolores, & voluptates. Caput V.

D OB plurimas difficultates & controuersias, quæ circa sensus huius dolorem obtigerunt, ego proprium caput, propriamque de illo tractationem institui, quoniã, vt paulo antea dicebam, extiterunt plurimi, qui censebant

bant dolorem esse proprium tactui, nullamque facultatem, hac vna dumtaxat excepta, doloris esse participem, tametsi aliæ pro doloribus quasdam displicentias, tristitiasque sentiant ob ea, quæ in subiecto genere videntur turpia, minimeque conuenientia, ac propterea citra vllã distinctionem doloris, cœperunt dubitare, vtrum dolor á solutione vnitatis, vel ab intemperie fiat, quasi vero nullus dolor sit præter eum, qui fit in tactu, sed quoniã satis in superioribus demonstraui hoc esse absurdum; propterea hic nolo sine vtilitate fimbrias dilatare, potissimum quia diffuse admodum hoc explicauit Arist. primo Rhetoricorum ad Theod. quarto & quinto capite, nonnulla tamen breuiter attingam: cum enim dolor & voluptas sint affectiones cõtrariæ, quomodo fieri potest, ne in subiecto eodem fiant, vt inquit Aristoteles decimo Metaph. cap. de oppositis, attamen voluptas fit in omni sensu, in mente & opinione; igitur in eis quoq; efficitur dolor: Id etiam confirmatur definitione iucũdi & molesti; ait enim Aristoteles primo Rhetoricorũ ad Alexand. iucunda sunt ea, quæ voluptate afficiunt, iniucunda vero quæ dolorem afferunt, sed in omni sensu, ac mente sunt propria quædam iucunda & molesta: igitur voluptas & dolor per omnes reperitur sensus, omnemque potentiam cognoscentem istorum corporum: Verumtamẽ consueuimus propter acerbitatem & naturam excellentem dolores potissimum appellarẽ, quos tactu patimur insolentiores, atque adeo nomen commune translatum est ad vnam speciem, sed quare non sit alius dolor animali, neque voluptas, qualis dolor est, & voluptas tactus, eget explicatione, huius autem scire oportet, non vnam modo, sed multiplicem esse causam: primam autem esse illam, quia, vt antea demonstrauimus, dolor & voluptas sequuntur cognitionem, quapropter vt certior est cognitio, ita intensior fit dolor, & voluptas, sed

tactus

A tactus est sensuum omnium certissimus, igitur consentaneum erat, vt dolor eius, atque voluptas præstaret cæteris, ratio est ab operatione desumpta: Secunda deinceps ex modo ipsius operationis desumitur: tactus enim proxime afficitur à suis sensibilibus obiectis, vtpote cum contactu vel corporis, vel virtutis agentis; igitur consentaneum erat clarius tum gaudere propter iucunda, tum acrius propter molesta dolere: Tertia sumitur ab obiecto, hoc enim agit realiter & materialiter in sensorium B tactiuum, maioremque adhibet agendi potentiam cũ vel toto corpore agat citra medium, vel agentibus omnino qualitatibus; alij vero sensus, vel remotius patiuntur, vel nequaquam à toto corpore, aut à qualitate non actiua, ac propterea dolor qui fit in tactu, efficitur cum quadam corruptione organi, seu qualitatum ipsius, vel saltem cum graui passione reali, qualis fit ex solutione continui, aut ab inæquali intemperie confertim facta, vel ob insignem aliquam passionem comprmendo, cõ-C uellendo, asperique fortiori attactu: præterea id ratione potentiæ potest euenire, quoniã hic sensus est vitæ essentialior, quandoquidem consistit in συμμίτρεια primarũ qualitatum elementorum, quæ corpus viuentis animalis constituunt, quapropter ea quæ tactui sunt molesta, minime que conueniunt, illa quoque vitalem substantiam realiter afficiunt, & vitæ sedem perturbant, ac maiores à natura faciunt recessus, iucunda vero & conuenientia tum conseruant, tũ proxime ad naturã accedũt, D censebat etiam Arist. hoc esse propter sensorium; quod enim assignatur tactui, est finitimum cordi, quod alioqui, vt ipse existimat, est prima sedes doloris, & voluptatis, accedit præterea quòd maiore concretione ad subiectum patitur hic sensus, sunt etenim vere passiones ipsius materiæ, itaque caro, aut aliud sensorium tactiuũ vehementius dolet: præterea videbatur hoc opus esse ratione

ratione finis, quoniam hic sensus tactus dicitur sensus vitæ, cum propterea nullum animal hoc vno possit carere; quapropter hic primum est lucis huius & vitæ custos, ac non immerito opus erat eum habere ante alios acutissimum actum sentiendi doloris, & voluptatis, vt vitæ illā custodiam sibi in primis creditam longe melius, ob animalis salutem tueretur, cum vero sensus hic, suumque sensorium sit fusum per omnia, tunc magnæ in illis fiūt passiones, atque dolores, cum sensus hic tactus illos excipit, nempe si magna lux pupillam lædat, si saporosū aliquid linguæ videatur molestum, quòd sicut acus pungat, conuellat, aut asperitate quadam dolorifica detergat: vehemens autem compressio, detentioque caloris in dolore mentis & imaginationis profundo, facit vno etiā die canitiē, quia siccat & digerit humorē propriū. A B

Quæ sit causa doloris secundum tactum. Caput VI. C

MAgna est etiam controuersia de propria causa generationis dolorum, nam medici inter medicos, philosophi inter philosophos, omnesque demum inter se dissentiunt, cum alij censeant dolorem ab intemperie sola generari, alij contra à solutione continui, vt perinde res ista per se sensatissima visa sit ardua, & perrecōdita: Illi vero qui existimant dolorem proficisci ab inæquali intemperie, primum arguunt experimento sensuum, quoniam in horroribus hibernis circa solstitium hyemale ob magnam frigiditatem dolores fiunt, illam enim inæqualem intemperiem partes omnes ægreferūt magno admodum à natura facto recessu sensibiliter, ac præsertim illud experimur circa radices vnguium, vbi intemperies frigida vehementius agit propter eius par- D

A tis ſenſus alacritatem, & caloris inopiam, ac prædenſo vngue nimium refrigerato, qui ſua natura eſt frigidiuſculus & pene oſſeus, & pars eſt illa ſatis neruea, ut prope detectum neruum, aut illi ſimillimam poſſimus exiſtimare, frigidum autem mordax, & inimicum eſt neruis, idem etiam acerrimus calor efficit in contrariam qualitatem. Nec recipienda, vt aiunt, ſunt aduerſantiũ verba, qui fatentur calore & frigiditate interdum fieri dolores, & illos quidem inſignes, eos tamen non eſſe ac-

B ceptos referendos intemperiei, quoniam neque frigiditas, neque etiam calor dolorem efficiunt, niſi diſſoluãt continuum; calor enim dilatando, & frigiditas contrahendo nimium, conuellendoque diſſoluit, & quamuis non efficiant ſolutionem ad ſenſum maiorem & manifeſtam, ſatis tamen eſt vt fiat quædam immanifeſta ſecundum minutiſſimas fibras: eos nimirum arguunt, quòd videantur futilia dicere, nam partes ipſæ in ingenti frigore vnitatem ſeruant incorruptam, nulloque im-

C mutatam modo, neque fit illa minuta ſolutio latens ſenſum, quoniam proceſſu temporis intemperie nimirum diutius perſeuerante partes illæ omnino lacerarentur, & nulla fibra maneret incolumis, & mirum eſt de ipſo calore, nam ſi per illum tanta fieret extenſio partium dubio procul in omnem dimenſionem vehementer augerentur: præterea moderate calidum, vt calidum eſt, facit voluptatem & iucunditatem ſenſui, ergo immoderatus calor parit dolorem: illud enim in cunctis fieri ſo

D let, vt cum mediocre & σύμμετρον eſt cauſa voluptatis exceſſus cauſet dolorem: præterea dolorum hoc genus eſt cũm aliqua reali paſſione, igitur ab ipſis primis qualitatibus fieri poteſt, efficique debet, probatur cõſequentia, nam paſſiones propriẹ & alioqui vehementiores ab alterantibus, & actiuis qualitatibus efficiuntur, actiuæ autem propriæ ac per ſe ſenſibiles ſunt calor & frigus,

per quos intemperies inæquales fiunt: præterea dolor A
huiusmodi est cum passione, & corruptione saltem dispositiue partis sentientis, nam propterea dolet, quia ad corruptelam afficitur, sed calor & frigiditas per viam alterationis sunt causæ per se cuiuscunque naturalis generationis & corruptionis, vt ait philosophus quarto Metheo. in principio, igitur ob inæquales ab his factas intemperies efficitur dolor: præterea hic alicuius obiecti sensibilis perceptionem sequitur, conuenientius est autẽ ab ijs fieri quæ sunt sensibilia & obiecta tactus per B
se quàm ab illis, quæ sunt per accidens, aut saltem communia, sed dictæ qualitates sunt tactui per se, ac primo sensibiles, vnitas vero vel solutio est sensibile commune igitur ab earum inæquali intemperie per se cietur omnis dolor, cum autem viderent quandoque animalia dolere propter solutionem continui, compressionẽ erosionem, conuulsionem, & eorum similia, dicebant ea non per se immediatã esse causam doloris, cum illũ potissimum efficiant quatenus illis coniungitur intempe- C
ries, nam solutio & contusio cum motus sint confestim facti calorem mouent vrentem, qui propriam naturam partis dissoluit, itaque res potest esse valde molesta & iniucunda. Alij contra posuerunt causam doloris immediatam esse solutionem continui in ipsis sentientibus partibus, intemperiem autem esse causam mediatam, quoniam non omnis intemperies dolorem parit, quemadmodum omnis solutio, quamuis læuissima & minima, ab acus nimirum punctura aut alio quocunque le- D
niter soluente corpore, quamobrem illa sola intemperies erit causa doloris, quæ ad vnitatis solutionem perducit, quod visus est dixisse Galenus in libro de inæquali intemperie. Ego tamen satis mirari in hac re nõ possum, quomodo tanta opinionum varietas sit exorta in eo quod est valde sensatum, certum enimuero est, dolorem

A rem non modo sub sensum esse, sed illum etiam importune extimulare, & nihilominus aut cupiditate contradicendi, aut propria mentis acie confisi plerunque dimittunt sensum, & mentis quærunt rationem, quod est infirmitas intellectus, vt ait Aristoteles octauo Phisicorum contra Zenonem: itaque nec prima classis opinantium, neque, vt arbitror, secunda propriam doloris causam est assecuta, nam & si recte hucusque dicant, quòd inæqualis intemperies est causa doloris, aut illum esse
B sobolem solutæ continuitatis, cum vero hanc, aut illam esse causam adæquatam proferunt, apertissime decipiũtur: idcirco ad mentem Aristotelis septimo Ethicorum & primo Rhetoricorum ad Theodecten pono illam cõclusionem, causam doloris esse illud quod tactiuo sensorio grauem aliquã potest afferre læsionem, vnde emergunt multæ particulares conclusiones; prima nimirum est, quòd inæqualis intemperies potest esse doloris causa: altera deinde quòd potest fieri ab vnitate soluta: ter-
C tia quòd ab alia quadam causa, quæ neque continuum soluit, neque intemperiem facit, nonnunquam obtingat, quæ quidem, vt magis manifesta fiant, & res tota, quod nostrum institutum est, dilucidetur: sciendum est in primis quòd sicut dolor & voluptas in communi ad inuicem sunt opposita, eodem modo voluptas & dolor tactus: itaque propter istud principium non est ambigua prima conclusio, nam quemadmodum voluptas ab his qualitatibus generatur, quare non etiam dolor
D effici potest? ac mihi, vt ingenue fatear, videtur superfluum amplius insudare, si dolor ab intemperie & vnitatis solutione fiat, nam erubesco demõstrare illud quod est sensui manifestũ. Verumtamen ambigere hic solent viri perspicaces, cum plerunq; videamus fieri quosdam abscessus & tumores, humida nimirũ, frigidaq; effluente materia, quos medici ędemata vocant, in quibus tam-

etsi pars ipsa affecta humidam patiatur intemperiem A nequaquam dolet, vel forte fit quidam dolor stupidus vix sensu perceptibilis, nonnulli etiam fiunt, quos scirrhos appellant ab humore dicto melancolico, humore inquam crasso & glutinoso in carneam prope ipsam naturam cohærente, qui etiam indolentes sunt, & tamen ex intemperie fiunt. Secundo videmus quotidie febres accedi in hisce corporibus, præsertim heticas nuncupatas & habituales, in quibus fit calida & sicca intemperies citra dolorem: plurimæ sunt etiam particulares quarundam B partium intemperies calidę non intensę admodum quæ vacant dolore. Tertio si dolor ab intemperie natus est fieri propterea quòd à naturali statu facit recessum, quamobrem refrigerata manu maior suppetit dolor potissimum circa radices vnguium, vbi calor confestim accedat, quippe qui facit repletionem, & restituit in naturalem statum. Ob primam difficultatem dixerunt plurimi, & potissimum Galenus octo esse simplices intemperies, quatuor nimirum sine materia, ac totidem C materiales: propterea dicunt earum intemperiarum, quæ sunt absque materia calidam & frigidam vehemẽtes ciere dolores, siccam mouere quidem illos, sed exiguos: humidam autem esse omnino sine dolore, alias vero omnes illum efficere si fuerint cum materia, nam intemperies humida materialis eo saltem perducit, vt distendendo partium soluat vnitatem, illos autem esse dolores exiguos, quóniam humiditatis affusio sensum ipsum obtundit, & illius proprium vigorem refringit. D Sed illorum pace mihi videretur absurdũ esse, vt detur humida intemperies sine materia: quomodo enim fieri potest, vt illa fiat nisi humor aliquis recens accedat, partemque ipsam repleat? ob id dicebat Aristoteles secundo de Anima tex. centesimo decimo tertio, si quidpiam tangat alterum in aqua, suasque habeant superficies hu

mectas

A mectas fieri non posse vt se ipsa tangant immediate, quoniam humiditas non est sine corpore, itaque non est humiditas aquea sine aqua, & propterea nullum humidum posse alteri proprium communicare madorem nisi corpus etiam vnà commisceat, hoc etiam confirmauit vigesima quinta problemmatum quæstione tertia & quæstione decima. Illud præterea quòd intemperies sicca possit esse causa doloris, arbitror esse pariter absurdum, nam siccitas est proprie huiusce fluoris quædam
B priuatio, & cum sit qualitas sicut humidum passiua, non potest per se ipsam causare dolorem, & ita neque humidum, vt humidum, est doloris effectiuum: quam enim efficiunt sensationem? melius itaque fuerit existimare humorem ratione substantiæ partem intendentis, & siccitatem conuellendo, rodendoque ob qualitates corporis, aut simpliciter sicut in neruo, ex accidenti ciere dolorem, siccitas enim contrahit, quemadmodum fidibus accidit igne siccatis & neruis eadem ratione, & quo
C niam humida substantia pene calorem obruit & sensitiuū spiritum, proptera sensum obtundit, & in ædemate dicto tumore modicum parit dolorem, in alijs vero, duris tumoribus scirrhosis fortasse fiunt remissiores, quoniam lentus ille humor & tenax carni adhæret, & videtur adnasci. Ad secundam præterea difficultatē respondeo, quòd multæ conditiones requiruntur, vt ipsa intemperies sit causa doloris, prima vt confestim fiat: sunt etenim celeres istæ mutationes naturæ admodum obnoxię
D & permolestæ, secunda vt non sit habitualis, ex quibus sequitur vt dolor potius oriatur, cum fit, tertia deinceps vt sensorium sit bene affectum, & sensus non sit alio fortassis auersus, quemadmodum ipsi contingit frenetico, nunc facile patet solutio ad argumentum, nam febris hectica est habitualis, & intemperies omnino facta, & sensim genita, vt propterea febrientes illi existiment se

febrem

febrem non habere, in cæteris etiam partibus, si sensim A intemperies fiat, vix dolor sentitur, & quandoque doloris sensus non adest, quoniam facta iam fuit, & non habet amplius resouentem causam, quemadmodum non nullæ habent inflammationes, in quibus est mordax calor, qui dolorem non desinit mouere, quousque in naturam partis non cesserit, & quemadmodum mordax calor, & insolens frigiditas semper sentitur, ita semper faciunt dolorem. Ad tertiam respondeo, quòd ibi dolor fit, quoniam confestim fit transitus, & celeriter mul- B tumque simul calefaciendo facit quandam antiparastasim, illaque frigiditas propter occlusionem & penetrationem fit intensior. Quid tum de continuatis solutione, potest ne aliquis dubitare ne ab illa etiam fiant insignes dolores? cum illud pateat experimento, videmus enim siue per incisionem, aut puncturam, erosionem, vel contusionem, alioue quouis modo fiat haud mediocres, sed pene intollerabiles fieri dolores, quorũ nemo est, vt arbitror, qui in se ipso periculum non fecerit, ra- C tio vero illa, quoniam soluens continuum realem passionem inurit sensitiuo corpori, grauemque læsionem corrumpentem partis naturam, quippe quæ sua natura est vna: Quamuis multi dubitant, nam dolor aut cognitio est tactus, aut eius sequens cognitionem, quodcunque autem sit, fieri non potest, vt aliquid sit causa doloris, quod per se ipsum non sentiatur. sed vnitatis solutio non est res cognoscibilis tactu per se, quia non videtur esse proprium sensibile, vt cunctis patet, nisi fortasse sit D commune, & nisi sensus hic cognoscit suam vnitatem, quomodo potest cognoscere solutionem? relinquitur vt per se ipsam vnitatis solutio dolorem efficere non possit. Secundo quamobrem fit, vt facta solutione continui; non amplius permaneat dolor, sed erat tantum cũ fieret, aut paulo post, in ipsa vero intemperie dolor fit

A ſemper à principio ad finem, at vero ſi vnitatis ſolutio eſt per ſe cauſa doloris, nequaquam fieri poſſe videretur, vt ſenſu bene diſpoſito, & cauſa exiſtente in actu, effectus qui natus eſt ab illis prouenire nullo modo fiat. Tertio videmus in ipſo certamine nonnullos excipere magnos ictus, magnaſque pati ſolutiones continui, eos tamen nequaquam dolere, cum alioqui ſolueretur vnum: conſequens igitur eſt ſolutionem continui per ſe ipſam non eſſe cauſam doloris. Quarto ex antiquorum
B monumentis habemus exemplum Mutij, is enim cum dextera cremaretur ignibus, videbatur non dolere, nec ſignum aliquod quod etiam minimum ſit doloris referebat, quod mihi confirmarunt recentiores hiſtoriæ: cum enim hiſpano cuidam nobili, & fortiſſimo ad viuum ſecaretur bracchium nullum doloris ſenſum habere demonſtrabat, cum tamen pars ipſa eſſet ſentiens. His omnibus difficultatibus ſi modica adhibeatur diligentia, non erit arduum reſpondere: à prima vero, quem
C admodum decet, exordientes interponemus quorundã ſolutionem, qui quidem aſſerunt vnitatis ſolutionem eſſe reducibilem ad numerum, qui ponitur inter ſenſibilia communia: ſenſus enim apprehendit vnum negatione diuiſionis, & numerum ſolutione continui (ſic enim habet generationem) aut negatione continuitatis, vnde partis exitus in hanc diuiſionem per dualitatem fit ſenſibilis in modum numeri, quamuis non vt numerus intentionaliter perceptus in rebus extrinſecis, quoniam
D ille ab omni ſenſu percipitur, ſed tanquam numerus ſubſtantiæ membri corruptiuus, qui ex ipſo tantum tactu percipi poteſt. Hanc vero ſolutionem, ne ipſi quidem fortaſſis intelligunt, nam numerus, neque ante ſolutionem, neque cum fieret, erat, ſed omnino poſt factam, dolor autem erat, cum fieret: ergo præcedit numerum, quomodo autem hoc fieri poſſet vt effectus

propriam

propriam præcederet causam? præterea hoc videtur valde irrationale, vt propterea qui incidit, dolorem faciat, quia multiplicet numerum, faciens nimirū ex vno multiplex, siue ex vnitate binarium, nam & si numerum nō animaduertat, aut omnino non cognoscat, vel ab eo præscindat, nihilominus ob eam solutionem doleret, atque punctura non facit ex vno binarium, præsertim si leuiter pungas, & pars ipsa sit valde sentiens, quemad modum est oculus, & recens caro vulnerum, quæ sensū habet insolentiorem, præterea numerus abstractus nō cognoscitur à sensu: concretus autem est sensibile commune, & ab omni sensu percipitur in ratione numeri. Quarto non vnitis adhuc labijs vulnerū assidue dolor eam partem vexaret: neque enim abesset numerus, qui dolorem per se ipsum potest generare, vt ipsi existimant. Propterea diceremus continui solutionem causare dolorem ob realem passionem corruptiuam, siue afflictiuā, & acriter lædentem sensiuum ipsum instrumentum: id enim quod reales istas passiones afferre potest, natum est etiam generare dolorem, id quidem magis, alterum autē minus, prout maiores vel minores inferunt passiones cunctis partibus, & quid peius contingere potest sentienti parti, quàm eius laceratio, vel magnæ intentiones? immo hoc aliud dico, quòd si fuerit aliqua res incisiua, siue contundens ex cælesti materia confecta, aut alia fortassis nobiliore nihilominus efficeretur dolor, si talem tantamque haberet resistentiam, agendique potestatem, vt partem illo modo laceraret, & naturā eius corruperet vnam. Dices omnis dolor sequitur cognitionem, cognitio autem obiectum, attamen hic nullum obiectum tangibile potest assignari, nam cælum caret omni tangibili qualitate. Respondetur sensibilem esse illum renixum corporis, & ob id illam actionem, compressionemque magnam afferrentem læsionem afflicti-

uam

A uam organi, per quam hoc patitur, & dolet à quocunq; id fiat corpore, atque hoc est de sensibilium propriorũ numero sicut graue & læue, asperum, & lene, quod enim est siue obsistens, siue cedens hoc tactus confestim animaduertit, ac si obsistendo, comprimendoque organum, aliquo modo conuellit, dolorem parit, cum vero diceret, Cælum carere qualitatibus tangibilibus, dico ipsum carere alterantibus & motiuis, nimirum grauitate & leuitate: hinc est quòd si quispiam infra Lunam po B neretur, si manum attollat, cognosceret renixum, si fortasse obniteretur, & non cederet, aut si fortasse cederet renitendi priuationem cognosceret, nos etiam si veritatem dicere non grauamur, plerunque cognoscimus aliquorum resistentiam nulla in eis cognita caliditate, frigiditateue, aut alia eiusdem generis qualitate, cognoscimus sæpe in aere cedendi facilitatem sine aliarũ qualitatum adiumento, sæpe etiam manuum altera tangit alteram, & mutuum cognoscunt renixum, cum alioqui ca C lor & cætera sint similia, sæpe etiam calceatis pedibus nonnulla renitentia cognoscimus, quando iam nullus calor, nullaque frigiditas in tactiuum illud peruenerit corpus. Ad secundam difficultatem principalem respondeo solutionem vnitatis nõ posse causare dolorem, nisi cum fit, cum enim facta est, non amplius mouet, nam ipsum dissoluens erat quod mouebat dolorẽ, hoc autem continuo abest, in ipsa vero inflammatione causa quę facit dolorem, perpetuo manet, calor in quã mor D dax & molestus sensui, fieri tamen potest, vt cum recens est, vulnus, aut contusio dolor adhuc maneat, nam partes adhuc recens vexat solutio & laceratio, præsertim si calor in ipsa solutione cõcipiatur. Ad tertiã dico quòd vulnus celeriter inflictũ doloris sensum non facit, quoniam propter celeritatem sensum latet, tum etiam illo quia sensus eorum, mentisque acies tota est alio conuer

sa, & valde, vt aiunt, extraneata, itaque non possunt A
alijs rebus animum appellere, vnde neque ipsi frenetici
dolorem sentiunt, de quibus ait Hippo: dolere quidem
illos, dolorem autem minime sentire, ad hoc enim requiritur applicatio, conuersioque facultatis cognoscentis. Ex his pariter diluitur quarta difficultas, multi nãque viri fortissimi honori, qui propter fortitudinem debetur, tantopere student, vt sensum, mentemque alta cogitatione retrahant à rebus illis dolorem inurentibus,
quapropter videntur non dolere: vel censendũ est illos B
sentire quidem, sed magna fortitudine vigoratos vim
doloris substinendo, continendoque superare. Cæterum quòd aliæ quædam causæ neque per intemperiem
neque ob solutam vnitatem dolorem pariant, manifestum est, quoniam vidimus detectum neruum, qui ab
omni læuissimo, minimoque contactu corporum dolorem sentiebat, eoque magis erat intensus, quo magis
comprimeretur: attamen neque intemperiem, neque
continui solutionem efficiebat, nam quomodolibet il- C
la calida sint vel frigida, nihilominus dolorem cient,
hoc idem vidimus in recenti vulneris carne quæ tum illo quod recens est & tenella sensum habens insolentiorem, tum etiam altero quod modica quædam inflammatio ibi adest sensum acuens, vt propterea si vel solo
capillo eam leuiter tangas, doleret acriter, sed absurdum est credere quòd eiusmodi contactus intemperiem,
aut solutionem faciat: neque enim intemperies fit subito, neque continuum capillus soluit, id etiam vide- D
mus si solo gossipio, quod est mollissimum, tangatur pupilla, illa enim propter partis tenuitatem, & sensus excellentem virtutem nullius fert contactum extranei citra dolorem, dummodo resistentiam quandam referat.
Videmus etiam venena ciere dolorem, nequaquam vero intemperiem faciunt, neque solutionem, neque e-

nim

A nim omnia calorę agunt, & frigiditates, tactus etiam piperis dolorem parit in lingua, continuum autem soluere non potest, quemadmodum neque vnguis vbi cum illo comprimitur caro, quapropter rationi consentaneum est vt credamus, eas non esse causas adæquatas dolorũ, sed potius id omne quod ipsi sensitiuo corpori potest aliquam realem passionem afferre corruptiuam, vel saltem grauiter lædentem.

B

DE RISV OPVS ALTERVM. A

Procemij Caput primum.

B

NVLLA propemodum affectio videtur adeo familiaris humano generi, quemadmodum est risus, & fletus, nam omnes homines qualescunq; sint ad ridendum,& plorandum sine vlla disciplina sese flectere possunt, vt propterea maiores nostri cum rerum naturas explorarent proprietatem hominis
præcipuam ex ipso risu depromendam esse censerent, C
nihilominus præclaram huiusce rei tractationem cunctis alioqui peroptatam ferè omnes vti neglectam, aut rem prorsus inutilem dimiserunt, vnus tamen ille admirabilis homo Aristoteles communis magister, cui nihil videtur occultatum esse à natura semina quædam sparsim proiecit, tradiditque concise: at mihi de anima pertractanti subijt in mentem, vt de affectione hac præcipua pertractarem, quam non immerito visum est
aptare ad præcedentem tractationem, magna enim est D
familiaritas risus & fletus cum voluptate atque dolore, quoniam alteruter effectus, motioue ab illis proficiscitur causis,& quamuis videretur negotium nimis arduũ, illud tamen non recusaui, ne nostrũ opus de anima mutilatũ efficeretur, ac nisi fortassis ipsum ad exactum perduxero,

A duxero, satis erit vt præbeam cæteris occasionem vt diligentius, longeque accuratius perficiant. Perscrutabor itaque cuius affectio sit animæ vel corporis,& si fortasse ad animam, vel per eam ad corpus referatur, quam partem sectetur illius, an soli conueniat homini, vel risum communem is habeat cum cæteris animantibus, quid sit obiectum risibile, propriaque illius materia, quo instrumento corporeo fiat, ac quomodo perficiatur, quid sit, & gratia cuius, nam si hæc omnia declarentur, vide-
B bor fortassis suscepto muneri satisfecisse.

Cuius affectio sit risus corporis, aut animæ, vel coniuncti. Caput II.

AGrediamur iam ad primum propositum, nimirum si sit affectio corporis tantum, aut animæ: initio tamen illud videri potest omnibus manifestum, quod ri-
C sus non est corporis operatio tantum, nam si conueniret corpori qua corpus est, dubio procul omni corpori esset communis, dicebat enim Aristoteles primo Post. idem esse de omni, per se & secundum ipsum: id vero mihi videtur adeo manifestum, vt probationis omnino non egeat, quis enim ignorat risum hunc necessario præcedere cognitionem, ac lætitiæ sobolem esse? quæ vel ipsa est cognitio, vel parum ab illa dehiscens propter vicinitatem, itaque videtur operatio procedens ab anima: sed
D actionũ, ac passionum omnium, quæ pertinent animali nonnullæ ascribuntur corpori, vtpote quæ ipso non nihil patiente fiant, quemadmodum inquit Aristoteles decimo Ethicorũ cap. tertio dolorem tactus esse affectionem corporis, quoniam realiter illo patiente fiat, nonnullę insuper operationes ab eodem appellantur corporeæ, siquidem corporis commendatione fiant, quemad-
modum

modum ait de somno & vigilia, ipsaque etiam verecundia, nulla tamen earum vere cõuenit corpori vt corpus est, eadem igitur ratione nec ipse risus corporis est operatio tantum. Neque vero est res animæ dumtaxat propria, eam enim nullam propriam habere operationem dicebat Aristoteles primo de anima tex. duodecimo excepta dumtaxat intellectione, quæ ab ipso corpore dependet solum obiectiue, aut mediate, cum intellectus vtatur phantasia vtente organo vt sotia ad operandum, quemadmodum ibidem declarauit philosophus, ac tertio de anima tex. trigesimosecundo: quamobrem censere oportet risum esse operationem totius coniuncti, ac proprie corporis huius animati, idem namque Aristot. primo de anima text. decimoquarto ait, videri animæ passiones esse vnà cum corpore, vt ira, mansuetudo, timor, gaudium, amor & eorum cognata, ac præterea in tex. sexagesimoquarto dicebat, si quispiam asseueraret animam gaudere, tristari, amare & irasci, idem profecto esset, ac si diceret illam texere, & ædificare; melius enim fortassis est, non dicere animam, sed hominem, aut animal, cum autem manifestum sit risum esse operationem affectionemue corporis cuiusdam animati, quoad animam, quippe qui corpori per hoc principium communicetur animale, seu rationis particeps, difficultas est, quoniã proxime citato loco primi de anima inquit philosophus: animalis operum alia initium habere ab ipso corpore & ad animam terminari quemadmodum est ira, cognitio & earum affines, alia contra ad corpus terminari cum cœpissent ab anima, sicut est motus & erubescentia, quam ergo naturam risus induit? fateor esse opus quod initium habet ab anima, & terminatur ad corpus, nam cognitione quadam & perturbatione facta videlicet voluptate aut dolore in humano sensu, animaue ipsa rationali, mox risus procedit, aut fletus

pertingente

A pertingente motu ad corpus & corporea instrumenta, præsertim illa, quæ ad perennem motum spirationis substituuntur, & quoniā conuenit homini vt est cognoscens & gaudens, manifestum est, eum non dependere ab anima vt est natura, sed potius vt est animale principium, aut particeps rationis.

Ad quam partem animæ referendus sit risus, B vbi afferuntur & confutantur aliorum opiniones. Caput III.

QVoniam vero ab anima pendet, maior difficultas est, per quam partem animæ fiat, an per eam, qua homo intelligit, & sapit, vel per aliam ab illa distinctā: alijs namque videretur conuenire homini per sensum proprium, alijs per intellectum, alijs per virtutem mouentem, alijs per quandam aliam huic muneri potissimum conscriptam. Ac videretur manifeste ab ipso sen C su dependere, quoniā Aristoteles tertio de partibus animaliū cap. decimo inquit risum esse quandā sensus dilatationem, & agitationem hilarem, quæ celeriter fit propter voluptatem, quod etiam confirmauit trigesima quinta sectione problemmatum quæstione sexta: hoc etiam experimur quotidie, nam sola præcedente sensus cognitione & voluptate adducimur ad ridendum, ergo ipsius sensus est functio: confirmatur, nam reddendus D est illi potentiæ cognoscenti, gaudentiq; cui non repugnet dilatari, & modo quodam dimoueri, sed hoc non potest conuenire intellectui, igitur est proprium sensus, is enim est longe materialior, & corpulentior: præterea confirmatur ab obiectis ridiculis, quoniam sensibilia sunt, sicut igitur obiecta per quæ cietur risus, sunt sensibilia, ita sensus est illius principium, ita tamen, vt accipiatur

cipiatur ſenſus, vt comprehendit omnem ſentiendi facultatem: inter quas eſt ſenſus communis, imaginatio, & memoria, porro cuique manifeſtum eſt, nos ſentiendo, imaginatione, ac memoria alicuius præteriti quod ridiculum eſſet, ridere: præterea ſi quidpiam ſub alas & plantas pedum titilletur, confeſtim riſus allicitur, ergo ſenſus eſt operatio, & illius dumtaxat virtute proficiſcitur: videmus inſuper hunc ſequi corporis temperaturã, nam qui ſenſum habent alacriorem ſeu magis mobilẽ, & temperamento corporis ſunt tepidiore, nimirum ex ſanguine, cuius calor eſt blandus & non mordax illi cęteris paribus ſunt ad ridendum magis procliues, alij cõtra qui ſua ſenſoria potiſſimũ prima habent retorrida, & ſenſus, vt ita dicam, veluti corneolos, & duros, hi neque ridere admodum conſpiciuntur, nec fortaſſe pati, vt alij rideant. Mihi tamen videtur iſtorum opinio futilis eſſe, nam ſi ſenſus eſſet virtus adæquate riſiua, cuncta profecto animantia riderent, vel ſaltem illa, quæ reſpirationis motum propter caloris ſalutem obtinuerũt, ſenſum etenim habent, & inſtrumenta neceſſaria. An fortaſſe dicent riſum eſſe actum proprium ſenſus humani, & illius ſecundam quandam operationem, ſeu procedentem ab illius affectu, quippe qui valde diuerſus eſt à ſenſibus aliorum animalium, quòd ſicut totũ ad totum, ita pars ad partem habeat, vt ait Ariſtoteles primo Metheo. cap. tertio, itaque cum tota anima hominis differens ſit à tota brutorum, eodem modo partes erunt diuerſæ, ac ſi ſenſus vnius bruti ab alterius ſenſu differt, quanto magis ab eis humanus ſenſus erit diuerſus? ob id enim Ariſtoteles ſecundo libro Ethicorũ ſenſum humanum tamquam rationalem exiſtimabat, quippe qui rationi ſoleat obtemperare, eiuſque nutum ſentiat, quod huic proprium eſt, & nulli aliorum commune, ac tertio de anima text. quadrageſimooctauo &

tex-

A tex. quinquagesimosexto & quinquagesimoseptimo sensum hunc siue phantasiam, nam de humana loquitur, censebat intellectum appellari sub quadam analogia: vel quoniam fortassis homo carnem habet viuaciorem, primumque sensitiuum & sanguinem magis sincerum, vt ait philosophus secundo de partibus animalium, magisque illum uberem spiritu, & calore, ac sensum ipsum alacriorem, longeque vegetiorem habeat, vt perinde celeres has motiunculas exercere, seu pati libere possit.
B Ea tamen solutio nullius est momenti, quantumuis enim sensus sensui præstet substantia & opere, nunquam profecto ad illud perueniret vt ridicula sub specie propria cognosceret, quoniam turpitudo, vel facetudo, aut si quidpiam aliud est, sensum latet: accedit etiam quòd sæpe ex voluptatibus mentis & virtutis dianoyticæ risus alliciuntur, & in colloquijs elegans quædam ratiocinatio, & discursus facetus mouet risum tum dicenti, tum etiam audienti, discursus autem neque per sensum fit,
C neque à sensu eodem percipitur, ergo qui dicit, neque qui audit per sensum primo ridet: Amplius ex parte finis, vtpote quòd nostra ciuilis vita, & rationalis societas non est propter sensum qualiscunque existat igitur neq; per eum tantum nobis obtigit risus: quid præterea posset efficere illa viuacitas carnis, multitudo spiritus, puritas sanguinis, & sensus alacritas, vt perinde risus in homine tantum fiat? profecto hæc non perducerent nisi ad facilem sensum gaudij & voluptatis, sed lætitias &
D gaudia non exiguas videmus quotidie in alijs fieri, vt teneriora præsertim gestiant, & ioco sese recreent, cur itaque non ridentsi talem habent temperaturam carnis, & instrumentorum concinnitatem, vt sæpe gaudere & iocari valeant? causa vero illa est, quia non cognoscunt ridicula, illamque formam concrete per quam talia fiunt. Alijs autem videbatur risum esse operationem fa-

cultatis motiuæ, neque enim est intellectio, neque sensatio, neque voluptas sensus aut mentis, sed motus quidam, qui voluptates sectatur eorum, nam manifeste videmus esse motum thoracis, in quo septum mouetur & pulmo vsque ad musculos qui buccas mouent, & quemadmodum varij efficiuntur motus illarum partium, ita multiplices dicuntur esse differentiæ risus: id etiam fortasse volebat Aristoteles cum diceret esse motū sensus, hic enim vt sensus est non mouetur, neq; dilatatur vllo modo, quamuis moueātur primæ sensuum sedes, & illo modo philosophus sumebat sensum: videmus insuper respirationem, quæ est motus spiritalium partium esse quasi materiam risus; ex qua scilicet generatur, vnde fit illa succussatio pulmonis & agitatio septi, cum itaque risus motus sit, nulli dubium videri deberet, ne ad virtutē mouentem sit referendus. Attamen isti se ipsos latent, nulla enim controuersia est an sit quidam motus, sed à quo principio hic motus dependeat, siquidem inopinato efficitur, & præter voluntatem, vt ait philosophus, motus autem qui ab appetitu dependet, est spontaneus, illaque facultas nequaquam homini propria. Ac propterea visum est alijs primum principium esse intellectum, quoniam vt risus est operatio, affectioue homini propria, ita potentia risiua debet esse quædam pars animæ, propter quam homo ab alijs segregetur animalibus, huiusmodi vero est intellectus in primis vt ait Aristoteles decimo Ethicorum capite septimo, ergo per ipsum datum est nobis esse idoneos ad ridendum: præterea hoc patet ex obiecto risibili, quoniam sensus turpitudinem & facetudinem nō cognoscit, ergo intellectus est prima & propria causa ridendi, illæque potissimum facetiæ, quæ in primis alliciunt risum non sensum, sed intellectum mouent, illuc enim vis sensus non attingit, sed potentia superior & melioris conditionis, quemad-

A modum est intellectus, hoc etiam congruit fini, sicut pateret intuenti. Sed quoniam intellectus valde simplex est ac separatus à materia, nulloq; modo sequens corporis temperaturam per se, ob id videtur illorum sententia valde diminuta, tum vel magis, quia videmus recens natos subridere, quibus intellectus velut iners delitescit: ac titillatos sub alas, & amicos quosdam suspicientes confestim ridere citra discursum intellectus, igitur non videtur solus esse facultas risiua. Aliorum postremo,
B qui multiplicant entia sine necessitate, nulla videbatur esse habenda sollicitudo, satis enim manifestus est error illorum.

Ponitur vera conclusio, & dilucidatur proposita difficultas, ac soluuntur implicite rationes eorum. Caput IIII.

C CVm itaque (vt arbitror) satis sit demonstratũ, neque virtutem motiuam tantum, neque seorsum sensum aut intellectum esse causam, & principium animæ ad ridendum sufficiens, neque vllam potentiam ab his distinctam, consentaneum est modo vt ipsum principium primum, & adæquatum, quale nam sit, explicemus, id vero perobscurum videretur, nisi præcedat vnius explicatio, atque illud est, quid intelligamus per risum, hoc enim ita peracto per se ipsum patebit principium: iam
D enim manifestum est ridentes affici quadam motione pulmonis, septi, & musculorum mouentiũ buccas, itaque arbitramur hominem ridere, cum ex arbitratu, vel quomodolibet alias ad eiusmodi motiones earum partium sese accommodat, nonnũquam etiam fit quidam remissior risus, ex solo illorum lacertorum motu, & modica septi retractione citra manifestum motum gurgu-

 lationis,

lationis, vt credere ob id debeamus aut risum per se esse talem motum, vel saltem pro maiori parte hanc esse illius naturam, at vero cum hæc omnia possint simulari, & erit potius risus imago, præcedat igitur oportet aliquid in anima, primoque sensitiuo, vt verus numerisque absolutus risus efficiatur, cum enim talis & minime simulatus erit, præter voluntatem oritur, & sæpe ob vehementem occasionem, tametsi homines conentur, ipsum non possunt cohibere neque compescere, nisi vel ratione laboris, vel sedato impetu conquiescat, ob id ergo ille motus manifestus supponit quendam affectum primi sensitiui & rationalis animæ partis nempe voluptatem ex ridiculo susceptam, & quandam insuper hilarem perturbationem sensus, & quemadmodũ verecundia non solum est ille rubor in vultu, nec sola perturbatio, alteratioque facta in principio sensuũ aut vitæ, ita nec risus si perfectus est, motus ille dumtaxat erit manifestus, neque inchoatus motus in primo, vt aiunt, sensitiuo, & spiritibus eius, nam sæpe hoc fit, & tamen risus supprimitur, vt vere videatur esse dimidius in medio scilicet interceptus, vtrunque igitur habet verus risus, & illud erit principium eius quod tum subit dilatationem, tum voluptate afficitur, at illud hoc habet, quod ridicula cognoscit, & quoniam perturbatio fit in principe illa parte, quam visum est Aristoteli appellare primum sensitiuum, ac principium totius motus, hic nullo pacto referendus est illi, quatenus est principium motus, sed sensus, animæue cognoscentis prima sedes, & quoniam in superioribus demonstratũ est non fieri per sensum solum, neque per intellectum nudum, & secretum ab omni alio, hoc est neque conuenire sensui seorsum ab intellectu, neque intellectui seorsum à sensu, propterea dico illum conuenire intellectui prout coniungitur cum sensu, vel sensui vt est coniunctus cum intellectu,

A tellectu, ob hanc sane antiquam familiaritatem multorum compos efficitur alteruter & homo: aut potius si illo modo lubeat, quòd risus est operatio, affectioque propria rationalis animæ, quæ sensu potitur, & intellectu, non secus atque verecundia, ea enim nec solo sensu nec solo efficitur intellectu, sed vtraq; subseruiente potestate, hinc minime videmus illum fieri ratione contemplabiliũ, sed ob ea quibus sensus etiam adhibetur, hinc patet eos quodã modo recte dicere quòd risus sit
B operatio procedẽs ab affectu virtutis intellectiuæ, quippe quæ primo loco sit causa illius, & prima radix, nam vel ipso inchoante, suscipiente tamen sensu, vel saltem huius motu & operatione ad eum procedente, allicitur: recte etiam sentirent illi qui reddebant risum sensui, si dixissent illum oriri ab hac facultate vt est coniuncta cũ intellectu, ea nimirũ ratione qua fouetur & illustratur ab illo, vt supra vires proprias, eo coadiuuante, valeat, itaque in toto risu intellectus erit vt radix prima, sensus
C perturbationem & dilatationem quodam modo substinens, vis autem motiua id cuius commendatione postremo perficitur, itaque in discursu rerum, & facetorũ vsu non fieret risus, nisi voluptas etiam sensui esset communis, ac proinde primum sensitiuum ut sentiens moueatur, illamq; turbationem secundum sensum excipiat & patiatur. Et sic arbitror dissolutas esse omnes rationes aduersantium: hinc etiam patet quòd risus est actio quædam, si uidelicet pro risu accipiamus illum, quem
D diximus, motum, quodam autem modo est passio, si sumatur principium eius nempe affectus animæ, & perturbatio præcedens in sensu. Nonnullæ tamen huc spectant difficultates, prima quidem est, nam satis uideretur esse alterutra potentia, sensus inquam aut intellectus, quoniam uel sensus natus est cognoscere ridicula, ipsumque primum sensitiuum aut uitale principium

tales

tales affectus, motionesque hilares subire, aut non, si A siquidem satis est, frustra igitur desideratur societas intellectus, si uero non, quomodo potest trahi in consensum? non enim per sensum fieret nisi uoluptate afficeretur etiam ipse, at non afficeretur uoluptate nisi cognosceret, voluptas enim videtur ipsamet cognitio iucundi, ob id quòd minime separantur, vt declarauimus in precedenti quæstione, patet igitur nullo modo sensum esse facultatem risiuam. Secundo videretur esse operatio solius sensus, nam pueri nuper nati cum paululum adole- B uerint, rident, in eis tamen vis intelligens videtur sopita, ac pene humorum affusione obruta, quod etiam ob titillationem confirmatur, quæ solum ad tactum pertinet, nequaquam vero ad intellectum, & nihilominus risum allicit, non secus atque mutuus amici congressus, qui risum mouet præter voluntatem absque operatione intellectus: præterea vna & eadem operatio ab vno dūtaxat principio per se actiuo debet proficisci, vt inquit Aristoteles octauo Phisicorum & colligitur ab eodem C duodecimo Metaph. vbi ex numero operationum venatur numerum intellingetiarum operantium, cum itaq; risus sit operatio quædam vna ab vno dumtaxat principio deberet oriri, cur ergo multiplicantur principia in eadem coordinatione? Amplius ea potentia, quæ neq; est actus corporis, nec sequitur illius temperaturam, nō potest esse causa suarum motionum, & corporalium affectuum, sed intellectus, vt censet Aristoteles est huiusmodi, ergo non potest esse prima causa ridendi. Præte- D rea risus est rerum singulariū, vt sunt singularia, intellectus autem est rerum vniuersalium, ut ait philosophus octauo Phisicorum tex. quadragesimooctauo: igitur nō potest esse opus intellectus: præterea non uidetur satis esse intellectus & sensus, nam sæpe sola memoria eorū, quę uidimus, audiuimus, aut fecimus hic risus allicitur, attamen

A attamen memoria & imaginatio plurimum differt à ſenſu, ut ait Ariſtoteles ſecundo de anima in fine, & in libro de memoria, & reminiſcentia. Diluitur prima difficultas, ac primum illo modo quòd ridicula cum ſint ſenſata quodam modo; & ſi diminute cognoſcuntur à ſenſu, exacte tamen, & perſpicue ab intellectu, idemq; ſenſus talem, tantamque familiaritatem habet cum intellectu in operando, ut propterea quòd omnia prope referat, & indicet fieri non poſſit, ne conſentiat, ſunt e-
B nim & hæc ipſi iucunda, immo ſunt quædam ridicula, quæ modico lumine intellectus ſiue rationis ſenſum ipſum afficere uidentur, ſicut intuenti patebit, tãetſi quædam alia inueniantur, in quæ ſenſus ipſe minus momẽtum habet, itaque tanta eſt præſtantia ſenſus humani, ut rationis nutum ſentiat, eundemque affectũ excipiat, ut propterea rationalis quodam modo uideretur etiam Ariſtoteli: Vel altero etiam modo dicamus quòd una exiſtente rationali anima, quæ ſenſum continet & intel-
C lectum, ipſa eſt cauſa riſus utraque ſubſeruiente potentia, nulla enim ſatis eſt ſola: Ad ſecundam dico pueris illis ſatis eſſe ut habeant ſenſum, & cum eo comitem intellectum, ita ut ſenſum foueat, & illuſtret præſentia mentis, uel animam rationalem vtraque præditam potẽtia: Ob tertiam autem difficultatem dico omnem operationem unam pendere ab una prima cauſa in eadem cognatione, aut à multis ſubordinatis, aut partialibus, ſicut eadem tractio nauis, quæ per multos ſimul trahen
D tes efficitur ſubordinatos tamen, & habentes ſe ſinguli tanquam agentia diminuta, ex quibus vnitis fit unum agens totale per ſe ſufficiens, eodem modo efficitur riſus, vel ab vna anima rationali duabus hiſ prędita facultatibus, vel ab eis tanquam agentibus ſeorſum diminutis & imperfectis: Ad quartam dico magis affici corpus per intellectum, quàm contra, ſemper enim princi-

pium

pium & agens dominatur materiæ, at vero cum simplicem naturam habeat, satis esse videtur, eum esse coniũctum, & concretum cum sensu, ob eam namque societatem hæc & maiora posset efficere: Ad quintam vero respondeo quòd intellectus cognoscit singularia, vt singularia sunt prout coniungitur sensui, non solum vt aiunt reflexe, verum etiam directe, quod apertissime declarauit Aristoteles tertio de anima tex. decimo, concedendum est tamen intellectum differre à sensu, quoniã hic solum singularia cognoscat, ille vero etiam vniuersalia, immo per intellectum cognosci singularia magis in profundo, quoniam sensus de his cognoscit vt corticem de arbore, intellectus vero sicut medullam, quippe qui ad quiditates eorum, & immanifestas quasdam proprietates se ipsum insinuat: cum vero tradidisset natura hanc partem homini vtentem, ratione consentanee fecit, vt subinde proprijs afficeretur voluptatibus, & sese ioco recrearet, vt deposita prope curarum mole, tum ad cætera, quæ instarent negotia, tum ad disciplinas ipsas paratior esset; nihil enim à natura fit temere, nec frustra aliquid molitur. A B C

De proprio subiecto, propriaque materia risus secundum aliorum sententiam perperam sentientium. Caput. V.

CVm accessissem ad examen illius quæstionis pertinentis ad propriam materiam risus, è vestigio mihi occurrit eorũ sententia, qui suspicantur illam esse obiectum lætificum, & iucundum, propterea quòd risus operatio quædam est à voluptate proficiscens. sensus & intellectus: cum enim voluptas esset causa illius, videbatur eis voluptuosum, & lætificum obiectum esse materiam D

A teriam conuenientem ad ridendi actionem; tum etiam illo quòd risus & fletus sunt contrarij, quamobrem subiecta quoque illorum debent esse contrarijs modis affecta, sed flendi materia est dolor siue dolorificum obiectum, ridendi igitur propria & familiaris debet esse lætificum, & voluptate afficiens, quod insuper eo confirmatur, quia si velint homines sponte ridere sine vlla disciplina voluptatem affectant, & simulant, singuli nanque illo modo erumpunt in risum, vt videantur læti, &
B pro re quapiam concepisse voluptatem, quemadmodũ assentatorum turba secundum plurimum facit, itaque si risus per se est index lætitiæ, videretur manifeste à lætifico obiecto proficisci, talemq; illius esse propriam & conuenientem materiam, voluptatem vero potius caussam, per quam pullulat. Ipsi tamen mihi videntur nequaquam esse assecuti materiam proximam risus, sed illam remotissime ac satis diminute summo, vt aiunt, digito, indicasse, quamuis enim iucunda esse debeant ridi-
C dicula necessario, illa tamen non sunt ridicula propter voluptatem, quam præseferunt, multa nimirum sunt iucunda, quæ risum non mouent, iucundissimum enim etiam est, vt inquit Aristoteles in Rhetoricis, parentibus cum ante oculos habent defunctum filium, fratrem aut affines, & illorum narrare aut audire ægregia facta, vitã ingenuam, & virtutum præconia, nihilominus risum nõ alliceret, sed potius fletum augeret, multa quoq; sunt aliorum quæ voluptatem non exiguam afferunt sen-
D sui, vel intellectui, aut ambobus, per quæ tamen risus non efficitur, quorum historiam non est opus afferre, nã singulis inducentibus per se ipsa patent, & hoc modo ruunt rationes illorum, nam per eas cogimur tantũ credere quod necessarium sit, si verus risus sit futurus, vt à ridiculo proficiscatur lætitiæ non experte. Ob id visum est alijs propriam & proximam materiam risus esse læ-

rificum nouum exiguam quandam afferens admiratio- A
nem, quæ enim iucunda sunt noua, & non vulgaria sa-
lis nonnihil habentia, & quorum miramur leuiter, illa
singulis risum mouent, nisi aliena perturbatione, aut
quomodolibet occasione alia impediamur, oportet ta-
men leuem illã esse admirationem, quæ satis sit facere
suspensionem animi, non grauem, neque de re graui,
nã maior admiratio est effectus ignorationis perfectæ,
quæ potius retrahit animum ab huiuscemodi actu ridẽ
di, siquidem animi affixionem quandam supra suspen- B
sionem, & incumbentem attentionem postulat, quapro
pter videretur eis dictum quodlibet aut factum, & res a-
lias ob id risum allicere, quoniam sint iucunda, eadem-
que non vulgaria, sed noua, leuemque admirationem
afferentia, atque per hunc modum facetias ciere risum,
& delectare, & reliqua similiter eiusdem cognationis,
vt per singula inducenti fieret manifestum, quasi vero
his positis aut remotis viderentur eis constitui, adimiq;
ridicula, quod etiam confirmant, nam pueri, siue ado- C
lescentes minus alioqui exercitati, atque prudentes, plus
cæteris rident, & omnino qui de singulis magis miran-
tur, quòd etiam pari ratione desipientibus, ac deliranti-
bus obtingere solet, sed è contrario minus rident senio-
res, aut magis sapientes, prudentesque, quia minus his
afficiuntur nouis & leuiter mirandis, melancolici quo-
que aliena perturbatione animi præoccupati, & pene
lacessiti non rident, aut multo quidem segnius, & è re-
bus nisi vehementer ridiculis. At neque istorum sen- D
tentiam possum recipere, quoniam non inuenerunt ha-
ctenus adæquatam materiam risus, nec illam proxime
vt debuissent, attigerunt, multa nanque risum alliciunt,
quæ non sunt noua, quemadmodum audire easdem fa
cetias fortasse sæpius consueuimus, & nihilominus sem
per risum mouent, si elegantia quædam adhibeatur

A narrando, dicendoque, aut si quispiam iocando repræsentet, & ante oculos ponat alterius incessum grauem non sine gratia, aut inconcinnā ambulationem, flexiones crurum, garrulam, loquelam, aut tale aliud risum pene incompescibilem mouere poterunt, illa vero quæ imitantur & pulchre simulant, non sunt noua, nec fortasse tunc primum eisdem simulata, & visa, non est itidem noua res titillatio sub alas, nec nouum videre aliquem cadentem, immo si eundem ter, aut quater cadē-
B tem spectemus maior erit risus post primos casus: amplius illa admiratio, quæ videbatur eis necessaria propter suspensionem animi vt facilius subinde laberetur, & motiuncula illa fieret, mihi videtur temere posita, & adiecta, primum quia putant esse dumtaxat leuem, sæpe enim cum risu coniungitur ingens admiratio, tametsi reor non esse necessariam, vtpote si in comœdijs audiamus aliquem histrionem, qui perelegantissime cuncta simulet, & repræsentet, adeo vt illius omnes actiones,
C omnia verba, gestaque & motiones omnes sint facetissimæ supra aliorum methodos, ob id sane non leuiter, sed maxime admiraremur illius gratiam, & artificium supra humanum ingenium, attamen cietur risus, & ille quidem non exiguus: multa insuper sunt, quæ risum proritant, & neutrum illorum habent, cum manifestū sit, pleraque risum ciere, quæ aliquis cogitabat se esse facturum aut dicturum, si memoret quoque præterita, illa non sunt noua, neque admirationem afferunt, cum
D essent cognita & perspecta: multa etiam vtrumque obtinent, & nequeunt esse causa ridendi, videlicet si in tripudijs videamus saltus quosdam difficiles, & corporis quandam agilitatem pene incredibilem, vel tale aliud tametsi nunquam antea visum & auditum, risum ciere non potest, sales vero si adiungantur, perperam fiet, quoniam non sunt in omnibus, sed in facetijs tantum, vt

ſuo videbimus loco. Hinc aliquis perperam exiſtimaret aſſerendo propriam materiam riſus eſſe iucundum ludicrum, quod nouum ſit, & leuem quandam præſeſerat admirationem & gratiam, dicente nimirum Ariſto. oportuiſſe hominem quoſdam motus habere lætitiæ vt ioco ſeſe recreet, per iocum autem intelligit ludicrum, quod alijs appellaretur inane lætificũ, quandam dumtaxat referens gratiam dicente Ariſt. ſubeſſe quandam gratiam in ridiculis, propter quam ridicula fiunt, riſus enim ab inani voluptate procedit, ac tale lætificũ mentem & ſenſum celeriter mouet, alia vero quæ voluptatẽ afferunt, & ſunt bona, vtilia, ſeria, grauia quietant animum, & requirunt immanentem, ſtabilemque applicationem, animique intentionem efficiunt, in cæteris cũ inania quædam ſint & ludicra, nequaquam ſeria ſenſus quaſi per inane ſuſpenditur, talique genere puerilis lætitiæ dimouetur, quia non habet obiectum terminans: Nihilominus ſi inductione vtamur per ea quę ſunt ridicula, dubio procul erit manifeſtum eorum opinionem eſſe pariter inanem, id enim ſi verum eſſet, ſequeretur riſum ab ijs tantummodo quæ ioco fiunt proritari, ſed hoc eſt abſonum, quoniam citra iocum fit congreſſus amicorum, & riſum nihilominus mouet, eodem modo ſi turpiter incedentem aliquem videamus, ſi ridemus ex alterius ploratu, ex caſu, indignatione, loquendi inconcinitate, aut motuum incompoſitione, ex caſu aliquo, & inopinato euentu non uulgari, alijsque plurimis in quibus non eſt iocus, nec ludicri figura, quæ ne nimis in longum mea producatur oratio, libenter ſileo, accedẽs iam ad aliam opinionem, quæ me uellicat: Nonnulli ſiquidem perſpecta tanta rerum uarietate, tantoque diſcrimine illorum quę riſum alliciunt, cenſerent uanum eſſe eorũ laborem, qui conantur aſſignare aliquod entium cõmune genus tanquam materiam adæquatam, & pro-

A &c propriam risus, non secus atque si quispiam omniũ rerum quæreret unum genus, quod alioqui esse non potest, cum prædicetur æquiuoce, atque de suis proprijs differentijs, ita dicunt impossibile esse ridiculorũ quærere unum genus commune uelut uniuocum, &c proximũ, cum obiecta ipsa, &c causæ multiplici ratione separẽtur, quod alioqui persuadetur quibusdam rationibus apparentibus: iam enim in rebus tantũmodo tangibilibus impossibile est assignare unum genus eorum, cum ge-

B nera tactilium multa existant, nisi fortasse communissimum nomen sibi ab actu uendicent, adeo ut dicamus ipsum esse tangibile: Similiter ipsius sensus communis non potest assignari unum genus proprium, quod quidem uelut unum genus rerum dicatur proprium subiectum huius sensus, sicut color dicitur obiectum uisus; tametsi communissimo nomine consueuimus dicere illud esse sensibile pariter ab actu, ea enim omnia quæ sunt sensibilia uno genere complecti non possumus: at

C multo minus poterit esse aliquod genus sensibilium, &c intellectilium, plus enim differt sensibile ab intelligibili, quàm sensibile à sensibili in quantum talia, sed risus pariter uidetur fieri circa sensibilia, &c intellectilia, ergo materia ridendi non potest cõplecti uno genere: Amplius coniunctorum &c simplicium non potest esse aliquid commune uniuocum, aut analogum, sed risus ex simplicibus &c coniunctis proritatur, ergo non potest habere designatam materiam, illamque definire &c cir-

D cumscribere determinatis cõditionibus, ac differentijs est impossibile, uerum sicut in sensu dicebatur obiectũ sensibile communi nomine, eodem modo dicemus materiam communem, per quam fit risus esse ridiculum: quod etiam confirmatur ex parte potentiarum, quibus hic actus ridendi accomodatur, nam supra dicebamus illum referri ad sensum &c intellectum, cum igitur intel-

lectus

lectus & sensus nequeant habere cōmune subiectum, A minus etiam possibile est hoc assignare risui: amplius hoc inductione confirmant afferentes nonnulla ridicula, quæ talem, ac tantam præseferunt diuersitatem, ut non solum uideatur impossibile, quòd possint sub uno genere ac nomine comprehendi, uerum etiā ut illa proportione aliqua possint conuenire, etenim ab ipsis tactilibus generatur, utpote facta titillatione sub alas aut plantas pedum iis hominibus qui titillantur, uidemus insuper aliquē ridentem, & nos cum illo ridemus B ignorantes forsitan causam ridendi, ut uideatur interdum citra causam & obiectum proficisci, ridet quis ob fletum alterius, uel si cadentem uideat aliquem turpiter potissimum ex asino, atque ita propter mala & infortunatos casus aliorum, similiter uidendo aliquem delitescentem in luto, aut sponte solis ardoribus, atque imbribus expositum temere, similiter propter ignauiam, & stoliditatem aliorum, propter inconcinne facta si sint citra dolorem, ac denique propter opposita istorum, ri C demus insuper si turpe aliquid, aut pulchrum, quod est illi contrarium uideamus, & mirum mehercle uidetur quomodo contrarijs ex rebus risus allici possit, ac propterea longe mirabilius uideri possit ingenium illorū, qui frustra, ac temere niterentur inuenire proprium subiectum risus, eaque accōmodare determinato generi, quę sua natura sunt indeterminata, & generum diuersorum: solent præterea homines ridere cum uiderint alios furore percitos, atque indignatos, & quo magis eis D subcrescit furor & indignatio, sic illis risus magis intenditur, fit etiam pro rebus æque animatis, atq; inanimatis, quamuis risibiliora uideantur esse faceta, quæ audiuntur, & aspiciuntur in mutuo congressu, atque usu uerborum & rerum, quorum numerus est pene infinitus, cum itaque sint toto cælo distincta, quæ non possunt in unum

A vnum genus coire, sat erit si dixerimus subiectum risus esse ridiculum, quærentes autē quid est hoc, frustra quærere: id etiam confirmatur altero experimento sensuū, etenim nonnulla alicui mouent risum, cæteris autem non mouent, quod videtur esse manifestum argumentum quòd risus non habeat aliquam certam, & determinatam materiam, atque hoc volebat dicere Aristoteles quarto Ethicorū cap. octauo sequentibus verbis (is ne igitur dicendus est recte facetijs vti, qui dicit ea, quæ li-
B berum hominem decent, an is qui eum, qui audit dolore non afficit, uel etiam delectat? an & hoc indefinitum esse constat? est enim aliud alij odio & iucundum) si uero quæras quid opus est obiecto ut euadat ridiculū? respondent ex mente Aristotelis, ut talem afferat inanem lætitiam, qua sensum, mentemque dilatet, ac celeriter moueat, itaque titillatio non immerito facit risum, & naturam induit ridiculi, nisi quia illud ipsum facit, tāetsi sua natura sit molesta, sensusq; illam ægreferat, ar-
C gumento siquidem est proiectio corporis, immo affert Aristoteles tertio de partibus animalium cap. decimo historiam militis, qui suscepto uulnere in sede præcordiorum perpetuo ridebat, & eandem attulit rationem eiuscemodi risus, utpote quòd calor affatim accensus erat in illa parte propter naturam uulneris, calor enim mentem aperiebat, acciebat motum sensus, quamobrē hoc etiam cum alijs poneretur inter ridicula. Mihi tamen uidetur illorum opinio esse fuga propositæ diffi-
D cultatis, ea enim negatione responsionis utitur ad respondendum, quapropter dimittit intellectum in maiori perplexitate, & magis inquietum, ac satis absurdū uidetur, ut omnes aliæ determinatæ actiones, seu passiones, & affectus determinatum genus habeant, certamque materiam, risus uero illam non habeat: accedit præterea quòd si risus esset generis indeterminati, sequeretur

quaeretur hominẽ æque de singulis ridere, quod est ab- A
surdum, immo etiam manifeste videmus ea, quæ risum
mouent habere quosdam gradus remissionis & inten-
sionis, vt risibiliora nonnulla conspiciantur, quæ ad na
turam quãdam proximius accedunt, igitur forma quę-
dam est, ac veluti figura, qua cum obiecta fuerint insi-
gnita ridicula fiunt, & risum subinde mouent, nisi ali-
unde cohibeatur, talisque est illa forma, atque figura,
vt cum adsit, hæc omnia fiant, cum adimitur non fiant,
& quo clarius ipsa participatur, atque elegantius, eo e- B
tiam clarior efficitur risus, & quoniam omnis figura,
omnis actus, omnisq; differentia superaddita cõstituit
aliquam speciem, seu genus entium, propterea cense-
mus fieri aliquod genus vnum, & determinatũ ex om-
nibus obiectis configuratis huiuscemodi sigillo, & ca-
ractere. Cum vero strenue arguerent respondendum
est rationibus illorum, non enim absurdum est aliqua
sub vna ratione esse generis indeterminati, aut carẽtis
nomine, sub altera vero determinationem subeant, nõ C
est itaque mirum si sensibilia & intellectilia simul vt
sunt subiecta cognoscentium facultatum non sint eius-
dem generis, quæ tamen in vnam naturam & formam
coeant, vt risum alliciunt, oportet enim vt omnia su-
scipiant illam formam, per quam euadunt ridicula: il-
lud autem quòd non omnes de eisdem rident, declara-
bimus postea, sed titillatio aut per accidens risum mo
uet, aut certe naturam induit ridiculorum, quæ est sibi
communis & alijs, ac de militis historia censerem illud D
factum esse propter delirium ex inflammatione illius
partis, nam φρένας antiquis ea pars dicebatur, & illius
inflammationes phrenitidas pariunt, nonnullæ autem
desipientiæ vtpote quæ ex sanguine, qui est blandus hu-
mor cum risu fiunt, quamobrem dicebat Hippocra-
tes, desipientiæ, quæ sunt cum risu minus periculosæ,
quippe

A quippe quæ melioris, longeq; benignioris humoris inflammationem referunt. Ob id postremo visũ est quãdoque etiam mihi formam illam, atque figuram, quã inducere oportebat cuncta ridicula esse quandam facetudinem, ipsaque ob id ridicula nuncupari faceta cognomento formæ, ita tamen vt non ignoretur quòd facetum reperitur in duplici differentia, alterũ quidem magis proprie, longeque contractius sumptum, quomodo intelligitur esse dictum vel factum hilare vrba-
B num citra scurrulitatem, sic enim ad verbum de facetis inquit Aristoteles quarto Ethicorum cap. octauo, quẽadmodum ipsum descripsimus, altero modo sumitur magis communiter, magisque profuse, & hoc pacto dicemus facetum esse illud, quod sane vbi dictum, vel factum sit, aut quomodolibet aliter, quendam præseferat leporem, quandam gratiam, & alacritatem, idem vero sit non serium, neque graue, nec admodum vsitatum, aut vulgare, & sic accipiendo facetũ pro eo quod
C harum conditionum est particeps, id proprie fuerit vera materia, propriumque subiectum risus, quod illa ratione confirmatur, ea enim quæ nos apposite facetias appellamus maxime omnium ratione facetudinis risũ mouent, illud itaque ridiculorum est verum genus, propriaque forma, cuius plane species vna est primum ridiculum, sed facetiæ sunt in primo gradu ridiculorum, ac ratione facetudinis risum alliciunt, ergo facetum in communi est commune genus istorum subiectorum, &
D quoniam illæ nuncupatæ facetiæ sunt in illo eminẽtiori gradu: propterea visum est antiquis accommodare nomen totius generis vni dumtaxat speciei propter excellentiam: quod etiam altero medio confirmatur, cũ enim circa ridiculorum vsum fiat virtus quædam, & vitium, vtendo videlicet ipsis, aut quemadmodum oportet ex debito fine, aut sicut non conuenit, sine dubio

illa erit materia risus, circa quod dicta virtus, vitiumq; A
consideratur, sed ex vsu facetorum oritur, cum prout
conuenit, aut contrarie fit vsus eorum, & risu ipso moderate
aut sine moderatione vtuntur, ergo facetum est
subiectum commune risus & proxima eiusdem materia,
accipiendo tamen facetum vt diximus cōmuniter,
quo quidem modo æque ad animata atque inanimata
refertur, nam si pressius acciperetur, vere facetus diceretur
ille qui talem habitum esset assecutus, vt ad recte
iocandum sese flectere posset, non actiue tantum, verū B
etiam passiue, quemadmodum contra diceretur scurra
qui sine moderatione iocatur, vtiturque actiue vel passiue
ridiculis profuse & indecore, ac rusticus demum
qui neq; ridiculis gaudet, nec alios vti, gaudereue pateretur,
itaque facetę actiones, & verba, res quoque aliæ
animatæ, aut animæ expertes in quibus talia considerantur,
nata sunt risum ciere, hoc plane modo faceta
facies visa dumtaxat est causa risus, facetę actiones quo
modolibet consulto, aut inopinato fiant, obtutus & cō C
gressus faceti amici, neque enim de quolibet ridemus,
sed si alacrem, & gratiosam faciem præseferat, & quāuis
nōnulla sępe contingunt, quę cum risum moueant,
non videntur posse nuncupari faceta, hoc accidit secūdum
præsentem opinionem ob vsum cōmunem nuncupandi
tantum faceta illa, quæ in primis sunt talia atque
omnium maxime, quemadmodum sunt dictæ facetiæ:
& quoniam inter eas conditiones, quæ faceto conueniunt
duæ potissimum erant negatiuæ, altera quidē D
vt res illæ non sint seriæ nec graues, altera vt non sint
admodum vsitatæ atq; vulgares, prima earum videtur
valde necessaria, nam res seria & grauis addit animæ
grauitatem, & mentem non mouet, sed potius sistit,
redditque illam incumbentem sibi, vt antea dicebam,
altera quoque non modicum ad hoc ipsum habet momentum,

mentum,

A mentum, siquidem præcognitum & minus vsitatũ tam etsi natura sua esset ridiculum, mentem non admodũ moueret, nisi fortasse aliquid facetũ sit, quod tanta polleat gratia, tantumque salis habeat & leporis, vt ferme semper valeat animum commouere, & dilatare sensum, oportet etiam esse de genere illorum, quæ nõ semper, nec frequentius accidant, an vero id sit, quia præcognitio & consuetudo illam modicã admirationem auferat, quæ videtur per se ridiculis esse coniuncta? an
B risus vt fraudatio quædam est, & celeriter facta motio, quæ à non præuiso, & consueto fieri deberet: an consueta & præuisa vt vulgaria fiunt, ac tanquam res domesticæ & ordinariæ, vt propterea mentem mouere non possint quasi facetudinem illam refrangant, & vires illius obtundant? an quia risus celer motio est, quæ à celeri & cum fit, procedit impressione, non autem cum facta esset, aut sensim inducta. Quamuis ista opinio probabilis uidetur non secus atque illa per quam ponitur ridi-
C cula in genere esse ludicra, quæ gratiam aliquam referant, vel ea quæ sub ludicri figura mouent, ac voluptatem illam inanem afferentia, nequaquam tamen uera est, primũ quia facetũ proprie est illud quod ab Aristo. describitur quarto Ethicorũ cap. octauo & per quandam translationem postea refertur ad nonnulla aliorum, censebat namque Philosophus facetudinem esse quendam medium habitum inter rusticitatem & scurrilitatem cõgruentem viro urbano, quippe qui cũ qua-
D dam moderatione iocatur, & sicut conuenit, vtitur ridiculis citra excessum & defectũ, hinc postea factum est, vt illorum hominum actiones dicerentur facetæ, uerba quoq; & gesta, sed quoniam facetus tanquam cauillator est, uidenturque etiam scurræ elegantes faceti, illoque modo nuncupari solẽt, propterea inquit Aristoteles illi medio habitui accommodatam esse urbanita-

rem, quasi uero facetus urbanus dicẽdus sit ille, qui modium est habitum assecutus ad recte iocandum, vtendumque ridiculis sicut conuenit, & scurra dicendus sit facetus tantũ, is enim risum modo facere studet, itaq; facetus in cõmuni est quidã cauillator, sed hic quidem modeste, & cũ quadã moderatione, ille vero profusius, hinc faceta facies solet illa nuncupari quæ illius est hominis, qui gratiam quandam refert in iocando, hinc etiam per quandam translationem solemus dicere faceta quædam entia, quæ videntur aut ioco facta, aut simulatione cuiusdiam rei satis concinne & eleganter: Si præterea consideremus singula eorum quæ risum alliciunt inducendo, quàm facile patebit nequaquam esse faceta omnia quæ illum mouent, pleraque enim serio fiunt, vt casus quidam infortunati, & multa eiusdẽ cognationis quę risum afferunt, itaq; nec bene congruunt illæ cõditiones cunctis ridiculis, nec ita sunt faceta. A B

Ponitur vera materia risus ex mente Aristotelis. Caput VI. C

HActenus reiectæ sunt omnes opiniones perperam sentientium de materia risus, propterea videbatur modo acceptabile tempus, vt qualis ea esset, explicaremus: quod quidem nullo, vt ita dicam, suscepto labore, consequemur, si Aristotelem consulamus, is enim circa initia operis de arte Poetica dicebat hoc modo, comœdia autem est, vt diximus, peiorum quidem imitatio, non tamen secundum omne vitij genus, quamquã ridiculum à turpi proficiscitur, ridiculum enim aliquo modo peccatum est, & turpitudo sine dolore, minimeque noxia, perinde ac ridicula statim appareat deformis facies distorta sine dolore, quibus verbis, vt vides, D

manifeste,

A manifeste, & expresse admodum constituebat materiā risus esse turpitudinem citra dolorem, vel illa dicas ob iecta, quæ illius turpitudinis non sunt expertia, ad quā plane spectant ludicra, ioci faceta, & errores, eam vero doloris expertem esse debere, nam si pro tristi accipiatur, doloremque afferat, profecto non risū, sed potius cōmiserationem, aut fortasse etiam fletum proritaret, ac necesse est animum posse gaudere, & ab inanibus hisce oblectamentis affici, secus enim minime rideret,

B & stulti nisi eos aut humoris prauitas, vel caligo, & inepta frigiditas cum siccitate, vel ipsa retorrida offendat sola plurimū rident, nam singula prope censent errores & turpitudines sine dolore, aut iocos falsa nimirū imaginatione delusi, atq; hoc turpitudinis genus haud necessario secundum naturam esse oportet, sed quocūque modo ipsum consideretur ac fiat, aut secundū naturam, aut ipsa dumtaxat simulatione, consulto, vel præter opinionem, in rebus quoque tum rationalibus,

C tum rationis expertibus, atque omnino inanimatis, sæpe enim brutorū nouæ formæ, & actiones non vulgares cient risum, elegans quoq; motus & forma, aliaque id genus, nempe si caprarum more exilia quædam arundinum frustra non inepte fabricata, formamque animalis referentia prosilire videamus, ob id sane risū plerunque vidimus factum insignem, atque per illius cognata, cum alioqui esset actio corporis inanimati. Quispiam tamen hic dubitaret, sunt enim nonnullæ

D turpitudines, & errores, siue peccata, quæ ex sui natura dolorem non afferunt, risum tamen ob id non mouēt, propter quæ solemus dicere nos neque gaudere, nulloque affici dolore, quamobrem mallent ponendam esse turpitudinem potius afferentem lætitiam, quàm citra dolorem, præsertim quòd ab hilari procedit affectu, ac voluptate ludicra & inani: Ego tamen dico ex mente

Aristotelis

Aristotelis eiuscemodi turpitudines, aut saltem obscu A
rum afferre dolorem, ac displicentiam, aut nullam referre gratiam, aut esse admodum vulgares, & tanquã res, vt ita dicã, ordinarias, oportet enim si futuræ sint ridiculæ, vt talem induant naturam, hinc neque opus est vnam facere contrarietatem veluti sufficientem ad explicandam vniuersim materiam risus, quemadmodũ fortasse aliquis existimaret, vt non sola satis sit turpitudo, sed pulchritudo etiam adiungatur illa quidem sine dolore, hæc autem hilaris & faceta, tanquam propor- B
tione respondeat hæc vna cõtrarietas, quæ est circa materiam risus ijs contrarietatibus, quæ in omni sensu, atque omni fortassis potentia reperitur, nam si pulchre, & argute aliquis respõdeat, per se ipsum dicat & loquatur, canat, aut tripudiet, illa quidem risum mouent, propterea quòd sunt pulchra in suo genere: hoc inquã non est opus, quoniam eiuscemodi pulchra quæ risum per eos alliciunt, quandam alacrem turpitudinem referunt, & inconuenientias quasdam non vulgares sine C
dolore, quas non immerito liceret appellare pulchras turpitudines, vtpote quæ non vulgares sint, nec admodum consuetæ, & ingenium præseferant, seu gratiam quandã, vtpote si responsum sit, & modo aliquo mordeat cum lepore, & obtundat alterius dictum respondendo, vt aiunt, per cõsonantias, valde ridiculum erit, semper enim alicubi debet fundari, considerariq; talis turpitudo, & indecentia citra dolorem, eodemq; modo cantus cũ mutationes quasdam interponit, & vocis mu D
tationes, gurgulationesque varias ciet risum, tum quia suspendit animum, quem mouere facilius est, vt ait Aristoteles vigesimanona problematum quæstione octaua, tum quia vt res ludicra, & puerilis iocus consideratur habens illam pulchram turpitudinem, itaque mentem celeriter mouet, & hoc modo mouent cætera, quæ

cum

A cum hoc habent affinitatem: quòd autem singula, per quæ risus allicitur, possimus referre in eam turpitudinem elegantem non est immanifestum, sed numerum sigillatim eorum, vt res ipsa postularet, recensere est nimis arduum, & nostra isthæc nimis produceretur oratio, & forsitan non esset vtile, nostræq; tractationi conueniens, sed rhetori magis accõmodatum, aut poetæ, qui de comœdia est tractaturus, ea tamen leuiter, & quasi in superficie, prout mea interesse videtur, attingã.

B Fit ergo in rebus inanimatis cum quadam animi reflexione, siue collatione, cum elegans quæpiam actio ab illis procedit, quæ animato conueniret corpori, illud enim indecens est sibi, ac propterea turpitudinem referens sine dolore, eoque gratior est turpitudo, quo ab inanimato, cum animantis esset, optime simulatur, ita etiam si inanimatorum figura æmuletur, ac referat figuram aliquam animalis inconcinnam, ob id sane fieret ridicula, & in illa imitatione indecenti vtriusque re

C spectu consisteret turpitudo, vnde deinceps efficeretur risus, eodem modo sicut in rebus inanimatis, se haberet in plantis, aut in brutis, vt intuenti patet: In communi vero vsu verborum & rerum siue actionum homines mutuo sibi risum alliciunt ob illam turpitudinem, quæ in sermone, in actione, in exstrinsecis, & omnino ijs quæ accidere solent in moribus, & figura: In actionibus quidem si indecentiã referant eo respectu, qui est ad agentem, ad locum, ad tempus, ad modum,

D aut occasionem, porro videretur ridiculum, quantum ad primum pertinet, si mulier induat habitũ virilem, aut accincta ense proficiscatur ad forum, si ludat, tripudiet, aut alia eiusdem cognationis faciat, pariter si vir senex erubescat, & vestiat vt iuuenis, ac miles gloriosus pileum scilicet plumatum gestans, si ludat troco vt puer, si canat, aut sedeat cum pueris in schola discens

grãmaticam,

grãmaticam, si princeps vt rustica gens vestiat, aut exercitijs se immisceat rudioribus, si seruis seruiat grauiter, A
aut agrestes homines de rebus ad philosophiam pertinentibus inter se disserant: Sic sane ratione loci multa fiunt ridicula concepta ob illud turpitudine, quæ alio in loco naturam hanc exuerent, quemadmodũ si quis in mensa nobilium loquatur de vomitu, ac de rebus praui odoris, ijs enim quibus videretur hoc indecens & turpe sine dolore fieret risus, eodem pacto si in loco vbi adsunt honestæ mulieres quis inhoneste de rebus venereis temere incipiat loqui, si in aliena domo quis ea faciat, quæ vix faceret in domo propria: deinde respectu B
temporis multæ obtingunt ridiculæ turpitudines, nempe si quæ ad ver, aut hyemem pertinent, quis faciat in æstate; quæ ad noctem in meridie, aut è contra, nempe si ad solstitium æstiuum, vel canis exortum, quis induat pelliceam vestem: in modo autem consideratur turpitudo si quispiam inepte aliquid faciat, ac præter cõmunem vsum, & consuetudinem aliorum, vtpote si cum ridet, videatur plorare, & turpem oris figuram assumat; C
si cum loquitur, videatur sibilare; si dum sibilat, videtur canere; si dum orat, videtur latrare; si dum vult suadere, reprehendit, & accusat; si dum vult accusare, demulget; si semper hiat, vt prope luxentur mandibulæ; si inconcinno vtatur incessu quomodolibet facto dummodo non afferat dolorem, & displicentiam; si balbutiat, & verba nimium confundat, & permutare videatur, aut prope lacerata proferat; nec solum vbi ex proposito hæc fiunt, & secundum naturam, verum etiam, D
ac forsitan magis si ex accidenti aliquo fiant, & errore, nempe si per lapsum linguæ transponat verba, & significatum orationis turpiter peruertatur, vel in alium errorem incidat non loquendo solum, sed in cæteris etiã actionibus, in quibus exempla afferre non est opus, ne longius

A longius nostra protrahatur oratio: In occasione vero
sumuntur ridicula in non debite vtendo, quemadmo-
dum si peracto iam pręlio, atque certamine, miles ali-
quis gloriosus occurrat quasi magna facturus, aut si
præterita quis illaq; manifesta omnibus, nempe præte-
ritos ventos, aut pluuias vaticinetur, quemadmodū fe-
cit ille, qui multo post cometis exortum vaticinatus est
præteritos ventos. Hucusque igitur patuit quomodo ex
ipso sermone fiant ridicula propter errores tum natu-
B rales, tum etiam ignoratione, aut ex accidenti & lapsu
quodam commissos, in eo tamen præclarissima ridicu
la fiunt ad quempiam alium simulando, uel citra ullā
simulationem, ioco aut serio dicendo, & illorum uel
facetudo est in rebus, aut ipsis uerbis, hinc narrando
tantum ludicra, seu fabulas & dicendo alacriter fit ri-
sus, præsertim ob ea quę celerem cognitionem pariunt
non difficilem, neq; uulgarem, quin etiam ob id quod
dicunt minime expectatum, cum mordicus pungunt
C uerba cum multo lepore & dexteritate, ac non inepte,
præsertim uero si præter id quod ingenium referunt &
insignem alacritatem plures offendunt simul, & pecca
tum aliquod occultum opportune & eleganter aperiāt
quadam dexteritate uerborum, uel propter repugnan-
tiam si blandiendo accusent, aut maledicendo uidean
tur misereri, & laudare, si præcedens alterius dictum,
celer & ingeniosa obtundat responsio, quin etiam ob
prauam interpretationem, secundum allegorias, pro-
D uerbia, & metaphoras, aut ἔλλειψιν, ὑπερβολὴν, καὶ παρα-
βολὴν, atque omnino propter concinnam applicatio-
nem ludicram, præsertim si motuum conformitate in-
nitatur, ob fraudem & deceptionem, aut etiam ob
quendam modum insinuationis, hinc itaque processit
usus facetiarum utilis quidem in hac laborum & mise-
ra uita, & quoniam singulæ continēt aliquam turpitu

dinem ob errorem & defectũ, propterea videretur facetia esse turpitudinis alicuius simulatio fando aut agendo, hinc enim translatum est nomen, Aristoteles vero quarto Ethicorũ cap. octauo inquit facetias esse conuitia quædam, aut cauillos, id quod etiam videbatur innuere in libro artis poeticæ, cum diceret non omnes facetias excipiendas esse in comœdijs, sunt enim conuitia quædam, quapropter videntur semper aliquem afficere, ac propterea inquit legum latores nonnulla conuitia, atque facetias dicere vetant, ne seditiones fiant in B ciuitate, hinc scurras & importunos illos reprehendit affectantes omnino ridiculum, & magis coniectantes facere risum, quàm honeste loqui, & non afficere eum dolore, in quem facete dicunt, sunt etenim quidã, qui adeo à ridiculis vincuntur, vt cum sibi videatur posse mouere risum, amicos parum existimant, & eorũ quoque facere iacturam, honestatis denique, & modestiæ frangunt iura, eoque deueniunt insolentiæ, vt ne dum alijs, verum etiam nec sibi ipsis parcere velint, quo faciant risum, eos vero qui sibi ipsis lex sunt in ioco laudat plurimum, quemadmodum sane est vir comis & vrbanus, ac dexter, quippe qui recte facetijs vtitur, cum dicat ea, quæ liberum hominem decent, atq; eum qui audit, dolore non afficit, vel etiam delectat, itaque differt facetus simpliciter, & facetus vrbanus & comis, nã simpliciter facetus est qui fando potissimum, agendoque vti loqueretur, & omnino iocando mouet risum, illi vero vt coniungatur vrbanitas, talem oportet habitum adeptum esse, vt ad recte iocandum sese flectere possit, illeq; hunc medium assecutus habitum ea, quæ solum fert audiendo videbitur facere, eiuscemodi nõnunquam facetias Aristoteles sales appellabat nomine potius formæ, & proprij caracteris, sal enim est concinnitas, & gratia in simulanda, aut narranda turpitudine,

A dine,

A dine,& omnino in vſu facetorum, & in iocando gratia & ingenium, etenim oportet neque facetias, neque facetum hominem eſſe inſipidū, ſed huiuſmodi ſales habere per quandā tranſlationem dictos, quaſi vero ſint eorum condimenta alioqui neceſſaria, vt facetiæ huiuſmodi ridiculæ videantur, neque vero latet, in quo ſales iſti conſiſtant, ſi paulo diligentius ea, quæ ſuperius dicebamus, animaduertantur, quibus autem vti deceat facetijs & qualibus, ac quibus non conueniat vti, non B eſt meum determinare, ſed rhetoris, aut ethici hoc indiget elocutione, nunc itaque ad reliquos modos accedamus è quibus ridicula proficiſcuntur. Ab extrinſecis porro fiunt riſus & ridicula, ſi turpitudinem aliquam, & inconuenientiam alacrem referant, ideſt ſine dolore & non vulgarem, aut è toto genere eorum quæ accidunt, vel ratione alicuius particularis conditionis, quorum exempla patent in moribus quoque corporis, atque animi latent ridicula, in quem modum referun-C tur quædam inconuenientiæ morum, quemadmodum turpis quodam auaritiæ genus & actiones, timor cuiuſque rei, aut iſtorum cognata, quorum prope infinitus eſt numerus. Ac in ipſis figuris ſi turpitudinem quandam ſine dolore præſeferant, hinc nouæ quædam formæ inconcinnæ, & pene ludibrio factæ delectant, & videntur ridiculæ, pariter etiam faceta facies, & vultus hilaris, aut conceptione ludicri, & memoria, aut per conſenſum & ſympathiam, cum ridere alterum uidea-D mus, hinc ergo fieri uidetur ut animalia tantum rationem habentia rideant, quoniam turpitudinem iſtam ipſa ſola cognoſcunt, ſub hac deinde figura titillatio riſum mouet, & tanta eſt eius potentia ad hanc actionem, ut ſubintellecta ſola & proxime imaginata ſenſū moueat, & mentem aperiat præter uoluntatem, ſic etiā ludicra & ioci omnes, & inanes huiuſmodi uoluptates

affectum hunc proritant,& quo maior est turpitudo ex A
pers doloris, & maiorem gratiam refert, eo intensiorē
excitat risum. Oportet autem diligenter animaduertere ne dictæ turpitudines sint admodum uulgares & cōsuetæ, nam fortassis uideri possent mediæ naturæ; quin etiam nosse debemus, quòd obiectum mouens risum debet esse, aut ex se ipso tale, aut saltem tale uideri, immo in hoc magis potest existimatio, quàm propria illius natura, nam si per se ipsum esset facetum, ac turpitudinem illam præseferens, tale autem non uideretur B
ei qui audit aut uidet, idem plane esset, ac si nullo modo esset ridiculum, itaque nihil refert si consulto sit factum aliquid, aut dictum, aut non ut tale uideatur, etenim cadente aliquo, uel fugiente, aut acclamante turpiter ridemus, quoniam singula eorū apparent nobis sub specie turpis citra dolorem: Amplius oportet ab anima cuncta secerni, quæ obicem ponunt, & quæcūque nata sunt risum cohibere, secus enim nullo modo succederet, ipsū enim intus existens prohibet extraneū, C
& obstruit, quemadmodum sunt nonnullæ peregrinæ perturbationes animi, ut ira, mœstitia, & similia, quomodo enim fieri potest ut iratus aut mœstus rideat? nisi fortasse ingens fuerit ridiculorum uis, ac perturbationes illæ essent paulo remissiores, quomodo itidem cogitabundus, & alijs sollicitudinibus occupatus? solent etiam homines instante quodam habitu grauis prudentiæ, & maiestatis ab hisce ridiculis, utpote inanibus abstinere: Sed dices quare illos non mouent ridicula? nam fortasse hæc ipsa tanquam faceta cognoscunt & ludicra, illamque in rebus ipsis turpitudinem non ignorant, sensumq; præterea & animum obtinent expeditum: Respondeo quòd risus non solum præsupponit materiam conuenientem, uerum etiam animæ debitam præparationem, & concinnitatem, itaque si D

imprę-

A impræparatus est animus, non rident, actus enim fit in patiente disposito, diximus autem risum esse motionē, quæ necessario præsupponit motū, & dilatationē sensus, quæ quidem fieri non possunt, quando ab alijs affectionibus præoccupatus est animus, atqui grauitatis & magnanimitatis habitus merito obsistit, & obicem ponit, quoniam uelut onus animo instare uidetur, quod retrahit illum ab omni re non graui, & inani tanquam puerili, neque satis est ut cognoscant, concipiantque B illas turpitudines modo contemplabili, sed concrete, ut res indecentes & dignas aliqua irrisione: Oportet etiam eosdem non esse quopiam humore lacessitos, qui molestiam afferat, quoniam his ridicula displicent, mœstitieique accesionem faciunt, cum enim bilis primum sensitiuum occupat, ille efficitur anxius, molestia circūplectitur, & audire non substinet, nam manifestū est non posse simul in eodem esse uoluptatem & dolorem: Sed tamen huc spectant multæ difficultates, pri C ma quidem est, nam multi desipientes de singulis pene rident: uel errores sint, aut nullam referentia turpitudinem, ac nonnulli de ijs quæ uere sunt ridicula non rident, immo uidemus sæpe eundem pro eodē aliquo rerum genere interdum ridere, aliàs uero minime quasi uero eadem res modo sit ridicula, & postea naturam illam exuat: præterea uidere amicū non est res turpis, attamen sæpissime ob id risus allicitur: præterea nonnulli rident cum uiderint alios ridere, & nulla ijs sup D petit materia ridendi, quoniam fortassis ignorant qua ratione riderent: Amplius solemus audire nonnullos serio ratiocinantes ac differentes, & cum lætemur etiā ridemus, atque etiam propter alia, quæ sunt seria, & nullo pacto turpia, iucunda tamen & dilecta, utpote si bonum aliquod nouum afferatur, res scilicet domesticas esse recuperatas, litis euentum fuisse cum uicto-

ria,

ria,& nimia vtilitate hostes esse refractos,vel turcas fuis- A
se debellatos in certamine nauali, seu parentes, filios,
fratres & affines fuisse euectos ad maximos honores, &
virtutum præconia, eosq; etiam esse in optima omniũ
existimatione, ob illa inquam ridemus & non sunt tur-
pia, neque errores: Præterea ridemus propter titillatio
nem, ipsa tamen non videtur esse res turpis, immo est
expers voluptatis, cum illam substinentes ægreferant.
Respondeo primæ difficultati, quòd illis desipientibus
singula videntur turpia ludicra, & res quodammodo B
pueriles, & propterea ferè de singulis rident falsa ima-
ginatione delusi, & quoniam existimatio, opinioque in
his tantum momentum habet, propterea satis est vt ta
lia videantur, quo risus procedat, hinc fit vt eadem res
alicui videatur ridicula, alijs vero non item, idemque
mutata opinione pro eodem genere rerum nõ semper
rideat. Sed dices illud quod est per se tale est semper
illo modo, si fuerit igitur aliquid per se ipsum ridiculũ,
erit profectò id semper eiusdem immutatæ naturę, sem C
perque mouebit risum, quoniam præsente obiecto, &
potentia non impedita, necessario procedit operatio,
quæ ab illa facultate nata est fieri. Respondeo, quòd
ridiculum quemadmodum omne obiectum bifariam
consideratur, vno modo in actu, alio modo in poten-
tia, hinc fateor quod est per se ridiculum semper esse
tale saltem potestate, non procedit tamen operatio, ni-
si præsens sit obiectum in actu, simul enim est sensibile
in actu & sensus, vt inquit Aristoteles secundo libro de D
anima, potissimum autem quia ridiculum magis est in
apparendo, quàm secundum naturam. Ad secundam
dico ex amicorum conuentu fieri potius rictum quen-
dam, quàm risum verum, nisi fortassis præsupponatur
ridiculum, is autem rictus, qui ex modica oritur sensus
dilatatione potest fieri sine turpitudine, sed à lętitia con

festim

A festim obtingente, plerunque etiam ob facilem quandam consuetudinem ostentandi lætitiam homines ridentis modo intendunt faciem, rictuque ora diducunt. Tertiæ difficultati satisfecit Aristoteles quarto Ethicorum cum diceret illo modo, quibusdam verborum obscœnitas, quibusdam potius subintellectio ridiculum erat, vnde colligimus manifeste ad risus generationem satis esse subintellectionem ridiculi, quod quidem vel præsupponere oporteat definite, aut saltem indefinite,
B & ideo cum videmus alium ridentem si præsertim illũ amamus, nos imitatione quadam facili illecti, & præsuppositione ridiculi indefinite, sensuumque sympathia confestim ridemus, eodem modo cauta gestuatio cum concinnitate & dexteritate quadam, & verborum mutatio non inepta & vulgaris cum præsupposito obscœno, quod est turpe absque dolore facit risum; nisi velimus etiam dicere quòd elegans ridendi forma quēdam leporem, & alacritatem præseferat, quamobrem
C sub ratione faceti, & ridiculi moueat, risumq; alliciat. Ad quintam dico propter eas res serias posse fieri quosdam rictus, ac modicam sensus dilatationem, quæ potius est risus effigies, & incohatio illius, videtur enim esse quædam intentio sensus, quasi vigore assumpto, & alacritate moueatur ad faciem, vti foras erumperet, postrema insuper nullius est momenti, quoniam titillatio sub figura ioci, & turpitudinis mouet, nam manifeste cognouimus quòd ipsa per se, vt titillatio est, tantum
D non facit risum; quoniam nonnulla animalia titillationem sentiunt, attamen non rident, quoniam sub figura ioci & ludicri illam non concipiunt.

De

De primo corporali principio, & instrumento materiali quo risus efficitur. Caput VII. A

QVoniam inuentum est (vt arbitror) verum subiectum, & conueniens materia risus, iam proxime accedendum erat ad explicandum modum, quo talis operatio, affectioque humana efficeretur, quapropter initio hoc opus esse duxi, vt vestigetur, quæ nam pars corporis sit primum principium eius, seu primum instrumentum materiale. B Democritus existimabat primã illam partem, primumque principium esse lienem, reliquas autem partes esse instrumenta deinceps subseruientia ad perfectam operis absolutionem: eo nimirũ argumento desumpto, quoniam videbat lienosos homines, & melãcolia hipocondriaca laborantes fieri ad ridendum ineptos, vtpote quòd primum instrumentũ, primumque ridendi principium non esset expeditum, sed male affectum, eos autem, quibus illius visceris na- C tura nullo modo esset grauata promptiores esse, magisque idoneos ad eandem affectionem, cum itaque potentia & impotentia per hanc partem fiant, consentaneum esse videtur vt lien existimetur primum principium ridendi. Attamen ipsius opinio mihi videtur absurda, nam risus quodam motu inseruiente perficitur, lien autem neque moueri conspicitur, nec motus alicuius est principium, videmus tamen moueri partes illas quæ sunt in thorace, & medio ventre, nullius præte- D rea facultatis animæ prima sedes ponitur, ac potissimũ cognoscentis & animalis, igitur non potest esse primũ principiũ risus, hic enim ab alacri quadam lætitia proficiscitur: ac deinceps respiratione perficitur, ad quam profecto lien nullũ momentum habet: Amplius censebat Hippocrates ex bile & quodam frenitidis genere

A fieri impotentias ridendi, ex morbis etiam ventriculi, hepatis, atque aliorum viscerum, liceret igitur affirmare hæc omnia esse principium ridendi, nec minus fortasse potuisset dicere illam partem principem esse femur, aut calcaneum, vtpote quòd ijs lacessitis, ac præ dolore grauatis risus intercipiatur, inculpatis autem prompte & expedite fiat, quod etiam (ni fallor) ad pecunias referre multo libentius poterat, cum enim illis egeo, nullis possum affici ridiculis, dum autem af-
B fluunt; omnes in me partes rident & gestiunt: Ob id Alexander Aphrodiseus primo suorum problematum quæstione centesima trigesima sexta meminit huius opinionis, & causam erroris attulit, dicebatque hoc modo: Lien non proprie ac per se, sed ex accidenti risus causa censendus est, quando enim est sanus omnino fœculentum & melãcolicum succum ex iecinore trahit, atque ita dum sanguis purus & defœcatus totum corpus, cerebrumque peruadit, naturam simul & ani-
C mam non aliter quàm vinum oblectat, atque ita patet solutio ad rationem illam, qua vtebatur Democritus. Alij crediderunt primam partem, per quam risus generatur, esse diafragma, ipsum enim musculus quidam est latus admodum prope mentem positus, sensus pollẽs alacritate, ad motiones agilis respirationi per se primo subordinatus; tale ac tantum habens momentum ad animæ functiones, vt eam ipsam partem veteres de communi consensu φρένα appellarent, quasi mentem
D vel mentis sedem, ibique crediderunt frenitides fieri atque deliria, itaque mirum non est, si etiam risus ab hac etiam parte primum efficiatur, nam ad celeres motiones celer est, & expedita, cum sit musculus latus, sensuque affatim abundans, & spiritu, qui per illam æquabiliter est dilatatus, risus enim vt dilatatio quædam esse censetur, quin etiam spirationis primum est instru

mentum, quæ vt substantia prope apparet risus: hoc A
etiam videbatur affirmare Aristot. tertio de partibus animalium cap. decimo, & ob eam causam titillationē alarum mouere illam affectionem, quoniam septum in ea parte alligatur, ex quo facile huius musculi sensū aperit & mouet præter voluntatem, quod insuper experimento militis, vt aliàs diximus, confirmauit, id quod demum patet ad sensum, nam pro minimo quolibet risu septum manifeste dimouetur, & retrahitur, ibique facto principio motus, cæteræ subinde partes, vt pul- B
mo & faciei musculi dimouentur. Quoniam vero septum transuersum non est aliquo modo pars corporis princeps, nec animæ prima sedes, aut alicuius facultatis, ideo neque videtur consentaneum eandem partē censere primum principium ridendi, potissimū quia risus lætitiæ soboles est, & conueniebat, vt in ea ipsa parte, in qua vigerent lætitiæ & alacritates, ibidem quoque fierent exordia risus, talem vero partem nemo statueret esse diafragma, sed corpus ipsius cordis, quem- C
admodum visum est Aristoteli, & omnibus ferè naturalibus philosophis: Videbatur etiam consentaneum vt ibi à prima, vt dicunt, origine fieret risus, per quam etiam partem alij affectus, operationesque ab affectibus prodeuntes generantur, huiusmodi tamen non est septum, sed cor, in quo lætitiæ, alacritates, dolores, mœstitiæ, timores, iræ, & illorum cognata fiunt, igitur corpus cordis est primum instrumentum corporeum, seu prima pars vnde risus efficitur, vtpote quòd ipsum D
est primum sensitiuum, vt censet Aristoteles, omnesq; peripathetici, & inter medicos Erasistratus, & forsitan Hippocrates Cous, si ipsius est ille liber de virginum morbis, vel saltem primo sensitiuo consentientissimū, vt censebat Galenus: ponendum est itaque cor esse primam partem, primumque principium ridendi proxi-

mum,

A mum, quod quidem omnes ab ipsa veritate coacti fatentur inopinate, cum enim profusius rident, lætãtur, & gestiunt, aiunt se ex corde ridere, lætari, & gestire, aut in eo ridere tantum, si risus in apertum non exeat, sed per vim cõprimatur, hinc animi defectus, & syncopes fiunt ijs qui plus æquo rident, euacuato scilicet nimium ex corde spiritu, vel ipsum trahendi facta quadã impotentia: Sed necessariũ est hoc loco vti distinctione, quoniam aliud est esse primum principium proxi-
B mum, aliud autem est esse primum instrumentum manifestatiuum, & perfectiuum formæ, fateor equidem cor esse primum principium proximum, quòd sensus ibi incipiat gestire, & labatur, septum autem esse primum instrumentum manifestatiuum, ac formæ perfectiuũ, quapropter Aristoteles ipsum risum quandoque ascripsit diafragmati, à quo incipit propriam effigiem sumere, & sic soluerentur omnes rationes superius adductæ. Medici tamen qui existimant cerebrum esse pri-
C mum sensitiuum bipartito diuiderentur, nam alij censerent primum principium ridendi esse cerebrum, in quo cum assideant principes animi facultates fiunt cognitiones & voluptates ab illis inseparabiles, hunc autem affectum fieri communem per consensum diafragmati, ipsumque ob id esse primum instrumentũ, quod per hanc partem formari, & apparere incipiat, ac cæteris deinceps partibus ad operationem hanc subseruientibus, quemadmodum sternutatio, quæ tamet-
D si à capite procedat, hisce nihilominus partibus fit cõmunis, atque per eas manifestatur, quoniam respiratio cerebri (si alia est) coniunctissima videtur cum respiratione istarum partium. Alij censerent quidem cerebrum esse primam radicem & principium remotum, tum huius, tum aliorum affectuum & operationum, quæ ab illis proueniunt, illos tamen in corde potissi-

mum vigere, quòd sensus eius partis vegetior est & con- A
iunctus parti animosæ, ac vitali cum multo calore, &
spiritu, quorum sententia mihi magis videtur consen-
tanea vero, etsi melius succederet, si quemadmodum
censet Aristoteles & Hippocrates faciant cor esse totius
animæ principiū, operumq; ab illis prodeuntiū, quem-
admodū verecūdia videtur ab ipso manifeste depēdere.

Quomodo generatur risus. Caput VIII. B

ARistoteles agressus est huius quæstionis explicatio-
nem trigesimaquinta sectione problematum quæ-
stione octaua, & plane inquit risum esse quandam cele-
rem emissionem spiritus similem sternutationi cū pro-
pter lætitiam redundaret, corde nimirum, ac præcor-
dijs vnà gestientibus, ait enim lætitia gestiens concale-
factio quædam est, spiritum autem cum redundarit, fo-
ras emittimus vniuersū, & sternutamenti ratio eadem C
est, supponit ibi Philosophus ridentem lætitia gestire,
ex hoc autem deinceps fieri in illis partibus internis ca-
lorem, nam lætitia gestiens concalefactio quædam est,
idque vel minuta agitatione spiritus in se ipso facta,
vel totius primi sensitiui vnà cum spiritu, & calore pro-
prio, suspensa præsertim spiratione, vt subinde vtraq;
ratione accessio fiat ad calorem; conclusio spiritus, &
propensio ad motum, ex eo deinceps calore soluitur
humor in vaporem, & spiritus, cum redundarit tum D
hoc, tum illo etiam quòd spiratio est intercepta, foras
illum emittimus vniuersim, quemadmodum etiam fit
sternutatio, calefacto enim cerebro, ac venulis ipsius
soluitur humor in vaporem, qui cum redundet, excer-
nitur affatim, itaque videtur existimare hanc spiritus
vbertatem fieri propter vim caloris ob intrinsecam vo-

luptatem

A luptatem, hilaremq; affectum concepit, cum vero spiritum hunc conentur emittere non esse aliam viã præter motum spirationis, quamobrem statim septum contrahitur, & pulmones succussantur suscipientes eandẽ motionis speciem à diafragmate, hinc præterea fit retractio musculorum; qui mouent buccas, quippe qui & ratione officij, & consortij neruorum, qui à sexto pari descendunt magnam cum hisce thoracis partibus habent affinitatem, & videntur simul tum conari, tum
B parare viam, vel quia ne spiritus fermè totus eructet laryngis musculi vehementer nituntur contractione, qui quidem si contrahantur, necesse est etiã contrahi buccarum musculos, quemadmodum experimento patet, ac dicebamus illis fieri, qui Sardorum rhanunculo vescuntur, est enim rhanunculi quodam genus apud Sardos copiosissimum secus aquas exoriens nimium mordax, quæ si comedatur, vescentibus neruos contrahit, rictuque ora diducit, quoniam laryngis musculos sua
C mordacitate statim conuellit, & per consensum retrahuntur etiam musculi pertinentes ad buccas, vt qui mortem oppetunt, veluti ridentiũ facie intereant, propter quam profectò analogiam risus omnes eiusmodi figuræ Sardonici appellantur. Ego tamen arbitror ibi locutum esse Aristotelem ex mente aliorum, aut illud problema fuisse ab alijs additum, nam reliqua tametsi possent probari, illud tamen absurdum videtur, vt virtute caloris soluatur humor in vaporem, & cum redun
D daret foras excerneretur, siquidem calefactio est alteratio quædam, & non potest subito fieri, risus autem vt plurimum confestim efficitur; ac forsitan opus esset septo, aut corde inflammationem patiente insigniores effici risus. Neque etiam videri potest vt risus sit cõmunis quædam retractio partium versus principium animæ, in quo lætitia ipsa viget, volunt enim contrahi & coadunari

coadunari in locum illum, quapropter faciei retrahun A
tur musculi gutturis & septum ad cor. Hoc enim absurdum est, quoniam eadem ferè species motus efficitur in fletu, quod quidem fieri non deberet, nam dolor potius repellit: quin etiam videmus potius impetū fieri ab intrinseco foras, nam sępe inchoato risu in partibus illis penitioribus cohibetur quasi truncatus in medio nec explicatur in facie. Ob id Aristoteles trigesimaquinta sectione problematum quæstione sexta dicebat risum esse lapsum quendam, & fraudationem, B
eò quod spiritus ex ipso corde labatur, & erumpat alacriter gestiens lætitia ob inane ridiculum per ipsa præcordia, sic enim, illo allabente, atque impetum faciente necessario septum impellitur ad motum, nam etiam illius spiritus vnà dimouetur, facitque impetum vt tandem pars illa moueatur & vibrātis modo succussetur, aut saltem intendatur, itaq; facto illo apparatu, ac turgentia illius partis ad motū fit aeris, quem dicunt spiritum, celer excretio, & quo maior est lapsus, eo etiam C
insignior risus, hinc fit vt qui partes has alacriores habent, sensuque præditas insolentiore, illumque magis mobilem & serijs minus affixum, minorique grauitate donatum, longe magis sint, cæteris paribus, ad ridendum procliues, atque adeo non immerito cessit illud prouerbium, quòd nimius risus est argumentum delipientiæ, prudentes autem, & viri grauiores ob rationes contrarias minus rident, quia serijs plus student, & ipsum animum, atque cor habent magis affixum, im- D
motumque habent illum, humoreque molesto lacessitum, tum sensoria prima, partesque omnes quasi inflexibiles & ad omnes celeres motiones ineptas, sed pigertimas quidem illas, & veluti onere pressas: at prudentiorem animum & negotio contemplatiuo, rebusque serijs solitum incumbere, & in istis habituatum difficilius

A lius est ridiculis dimouere, & exturbare turpiter ridendo, nam ridicula inania sunt, & puerilia quædam, sed quare labatur spiritus, vel partes ipsæ spiritales conceptione ridiculi nequaquam declarauit Aristoteles, possumus tamen huic satisfacere, quòd spiritus aut partes spiritales conceptione ridiculi non possunt se continere ni gestiant, & modo quodam turgeant, itaque tum labendo intenduntur, & secedunt, tum spiritus illa ratione foras confertim excernitur: huc possumus referre

B quòd ipsius ridiculi conceptione fit quædam alacris & conclusa agitatio spiritus, vt perinde partes illæ spiritales talem motum suscipiant, & modo quodam vellicate contrahantur, aut vibrentur, dum causa magis imprimit, cum autem pruriantur, & hilari quodam modo titillationi non absimili moueantur, necessariũ est, vt partes aliæ consensum illis habentes conuellantur, vnde videmus fieri illam contractionem in musculis totius pectoris, ilium gutturis, & faciei, succedit autem

C quandoque motus & gurgulatio tum agregatione spiritus, tum soluto partium motu propter impotentiam substinendi pruriginem & turgentiam à ridiculo concitatam, quemadmodum videmus fieri titillationem sub alas, & motũ huic similem. At vero in tertio de partibus animalium cap. decimo dicebat risum esse sensus dilatationem, nostis enim quòd intima pars animę nostræ intus assistens cognitioni in ipso primo sensitiuo, quod est cor vt censet Aristoteles, lætitias & dolores

D primo suscipit, & ab illis afficitur ac mouetur, sed qualis sit, & quomodo fiat hæc dilatatio, sensus non satis est manifestum: sensus enim non est corpus, cum alioqui dilatatio sit proprietas eius, fortassis decet existimare illum ratione corporis dilatari, vtpote spiritus in quo est, & cordis in quo primo viget, ita vt cor dilatetur, ac spiritus emittantur per præcordia, septum vero ob id contra-

contrahitur, tum quia ad cordis dilatationes hunc mo- A
tum suscipit, tum vt contra enitatur in hunc sensus &
spiritus motum, ne cum magno vitæ discrimine uacue-
tur & euanescat, aut quia sic niti oportet has partes ob
robur faciendæ motionis, quæ instat, hinc etiam con-
nituntur musculi totius gutturis, & faciei, quippe qui
laryngis musculis adeo consentiunt, vt nisi simul isti cō-
trahantur, illi nequaquam contrahi possint, gurgula-
tio autem fit aucta necessitate, & motu illarum partiū,
quoniam hunc eundem motum suscipit pulmo, & suc- B
cussatur, cum etenim septum contractionem substine-
re conetur, & motus irruat, efficitur motus minutus ve-
lut in medio fractus, vnde procedit gurgulatio, quem-
admodū si fistulam aeris plenam manu contrectes, fit
inde sonitus gurgulanti & cachinno similis, cachinnus
enim est risus cum gurgulatione: sed quoniam non est
valde manifestum, si cor in hoc affectu dilatatur, ob id
potius dicerem risum esse dilatationem, hoc est impe-
tum quendam celerem, emissionemque sensus & spiri- C
tus æquabiliter vsque ad faciem, ad quam partem sen-
sus aspirat, & animus, ita namque videtur se ipsum de-
clarasse Aristoteles trigesimaquinta sectione proble-
matum quæstione decima quinta, dum causam vestiga-
ret, quamobrem ridentes flentibus ipsis vocem edant
grauiorem, ait enim hoc modo: an qui flent, intenden-
do, contrahendoque os vociferantur, vnde propere aer
interior corpore ipso intento mouetur, cumque per os
angustum transeat, ferri velocius potest, qui vero ridēt D
è contrario emisso corpore, hianteque ore rident, cum
igitur ob eam rem late, tardeque profundant aerem,
merito uocem edunt grauiorem, quibus apertissime si-
gnificauit ridenti fieri quandam emissionem corporis,
seu spiritus inchoatam scilicet ab interna parte uentris
medij vbi sedet animosa facultas, desinentem vero vs-

que

A que ad extremum faciei, quoniam pars illa est sensus emunctoria, per quam animus noster recipit, redditq; affectus, cum per eam partem sentiat, sibique credita sint sensoria, quapropter ad eam totus sensus, totusque insuper animus conspirat, hinc ergo procedit æquabilis emissio, intentioque sensus in facie velut foras prominens, hinc aer confestim excernitur, hinc septum cōtrahitur, & musculi faciei, quoniam æquabilis emissio cum sensus alacritate pertingens ad sensum faciei B non potest fieri citra retractionem illorum lacertorū, & si remissior est actio, fit sola retractio illarum partiū, sed vbi ridiculum vehementius imprimit, hic motus repetit, & sensus magis soluitur, itaque interponitur gurgulatio cum succussatione pulmonis & septi: Cæterum cur illa efficiatur emissio conceptione ridiculi causa est multiplex, etenim voluptas per se ipsam nata est facere dilatationem, cumque etiam lætitia gestiat motum substinere non potest, itaque soluatur motus C earum partium necesse est, quasi prurigine sint vellicatæ, & fit aeris emissio celer: tum etiā quia ridicula inania quædam sunt, vnde nec animum quietant, nec firmam requirunt applicationem; quo fit vt foras secedat: at seriæ voluptates non generant risum, nam talia bona, & iucunda nolunt motum, sed fixionem, & permanentem, animi applicationem, accedit etiam spiritus gestitio, & partium illarum principum, atque aeris respirati agitatio, contentioque, sic enim excernitur D confestim, quapropter non erit aliud præterquam impetus quidam celer, emissioque aeris, & spiritalium, vt sentientium partium ad exteriora propter inanem voluptatem ridiculi, ac potissimum ad faciem, ad quā fit aspiratio sensus, & animosæ partis, & gestiunt adeo vnà cum sensu, vt prope ad exteriora procumbant, neque tamen isti modi inter se pugnant, nam si vario mo-

do accipiatur risus & affectus, motionesque singuli inter se congruunt, vt diligentius intuenti fiet manifestũ. At neque superuacuum erit si dixerimus, quòd risus est lapsus sensus, emissioque ob voluptatem, hilaremque irrisionem turpitudinis, satis enim est conspicuũ quòd vtrũque illorum fiat in risu, voluptas scilicet & irrisio, nam propterea mouemur quasi irridendo alacriter turpitudinem, quippe quæ posita est esse materia risus, & quoniam illa non potest fieri citra conatum, & fit ęquabiliter respondens vsque ad faciem, in qua sensus propter sensoria plurimũ viget, propterea fit illa retractio, & si ridiculum vehementius mouet, fit etiam gurgulario, tremulusque cachinnus: interdum vero fiunt quædam leues solutiones; & lapsus sensus ob serias voluptates, præsertim celeres, & lepore quodam obtingentes, sunt enim oblectamenta quædam, in quibus animus quodam pacto recreatur, sed exigui tantummodo, ac perobscuri rictus erunt quasi risus imago, quales etiam ex sola cõsuetudine, dũ gaudemus, efficiũtur, & nunquam clari at numeris absoluti.

A B C

A DE FLETV OPVS TERTIVM.

An plorare ſit proprium hominis, & per B quam animæ partem efficiatur, & obtingat. Caput primum.

CVm hactenus de riſu, qui à voluptate proficiſcitur tractatum eſſet, videbatur iam conſentaneum, & noſtro muneri neceſſarium, vt de fletu, qui dolorum eſt ſoboles, theo-
C riam faceremus, nam diminute ad modum ſcire, ac docere videntur illi, qui ſuſcepta ridendi materia, alteram huic familiariſſime coniunctam, quæ de fletu eſt, temere dimittũt, vel illa ſaltem ratione quòd ab omnibus deſideratur, ipſumque opus (ni fallor) eſt naturæ noſtræ familiariſſimum. fletus enim tanta familiaritate humano generi eſt coniunctus, vt ortus noſtri primitias in cunctis excipiat, multa tamen hic ſatius eſt prætermittere tan-
D quam vberrime declarata & expoſita in præcedenti tractatione: quædam autem neceſſarium eſt in examen ponere, & quoad fieri poterit declarare, illudque in primis, ſi fletus eſt proprius homini, & in quam partem animæ ſit referendus. Quibuſdã enim videtur ploratũ eſſe ſecundam operationem perfecti ſenſus procedentem ab illius dolore, ipſum tamen eſſe proprium homi-

ni, quoniam sensus humanus concretus, implicitusque suis instrumentis, ac partibus præsertim primis quadam propria substantia præditis, propriaque figura, & coalterna analogia nonnullas habeat promptitudines, & naturales potentias sibi soli accõmodatas, operationesq; itidem multas prope dixerim secundas, vtpote à cognitionibus & affectibus ipsis tanquam primis prodeuntes, qualis mehercle est fletus, de quo est nostra hæc institutio, vt exinde possint homines virtute proprij sensus, & propriarum partium concinnitate ad plorandum se ipsos accommodare sine vlla disciplina, cum naturale opus sit, eiusque habitus secundum naturam connascatur: quòd enim referatur ad sensum, illiusque proprie sit operatio secunda manifestum est, quoniam videmus pueros cumprimum in lucem hanc prodierint flere, quoniam emersi ex loco tepidiore contrariam ambientis qualitatem ægreferunt, & dolore afficiuntur, illo tamen tempore ipsorum intellectus pene obrutus iacet iners & stupidus, vt neque rationes adhibeat, nec vllo pacto intelligat, quamobrem fatentur peripathetici pueris nequaquã adesse intellectum quãtum ad operationem, sic enim posterius aduenit, ac per id tempus brutalem vitam ducunt, quippe qui solo vtantur sensu, & secundum illum viuant, quemadmodum brutæ animantes: ob hæc igitur videtur fletus esse opus dumtaxat sensus nullo etiam ad ipsum præbente vsum intellectu: Id etiam confirmatur, quoniã per se pendere uidetur ab illis acerbissimis doloribus tactus, & natura huius finis gratia visa est illum gratis dedisse, cum igitur è sensuum dolore exoriatur, manifestum est, reddendum esse sibi, nec oportet assumptũ probare, nam singulis patet non esse exiguos illos fletus, quos hominibus affert tristis sensatio tactus. Alijs autem visum est ploratum esse communem homini & multis

A multis alijs animalibus perfectis quæ respirationem obtinuerunt ad tutelam caloris, nam motu hoc perfici, & instrumentis ad eum inseruientibus videtur absolui, exceptis etiã nõnullis eorum quæ propter naturæ imperfectionem, & instrumentorũ ineptitudinem, aut metum, vel alium quempiam affectum vehementem plorare non possunt: ipsosque homines nunquam flere virtute intellectus ob ea, quæ ad illum pertinent, nisi affectus communicetur sensui, qui natus est intime
B corpus, & corporea instrumenta mouere, ac tales susci pere affectiones, quæ à natura intellectus videntur extraneæ, cum sit prope diuina pars ipsius animæ, illum vero non esse traditum omnibus, quibus conuenit in eadem ratione, eodemque modo quantum ad operis actum propter diuersitatem corporis & instrumentorum quo ad figuram, compositionem, naturam & mutuam analogiam; quamobrem neque etiam voces inter se conueniunt, vt propterea sicut metrum & mensu-
C ra constituatur fletus humanus, quippe qui magis est exactus, numerisque omnibus per se ipsum absolutus, aliorum vero magis obscurus, minusque perfectus esse videtur, ac propterea dicunt alios existimasse ploratũ dumtaxat esse illum qui familiaris est homini. Ac certe si ploratus non est aliud præterquam à dolore facta perturbatio in anima, aut lapsus sensus ab eodem propter impotentiam substinendi, dubio procul videretur cunctis perfectis animalibus conuenire, postquam sin
D gula istorum in illis præ doloribus fiunt, & motionibus potissimum sensus primarij afficiuntur, non ne in illis apparent quotidie motus & affectus huiusmodi cum vociferatione clangosa non dimittente? Ac si natura ob vitæ necessitatem repensum hoc flendi dedit, videbatur necessarium cunctis animalibus perfectioribus, quorum habenda erat maior sollicitudo, ipsumq;

sensui credendum erat, cui magis immediate ac proxi- A
me, tradita erat custodia vitæ illique inter sensus potissimum qui quidem est vitæ magis affinis, quemadmodum est tactus, ob id vitæ sensus nuncupatus ab Aristotele. Ac si cætera intueamur animalia, nonnulla sane conspiciemus habere ploratum humano simillimum, vt pudeat negare illum esse fletum, cum enim cedantur, aut aliter doleant, egeantque in luctum, & voces erumpunt valde querulas, quemadmodum psitaci turtures, columbæ & aues quidam nocturni, & quidam B
insuper canes, vt quandoque illas gurgulationes non dimittant, & clamosas voces repetentes, & quandoq; aiunt complura illorum in lachrymas prorupisse, vt propterea vere ac numeris absolutissimi ploratus videantur. Ego tamen arbitror vtrumque absurdum esse, illud quidem in primis quòd fletus sit opus & passio communis homini, ac multis alijs animalibus, ac deinde alterum quòd fletus sit affectio solius sensus per eius dumtaxat virtutem obtingens: quod enim ad pri- C
mum attinet, manifestum est, quoniam risus & fletus aut ratione contrarietatis, aut ratione cuiusdam familiaritatis in modo motus, & lapsu partium ex necessitate debent esse in eodem: dicebat enim Aristoteles in libro de somno, in eodem esse somnum & vigiliam cum sint oppositi, sed risus (vt antea demonstrauimus) est proprius homini, ergo fletus non egreditur humanã speciem: Præterea proprietas ploratus est lachrymarũ effusio, sed nullum aliorum profundit lachrymas, nul- D
lum igitur plorat, neque ipsos decet respondere, quòd homo lachrymas solum profundat, quia cerebrum habeat ratione totius corporis maximum, illudque laxũ & valde humidum, vt stillare facilius, & humorem hũc possit oculo subministrare: hoc enim absurdum est, nã vidi ex oculo equino quodam acri consperso puluere, tam

A tam insigne factum esse lachrymarum profluuium, ut prope fons scaturientis aquæ uideretur: quamobrem si lachrymarum materia ipsis non deest, mirum profecto esset si plorarent, cur lachrymas etiam gemendo non effunderent, id uero non fit, quoniam uacant illa intrinseca passione usque ad animum pertingente; itaque non efficitur illius suspensio tristis, & molesta contentio cum spiritus attritione, neque retracta emissio sensus dolorosa: Præterea qui flendi facultatem habet,
B potissimum plorat ob illa, quæ sunt in primo gradu rerum flebilium, sed animalia bruta ob illa nequaquam plorant, nempe si uideant parentes, filios, aut cognatos, defunctos, uel etiam si præceps eat Vniuersum, nullo inquam modo ab istis dimouentur, nec vlla ipsis efficitur commiseratio, nisi fortasse naturalis existat, uelut habitus cōnatus: neque illud refert quòd pueri tametsi plorent, illorum non concipiant commiserationem, nec etiam lugeant, sed è rebus tantum dolorem afferrē
C tibus sensui secundum singulas ipsius facultates, nam paulo post ubi adoleuerint, incipiunt misereri & illorū causa magis plorare, cætera uero quamuis senescant, nunquam pro rebus istis miserrimis plorant; igitur fletus est functio, operatioque hominum propria. Hinc ego etiam arbitror nequaquam ascribendum esse soli sensui, ut sensus est, quemadmodum enim risus non est functio illius dūtaxat facultatis per se, sed eius prout coniungitur intellectui, & intellectus prout coniun
D gitur sensui, aut animæ rationalis prout utramque obtinet facultatem, nam neque intellectus solus, neque sensus ab illo segregatus idoneus esset huic muneri: eodem modo ploratus ab utraque procedit facultate, & est unius cum altera, nam nulli dubium est, quandoq; initium sumere ab intellectu, interdum autem ab ipso sensu, cum è rebus sensibilibus, atque intellectis, & utriuſ-

vtriusq; dolore proficiscatur pariter: Atqui videbatur A
necessarium hoc, nam quemadmodum à natura traditum erat homini quodam principium proprium ad ostendendas proprias quasdam voluptates, illud inquã propter quod ridemus, eadem ratione ad indicandos proprios dolores videbatur esse necessarium, & certe si pro eodem quemadmodum censet Aristoteles secundo Ethicorũ potest sensus & intellectus dolere, sicut etiam affici voluptate, consentaneum erat esse quandam propriam functionem seu motũ & perturbationem ab illo proficiscentẽ, atq; hæc meo iudicio est fletus, idemq; B
sequetur, si cum eadem sit anima dolens, aut gaudens rationis particeps sensu simul, & intellectu prædita, patitur enim quasdam intrinsecas dolorũ reuocationes, præsertim ad caput: quapropter fit magis retractus lapsus; & emissio sensus velut impedita, nam sicut hic animus est melioris conditionis & cognitionis profundioris particeps, ita in hisce doloribus spiritus magis mouetur ad partem anteriorem capitis, quæ vergit ad C
faciem, vnde procedit fletus propter laborem, quem substinet idem animus ob vim doloris. Arbitror tamẽ potissimam erroris causam fuisse terminorum ignorationem, ab his enim quasi modicus in principijs error factus est deinde summus in fine, nam si scirent quid sit proprie fletus, & qualem habeat generationem, certe ab hac puerili desisterent opinione, alia namque res est fletus ab ipso gemitu, aut clamosa voce, fletus enim remissio quædam est cum profluuio lachrymarum, at D
gemitus est acclamatio quærula, lamentatióq; ob sensum doloris citra effussionem lachrymarum, huiusmodi sunt illæ ægrotantium voces clamosæ, eorũ quæ sunt in anima passionũ notæ, talis etiam est tristis acclamatio dolorum index aliorum animantium, non autem fletus vt illi perperam existimabant, nihilominus verũ est

A est quòd ipsorũ gemitus analogiam quandam habet, cum vero humano fletu, siquidem vterque tum à dolore exoritur, tum etiam ad auertenda vitæ incommoda substituitur, differunt autem illo potissimum, quòd gemitus ad inducandos primum dolores sensuum est institutus, quemadmodum etiam simplices illæ voces, quæ emittuntur ob doloris acerbitatem, fletus vero ad animi potius dolores est ordinatus, & quemadmodum antea dicebam fletus requirit illam profundam reuo-
B cationem animi in se ipsum, & quoniam cogitatio retrahit ac detinet, propterea fit motus retractior & ad cerebrum aspiratio maior, atque homini fit quædam remissio, proiectioque totius animi, quæ quidem alijs animalibus non efficitur, vt intuenti patebit, si diligenter ista consideret. Cum autem arguerent quòd pueri vacant intellectu quantum ad operationem illius, & nihilominus plorant, respõdeo quòd pueri nuper nati haud verum obtinent fletum, sed vagor, aut vagitus
C appellatur, propterea quòd vel lachrymarũ est expers, aut illas vagitus habet exiguas, arbitror equidem propter imperfectionem totius corporis tanquam inepti instrumenti ad perfectas actiones præstantissimæ formæ, qualis est anima humana fermè diuina parte insignita, & quamuis neque obscuras eorum mens haberet actiones sub id tempus, satis tamen esset vt eius præsentia foueret & illustraret potentiã sensus: is enim illo modo vigoratus idoneus efficitur ad istas motiones,
D & tristes affectus: satis etiã videri posset si rationali per se animæ ascribatur non modo sensum, verum etiam intellectum obtinenti, nam etsi sensuum dolores moueant, ipsa tamen suscipit affectum hunc, quia simul habet intellectum, & longe propter illum perfectior est omni anima, cæterorum animalium, itaque ploratus per eam fit, qui per vim aliarum fieri non potest.

Hinc etiam diluitur secunda dubitatio, quoniam fatemur obtingere fletum propter dolores sensuum, eos tamen non esse per se ipsos satis ad hanc actionem, nisi vel cooperante intellectu, vel ipso sensui præbente lumen, & vigorem melioris generis ministrante, vel prout est pars animæ rationalis obtinentis etiam intellectum, cuius est denique affectum hunc suscipere, & motibus his affici primum. Quidam vero ausi sunt dicere sensum humanum esse deinceps etiam intelligentem, & per se solum auctorem immediatum cunctorũ affectuum & humanarum actionum, sed hoc falsum est, quemadmodum aliàs declaraui. Aliorum deniq; difficultates longe facilius dissoluuntur, nam ille, quẽ putant esse ploratum non est profecto, sed gemitus tantum, quamuis fieri potest, vt similitudine quadam vocis videatur fletus, immo sunt quædam aues nocturnæ, quarum voces quotidianæ, illisque familiares ploratum & suspiriosum fletum referunt, vt propterea eos qui audiunt mœrore afficiant sub tristis alicuius imagine; illud etiam absurdum est, & antiqua fabula, quòd lachrymas gemendo profuderint, aut si ita est, fluor erat potius redundantis pituitæ, sanieique, vel alio quopiam affectu coniuncto irritatæ scilicet ex ira, vel indignatione furenti: sæpe etiam psitaci, propterea quod habent linguam paulo crassiorem, & latam, ac guttur etiam & palatum debito modo concauum, cæteraque instrumenta vocis recte accommodata, suntque ad disciplinam magis idonei tum partium illo apparatu, tũ proprij sensus perfectione: ob id inquam sæpe videntur humanum fletum simulare, & forsitan maiora facere; sed vere simulatio tantum est, neque enim conueniens præcedit affectus, præparatioque, nec lachrymas simulando, gemendoque dolentes effundunt.

A De subiecto, & materia fletus. Caput II.

CVm animaduerterem pueros, quorum animus est magis expers aliorum affectuum moris, minus ob grauitatem, aut prudentiam retrahit, & ob singulos dolores flere, suspicabar omnibus uideri, quòd dolor seu dolorificum esset subiectum, & materia fletus quomodolibet uel sensu hominis rationali (ut ita dicam) aut
B intellectu percipiatur, dummodo non sit dolor admodum leuis, ac pene insensibilis, oportet enim ipsum esse aut sua natura grauiorem, aut saltem illo modo existimari, quales profecto nonnulli, tametsi leuiores sint, eis apparent, utpote minus perfectis, aut propter immaturitatem, & consuetudinem è tota specie minus cõfidentibus, & uiuendi per se ipsos omnino ignaris, quasi uero post firmiore facta ipsorum natura, tum etiam illo, quòd uiuendi consuetudine, & experimento mul-
C tarum rerũ magis confidunt, ac tandem prudentiores euadunt, timorem illum puerilem exeunt, ac meliorem induunt conditionem uiuendi, quamobrem post illas priores ætates non omnis dolor excitat fletum, sed grauissimi quidam sensus aut mentis, ac potissimum illæ calamitates, & miserrimi casus, cũ aut excidia quædam ante oculos ponunt, aut uita ipsis uidetur coniũgi cum extrema miseria, ac propterea fœtus humanos statim exortos plorare, ridere autem postea, quoniam
D subiectum fletus est dolor, qui per sensum tantũmodo fieri potest; risus autem fit ex illa turpitudine, quæ non tam cito cognoscitur ab intellectu, ac multo post illos erubescere, quoniam difficilius est posse animaduertere causam uerecundiæ: at uero cum fletus non ascribatur sensui, ut sensus est, sed potius ut est talis, nempe ut sensus hominis, qui est rationis particeps, siue ut cõ-

iunctus est familiariter cum intellectu, cuius splendor A substantiæ ipsum fouet & uigorat, uel ut est pars rationalis animæ non ipsum modo, sed intellectum quoq; habentis, cuius primum sunt omnes humanæ actiones, per sensum scilicet aut intellectum suscipiendo, agendoque; propterea sequitur ut sensuum isti dolores homini dumtaxat fletum alliciant, non itidem alijs animantibus rationis expertibus. Videtur profecto hęc prima sententia nimis uera, & sensatæ rationi consentanea, immo uidebatur illo modo à natura faciendum B esse ob finis necessitatem, quoniam seruare cupiens animal, debebat potissimum illi præbere facultatem cognoscendi quamprimum obnoxios dolores, potiusquã ridicula, & proprium subinde modum acclamandi, dũ illos cognosceret, qualis ab omnibus censetur fletus. Nihilominus videretur non esse desumendam materiã fletus nisi ab illis qui recte se habeant, &, sicut oportet, existant dispositi, nam dulce quale sit, aut amarum nõ est cognoscendum iudicio febricitantis ex bile, nã huic C singula, quamuis dulcissima, viderentur amara, similiter desipienti singula videri solent ridicula, quamuis tristia sint ex sua natura, & dolorem alioqui possint afferre: non igitur erat accipienda conueniens materia fletus, & proxima ab ipso puero, qui est imperfectus; non ab inualido, sicut est fœmina; nõ ex oblæso, vt desipiens, & melancolicus; sed à perfecto viro, quãuis fœmina, puer, & desipiens singuli sub specie proprij & cõuenientis subiecti plorant, quemadmodum etiam stulti D rident præsupposito semper ridiculo, vt dicebam superius, cum itaque vel modica facta temporum successione, & permutata ætate alij dolores fletum moueant, alij vero non; propterea quærẽda est illa forma propter quam singula fletũ alliciant. Propterea visum est alijs dolorifica obiecta, vt dolorifica sunt ciere tantum gemitus,

A mitus, & simplices quasdam acclamationes: eadem vero sub specie alicuius miseriæ concepta ciere fletum, non theorice quidem illam concipiendo aut in abstracto, sed practice, vt ita dicā, & concrete, vel saltem obscure: indicio etenim est, quòd sæpe sedatis doloribus tactus aduenit fletus, eaque leuissimis quibusdam dolorificis coniuncta, vel sola reflexione intellectus per consensum aliorum insignes excitat fletus, ac si fuerit quispiam aut vere miser effectus, vel falsa quadam ima-
B ginatione deceptus, vt accidit melancolicis, cum proiectum, remissumque habeant animum pro exiguo dolore, & rebus quamminimum tristibus plorant, quoniam assidue refouetur, refricaturq; per illas existimatio miseriæ, & modica additione facta semper videtur eis fieri miserabiliores, ac pueros ob id ipsum frequentius flere, quoniam confuse se existimant esse miserrimos, vtpote nimium passibiles, & propter inertiam diffidentes per se ipsos viuere, eoque magis quo animum
C habent, & naturam præstantiorem, corpus autem satis infirmum, immaturum & inualidum, tanquam instrumentum ineptum ad actiones illius meliores, quapropter magis timent, dolentque, & quemadmodum nimis egent fletum oportebat illos habere familiarissimum, vt vicem loquelæ subiret: sic enim plorando, gemendoque sicut loquerentur proprios dolores, & cupiditates indicant, parentes sollicitant, quibus impendet cura suæ vitæ, & flendo petere videntur, vt subinde quæ
D nimis cupiunt, assequantur; & quemadmodum sæpe hæc accidunt, ita illis sæpe efficitur fletus, nam indiga per se vita in immaturo corpore, quod etsi habeat animam præstantissimam, iners tamen est sibique ipsi nullo modo sufficiens, miserrima hæc esse videtur, & modica huic facta doloris additione, quasi refricata miseria, fletus exoritur. Sed ista (vt arbitror) sententia est

magis

magis absurda, quoniam conceptus miseriæ nullo modo fit pueris nuper natis, vel etiam paulo prouectioribus, quoniam ratione quadam indiget illius cognitio & reflexione intellectus per quandam collationem, indicio huius est, quoniã nullo modo miserentur, quod alioqui ex necessitate fieret, nam si cognoscerent ob aliquod malum se esse miserabiles, illud etiam si viderent alios pati, per consensum fierent misericordes. Videmus etiam assidue homines flere, qui tamen se miseros esse haud existimant, non est igitur dolor aut malũ cum miseria coniunctum subiectum proprium fletus. Ob id ergo visum est mihi, quòd illud est ingens dolor vel malum quod aut corruptiuum videatur, seu valde molestum, vel effectiuum miseriæ prout laborem intrinsecus parit in animo, & remissionem etiam illius non sensus modo: hoc autem manifestum est tum ratione tum sensu inducendo per singula, neque tamen immerito dicebam ingens dolor aut malum, quoniã leuiora quædam despiciuntur, & nullo pacto mouent, alia vero tunc fletum pariunt dum aut existimat animus, aut sensus imaginatur ab intellectu vigoratus tanquam corruptiua & vitæ obnoxia, vel si malum ingens fuerit vtpote magnum afferens damnum, & miseriam quandã, hinc facile recens nati homines plorant, quoniam ob illam inertiam, & naturæ perfectionem in immaturo admodum & passibili, inualidoque corpore animus titubat, vtpote quòd corpus non est tam cito cõueniens respectu formæ illius præstantissimæ, nam aliorum animæ tanquam minus perfectæ, minus etiam perfecto egent corpore, quibus etiam natura propter necessitatem repensum dedit, & magis confidunt, at fœtus humani prope singula timent, & quamuis leuissima sint, existimant corruptiua, & vitæ obnoxia, vnde statim fit ille labor internus animi & impotentia substinendi

A stinendi cum animi remissione: sunt enim ex se ipsis valde remissi & diffidentes, hinc etiam illi melancolici & afflicta corpora facillime plorant, quoniam habent principium oblæsum; hinc mulieres quoniam illud habent inualidum, sed viri alioqui fortiores, & grauiori quadam prudentia freti, non omnia existimant corruptiua, quoniam etiam magis confidunt, & secundũ plurimum abstinent ab ipso fletu, quoniam ratio moderatur affectum sensus: cum enim ploratus remissum
B ostendat animum, ratio illos retrahit, quoniam nemo vult apparere demissus; sed quemadmodum ab intellectu procedit, vt pro doloribus quibusdam sensuum, aut alijs etiam abstineant, prout rationem adhibent in oppositũ, ita cum ille assentitur, vti laborem ipse quoque sentiat molestum, & remissio quædam illius fiat cũ impotentia substinendi, tunc repente soluitur animus, & fletus obtingit, quapropter illis fletum alliciunt, aut dolores acerbissimi cum substineri non possunt, aut
C miseriæ quædam & cõmiserationes, quoniam ille statim animum remittunt, & ad sensum desinunt: propterea dicebat Aristoteles sexto Ethicorũ, & secundo eiusdem operis cap. tertio fortes viros in magnis periculis & doloribus, quos patitur sensus propter honestã mortem animo aut gaudere, aut saltem dolore non affici; itaque plorare nunquam conspiciuntur; qui si dolerẽt animo, & laborem illa pars substineret, etiam ipsi plorarent; non plorant autem quoniam intellectus & ra
D tio, delectatioque virtutis & actionis honestæ quodam pacto dolorem adimit, & sensuũ moderatur affectus: non est igitur mirum si retrahente intellectu, & ratione quamplurimum cohibeatur fletus, quamuis præsto sit vera illius materia, nam videmus hoc idem fieri in alijs affectibus, siquidem verecundia sæpius fieret, nisi ratio affectũ illum compesceret, sępius etiã fieret furor & ira,

cum

cum se se offerret occasio, nisi superior illa facultas dominaretur sensui, & furores illius repelleret: hinc plane fit omnis virtus & vitium penes ipsos affectus, vel saltem fiunt laude, aut opprobrio digni, si ratio aut perperam aut quemadmodum decet, adhibeatur, & quoniam tristia, quæ dolorem inferunt, & sunt corruptiua, & quæcunq; possunt interimere, & mala quorũ fortuna est causa si magnitudinem habeant, fletum excitant, ipso aut consentiente intellectu in eodem, vel saltem non retrahente: hinc fit vt ab illis propter com- B miserationem maximi fletus exoriantur, quoniam statim remittunt animum; cõmiseratio namque tristis est consensus & sympathia propter dolores & alienas calamitates, seu dolor quidam ex apparente malo corruptiuo, ac dolorem inferente in non dignum pati, quod ipse putabit se etiam pati posse, vel suorum aliquem, idque sic vt propinquum videatur: quoniam vero afflictiones tunc miserabiles sunt, dum oculis cernuntur, aut sunt prope, idcirco quæ mille annis antea fuerunt, C aut multo post futura sunt, forsitan nullam mouent miserationem, vel non similiter: signa tamen & facta, vt vestes eorum qui passi sunt, cæteraque huiusmodi, & verba cum morerẽtur, ac maxime si magno in his temporibus animo fuerunt, nam hæc omnia quoniam propinquiora videntur, & ante oculos calamitates ponunt simulque indignos fuisse ostendunt, miserationem mouent, & quoniam reflexio quædam fit in illo actu, & collatio cum opinione, propterea non est mirum si potissi- D mum homini conueniat quasi vero alijs aut non fiat, aut non consimili modo, utpote quæ ab innato secundum naturam habitu proficiscatur, & à congenita sensus qualitate, hinc uero inter similes efficitur ualde secundum speciem, ætates, mores, habitus, dignitatem, & genus: in omnibus enim his sibi quoque damnum dari

A dari posse maxime videtur, ac prout naturæ & qualitates sunt magis affines, ita magis illi reciproce cõsentiũt, & quo magis in non dignum collata est passio, si forma sit præstanti, animoq; ingenuo & illustri genere natus, eo magis commiserationem mouet, aliosque trahit in consensum doloris; quædam autem maiora videntur, cum modis quibusdam & funesto apparatu videntur tũ magis extolli, tum magis exposita miseria, & lamentabile malum; nonnulla etiam cum ante oculos ponunt

B maiora excidia & imaginem postremæ calamitatis: quandoque tamen quæ maiora fortassis viderentur, miserationem non mouent, quemadmodũ aiunt, Amasim cũ ad necem filius duceretur lachrymas non effudisse, quas tamen large profudit, cum videret amicum mendicare: sed nullam hoc affert dubitationem, hoc enim miserabile est, illud vero terribile, cuius ratione fletus non efficitur, sed ingens metus & terror, atque adeo res eadem numero respectu diuersorũ est miserabilis, at-

C que terribilis: siquidem patri terribilis erat ille interitus filij, amico tamen res miserabilis, nam erga propinquos ita se habet, vt in se ipsum interdum etiam affectus affectum cohibet, & moderatur, vtpote iratus, furensque non plorabit, neque potentia fretus, aut medelam meditans, vel fortasse si dolorum ipse sibi causa fuisset. Huc autem spectant nonnullæ dubitationes, quarum ea prima est quòd affectus permixti non cohibent fletum, sed potius illum mouent, aut accessionem

D faciunt, nam fœtus humani illique potissimum prouectiores pro doloribus plorant, nempe si dolori metus coniungatur, plorant etiam si deforme aliquid ac terribile suspiciant, si quispiam fortasse illis acrius minetur, aut omnino vereantur, ne malum aliquid imminens ipsis contingat, quamobrem manifeste patet minime ex doloribus tantum allici fletum: quin etiam illi

indignati atque ira perciti plorant, aut si culpentur temere, irrideantur, vel acriter obiurgijs afficiantur & cõtumeliis: Insuper solitudines, tenebræ, spectacula quædam, & cantus funerales fletum adducunt: hæc autem cum dolorificis nihil habent commune; sequitur ergo non solum id quod dolorem affert esse causam ploratus. Facillime tamen soluuntur omnes; quod enim de timore obuiam attulerunt nihil est, quoniam metus potest esse causa ploratus tanquam coniunctus cum opinione rei tristis, vtpote si interitus timor adsit vel magnæ pœnæ, & aliorum malorum: cum autem timor valde vehemens est talem ac tantam spirituum reuocationem efficit ad principium vitæ, atque illos ita comprimit, vt quemuis alium intercipiat affectum: quapropter in nimio timore oculi caligine quadam suffundũtur, & cordis procedit tremor, seu palpitatio aut propter refrigerationem; timor enim refrigeratio quædã est, vel propter timoris impetum qui celeriter fit hiante cordis corpore, siue illius præoccupato calore ob celerẽ retractionem. Ad sequentem dico quòd illæ indignationes sunt remissæ admodum & molles, vtpote mollioris, atque remissioris animi, & qualescunque fuerint, nulla tamen freta potentia sunt potius apparatus & dispositiones quædam ad fletus generationẽ præsupposito dolore, & obiecto aliquo tristifico: solet etiam amor quamuis alius existat affectus ciere fletum, quapropter fit vt matris animus dolorosa perturbatione moueatur, & ferre non possit, quamuis minimam affectionem dulcissimæ prolis suæ: siquidẽ facit amor apparere grauiora, quæ sua natura sunt leuissima. Ad postremã dico quòd propter illos apparatus seu voces, & signa in mentem subeunt tristia, & per ea fit quædam animi proiectio, remissioque cum profundo dolore, & laborẽ; solitudines namq; & tenebræ momentum ad hoc habent,

A habent, vel quia timorem & mœstitiam afferunt, quibus præsuppositis tristia suppetunt, atque eodem modo tristium quarundam rerum spectacula fletū allicere cōsueuerunt sub eadē specie, cætera quoq; sicut signa.

De corporeo instrumento quo fletus perficitur, & quale est illud primum principium corporeum vnde procedit. Caput III.

B

HActenus ea, quæ ad materiā fletus pertinebant, diffuse pertractauimus, modo consentaneum est vt proxime accedamus ad explicandum quemadmodum fiat, quod sane fieri non posset, nisi prius declaretur qua parte, seu quibus partibus corporis subseruientibus ministretur, quòd per eam, quæ ab initio suscepta est, methodum facillime consequemur, quandoquidē risus & fletus sunt motiones contrariæ, & quodam alio C modo affines, non sæcus atque contrariæ affectiones sunt timor & audacia, quibus igitur partibus risus exercetur, eisdem quoque fletus efficitur, quapropter ex mente Aristotelis oportet existimare partes illius primas esse cor atque præcordia, nam videmus singulos affectus referri in hoc pręstantissimum principiū, quemadmodum est ira, timor, audacia, confidentia, fortitudo, verecundia, odium, amor, & similia istorum: igitur eadem pars vnà cum præcordijs est principium flendi: D Accedit insuper quòd ea ipsa parte dolores vigent, tristitiæque: quapropter motiones dolorum, qualis est fletus, per eandem partem obtingunt, id quod etiam per sensum possumus animaduertere, nam sine vlla controuersia motus manifeste sentitur in pectore, incipiēs primum à corde, & diafragmate qui subinde communicatur pulmoni, & consentanee hoc dicendum erat

Aristoteli, cum posuisset corpus cordis esse principem A
partem tanquam animæ regiam, in quam deinceps referebat omnes affectus, omnesq; operationes primas, atq; secundas ab affectibus ipsis prodeuntes. Sed quoniam Plato & medici, præsertim vero Galenus, & qui eum sectantur, existimarunt, principium animæ quantum ad facultates animales esse cerebrum, mirum ni dicerent hanc ipsam partem esse primum principium, primamq; radicem illarum operationum, & affectuũ, qui ad animalem facultatem pertinent, & certe videre B
tur res ita se habere, quoniam cogitationes, imaginationesque & memoriæ ibidem fiunt, & dolores etiam accenduntur, à quibus exoritur fletus; quod etiam videtur illo argumento confirmari, nam lachrymæ, quæ sunt veluti character ipsius fletus à cerebro procedunt, & quandoque videmus fieri conclusos fletus, dum lachrymantur citra eiulatum, ita vt nullus thoracis motus appareat, sed lachrymæ tantum foras secedant ex capite. Plato autem illo non obstante asseuerabat cor C
esse sedem facultatis animosæ, nam etsi cerebrum sit principium sensus, & quodam modo etiam intelligentiæ, nihilominus sensus atq; animus illius vitalis principij, in quo calor & spiritus affatim abundant pars quasi alia animosa efficitur, eoque modo nuncupatur, quapropter potest suscipere singulos affectus, per eam namque partem animal & homo ipse confidens est, atque intrepidus, fortis, & audax, timidus, & remissus, verecundus, & impudens, ibidem dolorum & lætitiæ D
impetus exacerbantur: itaque motus ab his procedentes hinc etiam exprimi est necessarium, ac propterea videtur Plato ferè medium tenuisse, nam etsi principatũ illarum partium animæ in cerebrum coniecisset, ipsos tamen affectus & actiones ab his prodeuntes cordi reddebat, in quo viget pars animosa, cuius opinio ita mihi vi-

A hi videtur vera, vt erubescerem ipsi contradicere: putãdum est enim initia singulorum affectuum, primasq; radices ex ipso cerebro proficisci, quamuis exprimuntur tum ipsi tum actiones eorum in corde, vbi pars illa assistit animosa, & propterea efficitur vt fletus tum motum illum habeat ex pectore proficiscentem, tũ lacchymas emissas à cerebro, in quo profundus quidam dolor fouet altissimam illam imaginationem, aut opinionem rei tristis.

B

Quomodo generetur fletus. Caput IIII.

CVm itaque ad explicandum modum generationis peruenerim, meæ nunc erunt partes, vt causæ afferantur singularum motionum & accidentium circa fletũ, quæ sensibus, aut sensatæ rationi cõsentiant: iam enim manifestum est quòd dolor à re aliqua tristi & dolorifica conceptus est prima ipsius origo, ideo cum ani
C mi intentio & robur quoddam obsistat fletui, consentaneum est vt ad ipsum efficiendum animus succumbat, & remittatur; hinc fit vt magni dolores earum præsertim rerum quæ miseriam præseferunt, & remedij spes vlla non suppetit omnium maximè fletum alliciant, nã simul afficiunt sensum & intellectum, ac vtrumque remittunt, quemadmodum & illa sunt, per quæ vehemẽs timor ossa inuadit scilicet infamiæ, miseriæ, paupertatis extremæ, morbi atrocissimi solitudinis, ac denique
D mortis cum prope videatur adesse: ob hæc inquam animi efficitur remissio, prostratioque, atque adeo pusilli facile plorant, & mulieres, quoniam remissos animos deijcere, & conturbare doloribus facillimum est: propterea debemus supponere quòd ad efficiendum ploratum opere pretium est, vt ipsum dolorificum, quemadmodum fieri potest, existimationem attingat,

aut imaginationem, atque in ea existimatione, perce A
ptioneue doloris fit quædam sensus, animique seu par
tium primo sentientium compressio, nam dolor, vt omnibus patet, compressionem, & angustationem pa
rit, & cum dolor fiat, iniucunda pariter atque molesta efficitur applicatio, & suspensio quædam cum ingenti tristitia: itaque dolor tum repellit, tum etiam contrahit, & cum animus talem, tantamque molestiam ferre, & substinere non possit, fit quidam labor, & impoten
tia substinendi, ac proinde animus quasi victus manus B
dat, & remissus procedit: facit enim illa solutio ipsi dolenti quandam voluptatem; videtur enim dolor illo modo vaporare, & illius non nihil sedari molestiam, vt inquit præclare Aristoteles primo Rhetoricorũ cap. de iucundis, & voluptatem afferrentibus, rem namq; prorsus admirabilem narrat vtpote quòd flere parẽtes, aut amicos res est iucunda, ea tamen ratione confirma ta videtur clarissima, quoniam, inquir, videtur illis an
te oculos habere quem plorant, & iucundũ est recense- C
re illius ægregias actiones, & præclaros mores, ait enim hoc pacto, & in luctu & fletu est quædam voluptas, mœ ror enim in eo est quod non adest, voluptas autẽ quòd recordentur, ac illum quodam modo videant, & quæ agebat, & qualis erat, & recenset illud Poetæ carmen;

Sic fatus flendi cunctis immisit amorem.

Sed neque hoc solo, verum etiam illo quia solui compressum, & molestia coangustatum, afflictumq; iucun
dum est: sic enim videtur doloris incendium sedari eua D
porando, & intrinsecũ laborem extingui, cum etenim isti labores in corde fiant, quemadmodum est manifestum, aut voluptate aut impotentia substinendi, necessitateque oportet solui, sæcus enim stupidum videretur cor ac totum animal vel parum ab eo differret, si videlicet tales dolorum affectus pateretur, & modum lamentandi

A mentandi, ac remissionis non haberet, cum autem motus incipiat à corde & septo, necessarium est suscipi ab ipso pulmone, quamobrem vox illa procedit index doloris & intrinsecæ passionis animi laborem facientis, & impotentiam substinendi, quamuis fieri potest, vt ab eis qui sunt fortiores, atque prudentiores hic motus cõtineatur, sed in ea retractione & compressione maiori, ac suspensione animi profunda impetus sursum repit ad oculos, & lachrymæ prodeunt citra eiulatum, quod,
B aiunt, nequaquam indecens esse forti viro, nam satis illi est, vt puerilem hunc motum, & solutam omnino remissionem, quæ imbecillitatis, & deiectionis est signum, cohibeat: dolorem vero è magnis rebus cohibere non potest, & fortasse etiam non decet, ac propterea eximius Poeta Virgilius cum Æneæ fortitudinem laudaret, fatebatur eum quandoque in lachrymas prorupisse, quasi vero solutior motus qualis est eiulatus tales viros non deceat vt lachrymæ: cum autem necessitate
C quadã hic motus proficiscatur illis præsertim qui molliore sunt animo, vtpote minus forti magis flexibili, atque remisso, quoniam eorum animus remisse applicat se illis doloribus, & laborem quendam patitur intrinsecum: ideo accedente cum labore spiritus attritione nimium calefacto principio, vel ob id facta impotentia substinẽdi, relaxari celeriter oportet: quòd enim dolor spiritus compressionem & laborem faciat, tum patet sensui, dum quisque plorat, tum etiam illud di-
D xit Aristoteles septimo Politicorum cap. decimoseptimo; cohibitores inquit puerorũ, & interruptiones ploratus, qui legibus prohibent, non recte faciunt: sunt enim vtiles ad augmentum, cum sint quodam modo exercitationes corporis; spiritus enim compressio facit robur laborantibus, clare his verbis illud demonstrat, quippe qui dicit, non esse omnino interdicendum ploratum

A dolor vim non absimilem habeant. Secundo cur plorare turpius est, quàm ridere, si lætari, & dolere eodem modo conueniat. Tertio an propter fletum interitus possit accidere, sicut accidit ridendo,& quo pacto illud fieret. Quarto quo pacto fiat fletus, ob insignem lætitiam, cum alioqui positum esset superius illum esse effectum doloris, & qualis illa lætitia sit futura, per quã fletus generatur. Quinto qui magis aut minus ad plorandum sint idonei, & quomodo fiant illi spontanei B fletus melancolicorum & desipientium hominũ. Sexto cur homines alioqui tristes & dolentes sæpe cum tacerent non plorabant, cum autem doloris causam velint dicere, & narrare confestim plorant. Respondeo primæ difficultati, quærebatur enim cur fieret vt fletus diutius perseueret, quàm risus, fateor equidem illud euenire ex natura ipsius obiecti, vel causæ mouentis, quoniam risus ab inani lætitia, quæ veluti per transitum afficit, generatur; fletus autem à re graui & dolorifica C serio, quæ diutius mouere potest: instat enim alta quædam cogitatio, & quo magis appellit animum, eo magis displicere consueuit. Ad secundam dico fletũ esse magis turpem, quàm risus, ac minus etiam decentem, quoniam risus non est immediate contra aliquam virtutem morum, fletus autem videtur è medio tollere magnificam illam fortitudinem, quam omnes affectare solent, & contra virilem illum vigorem, quem omnes habere existimant, siquidem arguit animi remissio D nem, ac propterea qui mores instituunt, aiunt fletũ esse rem puerilem indignam viro & muliebrem, animi videlicet mollioris, & paulo remissioris; & quemadmodum obiecta risus, & inanes lætitiæ frequentius accidunt, propterea magis familiaris est illa operatio, affectioque: cum itaque nemo velit apparere demissus, propterea nimis abstinent, & censent rem esse indignam.

Ad tertiam dico fletibus posse hominem mori cũ mo A
dũ superant intemperate scilicet laxatis habenis, & soluto motu, quoniã profusius soluto diafragmatis motu potest accidere difficultas attrahendi spiritum multo præsertim euacuato, quapropter calor ipsius cordis suffocatur. nonnunquã apparatus aliqui & medij quidam affectus generantur, scilicet lypotimia, & sincopes si paulo remissius illud fiat: cum autẽ in risu solutior fiat motus vtpote celerius ac vehemẽtius vellicante ridiculo quasi prurigine, nullaq; retrahente cogitatione, pro B
pterea mors multo facilius ridẽdo, quàm flendo potest accidere, nam ploratus causa minus insolenter mouet, & alta cogitatio animum retrahit, partesq; ipsas mobiles. Quartæ petitioni conati sunt quidã satisfacere, ac dixerunt ex ingenti lætitia fieri ploratũ propter teneritatem, neq; plura his dicunt, neq; explicant, quid per eam teneritatem intelligant, existimo tamen esse quãdam mollitiem animi, seu potius fluxiliorẽ & molliorẽ naturã primo sentientiũ partiũ vtpote magis flexiliũ, C
& magis imbecilliũ, quapropter leues motiunculas & passiones ferre, & substinere non possint: qui, vt mihi videtur, satis diminute respondent, quoniã etsi animo sint molliore per quandã translationẽ, propterea tamẽ non sequitur vt nulla materia fletus præsupposita plorare debeant, & multo quidem minus si pro abundãti gaudio, & voluptate tristitia non efficitur, à qua fletus debet oriri, sæpe etiam non mulieres tantum, sed viri qui aliàs flere nisi ægre conspiciebantur ob tales læti D
tias soluuntur in lachrymas, & ploratus insignes. Alij conati sunt etiam illam dissoluere, dicentes fletum in lætitia oriri ex abundantia cordis, qui tamẽ per se non natus est fieri nisi è rebus dolorificis: hæc autem abundantia cordis est quidam affectus ex abundantia spiritus & sensus in ea parte. Hoc autem non soluit vt dili

gentius

A gentius intuenti patet. Ob id existimo quòd vehementer ac totum simul imprimens gaudium cum amore coniunctum mox spiritum corripit, ipsamque spirationem, & partes illas animosas, quæ affatim spiritibus vigent, comprimit, ac modo quodam suspendit cum quadam turgentia ad motum: itaque cum sensus & spiritus velit ob grandem lætitiam dilatari, tum hoc, tum illo etiam quòd propter magnitudinem & correptionem cohibetur, fit quædam plenitudo spiritus, turbata tamen cum passione quadam conclusa, & sentientiũ
B ipsarum partium minutissima prope vibratio, & turgens motus cum labore, & impeditus motus cum attritione, propter contrarios conatus, quamobrem motus conuertitur sursum, & partes ob impotentiam substinendi soluuntur, ac propter conuersionem & retractionem u.ctam fletus efficitur, risus enim vult motum magis expeditum & solutum: retractus autem motus facit fletum quomodolibet impellente gaudio, aut dolore
C citra illam retractionem, quæ aur correptione aut alta efficitur cogitatione: quandoque vero remissior fletus efficitur, aut lachrymæ tantum prout causa est remissior, aut animus longe fortior, partesque ipsæ solidiores, quæ flecti, nec solui valeant, nisi maxima causa; interdum etiam istis similia quædam fiunt si misceantur affectus, nempe si gaudium vel plenitudo spiritus cum admiratione, quoniam contrarie mouent, ac proinde partes illæ spiritales patiuntur. An fortasse tibi videtur
D cum fiat hic fletus, vt supponatur saltem confusa commiseratio & passio blanda, interea namq; cum propter amoris excessum miscetur cõmiseratio mollis, & blanda perturbatio, tum hoc, tum etiam gaudij magnitudo, & spiritus abundantia superant animum, itaque illum blande remittunt, & soluto motu cum retractione, & passione huiusmodi necessario fit fletus, & quem-

P a admo-

admodum mixta solet esse affectio ex molli commiseratione & lætitia, aut solutione, & retractione motus, A ita quoque mixta solet apparere actio, nam quidã plorare simul & ridere conspiciuntur, interdum hæc vicissim per interualla fiunt, prout causæ obtinent, atque mouent. Cæterum qui magis aut minus sint ad plorãdum idonei facile est intelligere ex ijs quæ paulo superius fuerunt pertractata; cum enim efficiatur animi remissio, sequitur eos, qui remissiore, siue molliore sunt animo vtpote habentes sensoria prima fluxa, & minus B robusta, esse ad plorandum cæteris paribus magis idoneos, & quoniam calor necessarius est, nam dolor incẽdium parit, & caloris tentiginem molestam, ideo fit vt frigidæ admodum naturæ plorare non possint, tametsi remissiones quædam illis fiant & fletus effigies, vtpote inchoati tantum, aut dimidiati fletus quales perterritis contingere solent propter contrarium conatum, pueri vero minores natu videntur plorare frequentius, nam (vt antea dixi) vtuntur fletu tanquam loquela, vbi tamen paruuli sunt, & recens nati, quoniam non habẽt C corporis firmitudinem, sed naturam valde imbecillem nequeunt expedite plorare, etenim fit cum labore, & magna corporis contentione, quapropter illos conatus substinere non possunt, hinc etiam lachrymæ ab illis non profluunt aut raræ admodum, quia spiritus cõtentionem substinere non possunt, fœtus enim humanus est valde immaturus & laxus, ob eandem quoq; rationem valde ægrota corpora, & imbecilliora reddita D aut non plorant, aut obscure, nam propter corporis imbecillitatem spiritus illas compressiones, & corporeos illos conatus substinere non possunt, senes etiam tum vel ista ratione, tum quia frigidiores sunt, ac duriora, & veluti corneola habeant sensoria, partesq; ipsas inflexibiles, vtpote siccitate retorridas, parum plo-

A rant, minus quoque ad plorandum procliues sunt viri fortes, quibus aut alta mentis existimatio & affectus vehemens actionis honestæ comprimit affectus sensuum, aut quia sunt magis confidentes, partesque ipsas habent solidiores, & maiori virtute præditas. Quidam autem melancolici facillime plorant, & fiunt mœsti nō vt aiunt vaporum caligine, namque intra corpus nulla fit aspectio, nec cognoscitur caligo, neque lux & perspicuitas, sed potius humoris frigiditate aliena lædente
B te principium: cum enim sit affectum, & frigiditas calorem illius obtundat, timor excitatur, nam calor audaciam facit, & confidentiam: frigiditas autem in mœstitiam adducit & timorem, diffidentiam, ac denique in desperationem, vt quidam sibi ipsis mortem oppetant existimantes se esse miserrimos, ac melius illis fore si non sint, quàm esse in extrema miseria, vel forsitan ille humor seu densus & fœculentus vapor facit quandam molestiam primo sensitiuo, & ineptitudinem cū
C pigritia ac prope onere, vt perinde videatur sensui esse oppressum, aggrauatum, ineptum, & minime expeditum cum molestia, atque illis esse viros nequam, & ad nihilum aptos: hinc procedunt deinde mœstitiæ ipso nimirum animo compresso, & ad actiones minus expedito, nec adiuuante calore, quapropter illis calefactio iuuat. Postremæ difficultati respondeo, quòd soluto in dicendo spiritu, ac partibus illis, quæ alioqui continebantur, factoque dolore magis in actu cum explicetur
D & forsitan aucto cum dicendo innotescat & explicetur miseria corā alijs dicunt etiam puerū si velit accusare illum qui in se, violentas & lasciuas manus iniecerit non posse cōpescere fletum; cum enim propriā infamiā explicet, & infamē se esse alijs declaret, flere cōsentaneū est, qui quidē nō fleret temere accusando, nā fictio esset citra dolorē, & potius cū voluptate & alieno affectu.

De exortu lachrymarum, vnde, quomodo, & a quo profluant. Caput V.

A

CVm susceptum esset onus agendi de lachrymis, quę sunt vt accidens familiarissimum fletus, necessariũ videbatur vt quęreretur ipsarũ qua coalescunt materia quantum videlicet satis esset ad hanc tractationem, & quamobrem salsæ sint, & calidæ, quædam autem dulces, & frigidæ: præterea qua ratione mouerentur in fletu, vnde & quomodo profluant, & quapropter alij alijs magis abundent; multæ igitur conspiciuntur humiditates in nostro corpore similis omnino conditionis, & naturæ, quemadmodum est sudor, vrina & lachrymæ: sunt etenim aquosum pariter corpus, & salis non nihil habent, quapropter debemus animaduertere quandã partem mixtam esse cum sanguine magis dilutam, quæ omnino à calore euinci non potuit, eaque ex petulentis, esculentisque generatur, vtpote illorum parte magis aquea; illius autem fluoris & excrementi, partem quandam magis fœculentam affatim genitam in hepatis coctione, animalis natura per rhenes expurgat, ne sanguis adeo impurus ad cor perueniret, quod est pars præcipua, primaque sedes vitæ, neve sanguis fortasse prauus, & morbosus efficeretur, vel ineptus optimæ nutritioni: relinquitur tamen non nihil, ac pars longe tenuior, & magis sincera propter sanguinis penetrationem ad partes angustissimas, tum etiam ne sanguis ipse forsitan concresceret; siquidem hoc serum tale quoque officium præstantissimum habet, ut mixtum sanguini vnà cum calore naturali prohibeat quin minus densetur, & concrescat, eadem substantia serosa tandẽ inepta nutritioni ob suam tenuitatem, modumq; omnem substantiæ deponitur in singulas partes nostri corporis,

B C D

A corporis, & facit quandam irrigationem in eis, ne ficci tate nimium arescant, & tabidæ fiant: ijs enim opus e- rat nutrimento, &irrigante quopiam humore, hoc hu- midum plane corpus est illud, quod misso sanguine se- gregatur à parte magis fibrosa, & terrena, quod vbi se- paratum fuerit, & extinctus proprius calor statim con- crescit sanguis, hoc est etiam illud, cuius vitium non ra ro accendit febres, & sapor proprius ipsum degustanti ostendit humorum malitiam & prauitatem, si nimirũ
B qualis est sanguis dulcius, aut ratione putredinis & ex- tranei caloris salsius appareat, quemadmodum opti- me illud docebat Aristoteles in libris de partibus ani- malium, hoc etiam sero natura vtitur potissimum ad v- tilitatem partium, quæ iugi aguntur motu, & in ipsis pro maiori parte deponitur, quapropter videmus illo plurimum abundare corpus cordis, nam valido, & perenni cietur motu: huiusmodi enim est aqua, quæ in Pericardio continetur, & efficitur illa segregatio respõ-
C dens separationi, quę fit in hepate ad ipsos rhenes, quo niam cor suscipit sanguinem ab hepate non satis ela- boratum, & propterea in illa actione, quæ est postrema concoctio, perfectioque sanguinis calor cordis segre- gat etherogenea, & plurimum serosæ partis in inuolu- crũ eius deponit, quod Pericardion appellarunt, quã perperam nõnulli existimarunt fieri vt pluuia, ex vapo- re sanguinis, non secus etiam humiditas eadem etsi nõ sola reperitur in thorace, & pulmone, pariter etiam in
D cerebro, & in ipsis oculis, sunt enim in continuo motu & humectationis perpetuo indigebant, & quemadmo- dum oculi, ac cerebrum natura erant corpora humidis sima, propterea debebant humorem plurimum habe- re, & oculi præsertim, vtpote quòd qui ratione tempe- raturæ motus & propriæ functionis humidiores esse de bebant. Cum itaque pars ista serosa sit materia lachry

marum

matum rationi consentaneum erat vt essent salsæ; vide- A
mus enim quòd pariter sudor, vrina, & aqua in pericardio salsedinem referunt: hoc etenim corpus indigestum est, atqui indigestum omne excrementum à calore diutius passum, & à dulci potissimum corpore separatum, salsum efficitur: oportet autem hoc à dulci corpore separari, & illo modo pati ab actione caloris, & siccitatem concipere, nam serositas recens misso sanguine subdulcis apparet, & pene insipida si corpus optime se habeat, aut sanguis non sit morbosus, ea vero B
pars quæ in pericardio continetur, cum separata sit nō omnino est expers salsedinis: sed quoniam à calore valido non nihil digeritur, & superatur excrementi natura, propterea minus salis habet, aut forsitan etiam mixta cum potu lenta materia, quæ per arteriam descendit eam enim ebibit cor potum nimirum è pulmone sugens, vt ait Hippocrates in libro de corde. Sunt autem ex genere lachrymatum nonnullæ dulces aut insipidæ, & frigidiores ad sensum, quales profecto sunt illæ, quæ C
in morbis profluunr ex redundante pituita, quod senibus potissimum accidit, qui pituitoso excremento ratione frigiditatis abundant: ipsa namque pituita dulcis est, & frigida, & quandoque magis acutæ, & salsiores apparent, aut salsæ & serosę humiditatis admixtione, aut putredine, ex quibus sequitur, temperaturas humidiores magis paratas, atq; vberes habere lachrymas: itaque mulieres oculos dūtaxat exterendo lachrymulas profundunt, expressa nimirum per eas caruncu- D
la illa, quæ sub angulo latet maiori perpetuo humoris plena: ea enim viam obstruit, & sua laxitate descendentem, stillantemque humorem concipit. Qua vero ex parte plorantium lachrymæ prodeant, siue ipsarum materia, quomodo etiam profluere possint, non admodum facile patet, nec tamen oportet frustra laborem adhibere

A adhibere si fluant, prodeantq; ex ipso corde, vnde principium fletus existit, quoniam nullæ apparent viæ, nisi fingere illas velis, nec modus vllus suppetit, porro neq; per venas, aut arterias secedunt in eum locum, siquidē essent cum sanguine mixtæ, & rubrico intinctæ colore, ac fluere non possent, nisi venis ipsis per ἀναστόμωσιν laxatis, & osculis earum solutis, itaque non esset amplius in nostra potestate illas supprimere: multi existimarunt eas à prima origine de cerebro ipso stillare, vt-

B pote quòd ab illa etiam parte morbosæ lachrymæ secedant, & ratio eadem sit illarum: hoc autem opinantur fieri ex vehementi cōpressione eiuscemodi partis alioqui humidissimæ, ita vt eius humor exprimatur, quoniam dolor compressionem validam, & angustationē parit, videtur enim plorantibus fieri propter intentionem atque compressionem in ipso cerebro quidam dolor, & labor submolestus; cum igitur ille humor ad oculos exprimatur, apparent lachrymæ, quæ nihil præte-

C rea sunt, quàm fluor ex cerebro per oculos secedens. Hoc autem mihi videtur absurdum, atque impossibile, nam si totum cerebrum manibus comprimatur quemadmodū in dissectione vidimus, ne tantillum quidem humoris hoc pacto exprimeretur, ac deinceps quomodo fieri posset tanta constrictio, quæ si fortassis efficeretur sensuum interciperētur officia, & facultatis motiuę: atque in magnis conuulsionibus potius fierent, cum cerebrum nititur excutere illud, quod est molestum: neq;

D per oculos necessario prodirent, si cerebri vis illas exprimeret, raro enim hæc pars, vbi se quopiam onere leuat ad oculos dimittit, sed potius ad palatum per infundibilum, aut nares, per aures, aut spinam, vt docet Hippocrates in libro de glandulis. Propterea existimo quòd prima lachrymarum origo procedit ab humore proprio ipsius oculi, non modicus enim manet in illis

latibulis,quamuis postea reuellatur alius humor ex ce A
rebro per quandam continuationem, siquidem, vt ma
nifeste apparet, simulatæ lachrymæ ab oculis tantum
proueniunt: non est igitur opus, vt aliunde quæramus
lachrymarũ primum apparatum & principium in fle-
tu. Sed postea(vti dicebam) ab humiditatibus cerebri
noua suppeditatur materia, ne fluxus ille deficiat dum
impetus & vis doloris mouet, quemadmodum ex pro-
cidente papyro oleũ stillatim attrahitur, & effunditur,
vel oculi velut accensa flammula propter illum dolorẽ B
& laborem à remotis partibus reuellunt humores, do-
nec sedetur impetus causæ, aut dolor remittatur, vel las
situdo cohibeat, septum enim laborat & pulmo tum
propter motum, tum propter conatum intentionis, ac
ipsum lachrymale humidum fuerit consumptum, qui
dam enim illo modo sunt repurgati ab excremento,
vel caloris remittatur incendium: difficilis tamen est
modus quomodo prodire valeant, sed illum assequemur recolentes quòd vbi fletus instat, fit quædam con C
tractio, intentioque propter dolorem, & spiritus ac ca
loris motus repit sursum incumbente quadam tristis
imaginatione, opinioneue; aspirat autem ad partem
anteriorem, quoniam ibi videtur omnis vigere imagi
natio, cogitatioque, propterea quòd sensoria in parte
capitis anteriore manent; quamobrem in eam totus cõ
spirat sensus atque animus, ac potissimum ad oculos,
tum quia proximiores sunt parti priori ipsius cerebri, vi
dentur enim fermè duo processus cerebrales: quapro D
pter nonnulli antiquorũ decipiebantur opinantes, se-
dem animæ esse in superciliis, tum etiam quia sunt val-
de spirituosi, & quasi specula ipsius animæ: cum igitur
in eam partem sensus conspiret instante fletu, in ea la
bor fit, & contrarius quidam conatus, attritioque pro
pter emissionem & retractionem, vnde procedit lassitu
do

A do molesta, & turgentia quædam ad motum, itaque agitatur humor & impellitur procedente impetu & conatu emissionis, vel etiam illo quod in eo laboris & doloris motu, attritioneque fit prurientis spiritus motus, atque caloris per quem omnes ibi magis turgent humores, quemadmodum fit secessio lentoris genitalis ob eiusdem spiritus pruriginem, & caloris agitationem in vasis seminarijs siue in cõceptaculis huic excremento dicatis, fit enim ob id turgentia & semen foras proce-
B dit, ibi vero turget cum labore & dolore; consentaneũ igitur est, vt foras impellatur humor, & lachrymæ ob illud fiant, atque vbi propter dolorem & laborem, motumque similem horrori partes amplius substinere nõ possunt simul cum earum solutione ob impotentiam substinendi, & spiritus emissionem soluitur humor: aut quoniam in illo dolore, laboreque earum partium & animi remissione fit earum calefactoria lassitudo, ita que humor ille concalescit, & cum sua natura salsus
C esset, salsior fit & acutior, & agitatus pruritum facit, atque ad excretionem vellicat, ac propter eandem calefactionem, lassitudinem & laborem substinendi vis ipsa contentiua vnita sensui confestim soluitur & laxat habenas; itaque profundit humorem, non nihil etiam cooperante propter dolorem coarctatione, & motu horrori simili, hic enim humorem exprimit & ad motum facit paratiorem: quamobrem videntur lachrymæ omnino proficisci ex spiritus, calorisque motu, & prurigi-
D ne cum attritione quadam efficiente turgentiam illarũ partium, & humorũ qui in eis continentur ex labore & lassitudine, illa inquã calefactoria & impotentia earundem partium ad substinendum, ex emissione cum retractione, & molestia, ex agitatione humoris propter calorem, & motum spiritus, aut sensu humoris agitati calidioris effecti, ac paulo acutioris: quòd etenim motus

solus humoris & spiritus id possit efficere, indicio est, A quoniam ingens lux, & calor lachrymas mouet quotidie, ac spiritus etiam contentio, nam qui ploratum cohibere nituntur, cum vis doloris sensum vicerit, lachrymas vberius effundunt, sæpe etiam tristis sensatio earum partium & membranarum oculi lachrymas frequentes allicit, itaque frigus illas mouet, non vt aiunt quidam constringendo, exprimendoque, sed quoniam frigidum mordax est præsertim neruosis partibus, illisque obnoxium, & maxime talis est Septentrio, frigidissimus enim est tenuis valde; & cito feriens quasi acuta B cuspide: Ac forsitan mordax & accensus calor qui fit in dolore propter attritionem in eis partibus mordicando, mouendoq; facit vt humorem profundant & lachrymæ in fletibus procedant.

A DE SOMNO ET VIGILIA OPVS QVARTVM.

B Quibus proprium sit dormire, & in quo somnus ipse consistat. Caput primum.

QVONIAM fletus somnos alliciunt, videbatur iam ad rem nostram pertinere, vt illius peracta tractatione, theoriam hanc illi cohærentem alacriter susciperemus, cum autem
C somnus vigilię quędam orbitas sit, vt censet Aristoteles, propterea necessarium est eum, qui de somno est tractaturus, initio præcognoscere, ac perspectam illam habere: consueuimus enim fermè in omnibus prius cognoscere habitũ, deinde priuationem, nam vt rectũ est iudex sui & obliqui, eodem modo habitus est sui, atque priuationis index: ex hoc itaque procedit, vt ea omnia, quæ vigilare conspiciuntur, ipsa quoque dormiant, & per quam partem vigilant, per eam quoque somnus abtingat; hinc
D perperam videtur lapsus esse Democritus, cum cẽseret plantas quandoque dormire; si siquidem nullo modo vigilant, minime fieri potest, vt dormiant: illud enim manifestum est, cum sensum nullum habeant, nec motionis principium obscurũ vel manifestũ. Cum itaque vigilare sit proprium animalium, vtpote quæ à natura

ſenſum & motionis principium obtinuerunt,per quos A
vigilia procedit, eorum quoque proprium ſomnus eſſe
debebat, & quemadmodū nullum eſt animal, cui vigilare non competat, animal enim per ſenſum eſt, propterea nec vllum eſſe potuit, quod ſomni particeps nō
eſſet, ac certe ſi ſingula conſideremus animalia, affectionem hanc plane omnibus fieri comperiemus his
quidem clarius, his vero obſcurius, & alijs breuiorem,
alijs contra diuturniorem, quemadmodum naturæ ipſorum ſunt diuerſæ, & aliæ alijs ad ſomni diſpoſitionē B
magis procliues, illa quoque animalia, de quibus eſt
maior dubitatio propter ineptitudinem, & imperfectionem naturæ, quæ ferè ancipitem conditionem ſunt
ſortita, tametſi ſecundum ſenſum non ſatis conſtet,
rationabile tamen eſt, vt ſomno quandoque ſe ſe recreent: vires enim ſubmittant, oportet ex diuturno peruigilio, & quemadmodum neque ſenſum vllum habent
niſi tactum & guſtum cum illo confuſum, ac principiū
ſentiendi minus diſtinctum, ita neque diuturnis, neq; C
nimis altis ſoporibus corripiuntur, ſed fortaſſe frequētioribus, & minutis, nam vt virtus ſentiens eſt imbecillis, & ſegnis, quin etiam obſcuri motus; corpuſque ipſum laxum, & infirmum, ita ſæpe quietem ex ſomno
ad vigiliam aptare debebant, ſed quia principium non
eſt bene diſtinctum, breues, & confuſi (vt ita dicam)
ſomni ipſorum fiunt, ac propterea ſomnolenta tota,
ac tota quoque vigil ipſorum vita eſſe cenſetur. Vt autem ſingula dilucidentur quoad fieri poteſt optime neceſſarium eſt vt explicetur primum penes quid ſomnus D
attendatur, & omnino in quo conſiſtat eius natura,
quod, ſi memores erimus eorum quæ dicebamus in
principio facillime diluetur, ſi videlicet cognouerimus
in quo eidem oppoſita vigilia conſiſtat: hæc autem, vt
omnibus patet, eſt quedam ſolutio, & expedita promptitudo

A ptitudo animalium facultatum, ac potissimum sensus, earumque expedita agitatio secundum actum, igitur somnus in quiete illarum operationum, & potentiarū ligamento, ac quasi vinculo consistit, vt perinde fateri liceat somnum non esse operationem, aut actionem aliquam, sed quietem actionum, & operationum quarundam ipsius animæ, est enim vt quies sensiuæ, ac motiuæ facultatis, dicitur autem animalis affectio, vt proprium, vel passio. Sed an non in sola quiete consistit?
B hoc etenim repugnat Aristoteli in suo libro de somno, cum diceret, nō in otiosos esse sensus somnus consistit, deinde repugnat sensui, quoniam sæpe fit, vt sensuum omnium functiones, & facultatis motiuæ intercipiantur, somnus tamen non est, quemadmodum efficitur in defectionibus animæ, in apoplexia & similibus affectibus: potest etiā accidere, vt omnes sensus vere quiescant cum motiuo principio, animal autem non dormiat, vtpote si visus non videat, auditus ob somni pri-
C uationem non audiat, tactus non sentiat, ac cæteri eodem pacto quiescant ab actionibus proprijs. Respondeo quòd uti vigilia non consistit in actuali sensuum operatione, & principij motiui, sed quadam expeditione libera & actuali promptitudine, solutioneque, qui eo modo se habeat vt si offerantur obiecta, & amoueantur impedimenta, quamprimū sentiat, ille enim tametsi non sentiret, erat tamen promptus, & expeditus ad sentiendum si singulorum affuissent obiecta, eo-
D dem modo non in sola vacatione illius operis consistit somnus, sed in compressione & ligamento ipsius sensus & motiui principij & in non habendo illam promptitudinem actualem expeditam ad actionem aut passionem perfectiuam, vtpote non existente libero sensus ipsius principio: at neque, si ita est, in omni sensus compressione, vacationeque consistit, sed in ea potissimum,

mum, quæ veluti quies est, & solui potest cum sit expergisibilis, non autem vt vigilandi impotentia ob aliquẽ morbum effecta, per quam sensus & motus omnino supprimatur, quemadmodum fit in apoplixia, & animi deliquio, illa enim affectio somnus est, aliæ vero impotentiæ vigilandi & morbi quidam, in quibus sensus non potest solui, & expergisci. A

Quæ actiones per se intercipiantur in somno. Caput II. B

NVnc vero sequitur vt explicentur tres præcipuæ difficultates, prima earum est, quales operationes in somno intercipiantur, vt sicut diximus expeditæ non possint apparere, si vero non omnes intercipiuntur, quamobrem id fiat: altera est cuius potentiæ sit affectio: tertia cuius gratia sit homini, ac cæteris animalibus constitutus, sunt etenim animaliũ actiones, ope- C rationesque variæ, nimirũ opera vegetalis animæ, principij sensitiui, secus locum motiui, & intellectus, quas medici trifariam diuidunt in actiones naturales, vitales & animales: nemo (vt arbitror) ignorat, hæsitatq; in ipsa somni compressione liberas esse, & omnino solutas naturales facultates quantum ad actiones illarum pertinet, cum quibus coniungenda est facultas ipsa vitalis, quippe quæ, vt placet Aristoteli, non est distincta nisi ratione à virtute nutrice, illarumque operationes D non minus inter dormiendum, quàm in vigilia expeditæ apparent, nam quælibet concoctio, alteratioque nutrimenti fortasse melius in somno perficitur, & naturales quoque omnes excretiones familiares, exceptis ijs quæ sponte aguntur præcedente aliquo appetitu animali, illæ namque in vigilia fiunt, quapropter dicere

solebat

A ſolebat Galenus ſomni concoquunt,& vigiliæ digerũt, ideoque ſomno iam incumbente vis nutritiua,& augẽs agunt, munuſque exercent ſuum, generatiua vero ſuo etiam agit modo, non prout agit in alio, ſed quatenus præparat ſemen, quod eſt fermè principium generationis in ijs quæ ex ſemine fiunt, ac denique omnes illæ facultates agunt in ſomno, quæ naturaliter operantur,& actiones habent non ſpontaneas. Ac neceſſarium erat vt illæ potentiæ naturales nunquam eſſent otioſæ, ſiue
B quietem aliquam interponerent labori: primum ex neceſſitate operationis, quoniam vis nutrix, & vitalis, vt cenſet Ariſtoteles, ſunt idem ſubiecto, nam dicitur nutrix prout formã mediante nutrimento cõſeruat in materia, vitalis autem prout ſingulas partes fouet mediante calore impertiens illis eſſe, & permanentiam, cuius virtutis interceptio interitus eſt, igitur quieſcere non poteſt iſta facultas ſi viuere debet animal: quin etiam per opus illius vita quotidie laceſſita reficitur, vt perin-
C de diceret Ariſtoteles, nos tamdiu viuere, quamdiu nutrimur, quapropter opus erat hanc ipſam virtutem aſſidue vigilem eſſe, hoc eſt actu agentem ſine intermiſſione ob vitæ incolumitatem: amplius operatio ipſius ſibi vigorem addit, quies ſaltem imbecillitatem parit, quamobrem magis agendo, quàm quieſcendo reficitur, velut ignis, qui ſi quieſcat, langueret, & flacceſceret: ſi vero vel moueatur, vel etiam agat incombuſtibile, ſemper vires acquirit agendo: eodem itaque modo
D & animal totum, & ſingulæ ipſius partes, & virtus, ſiue inſtrumentum illius magis vigent, & robur maius acquirunt ſi circa alimentum agant aſſidue, vtpote quòd ab illo reficiuntur, & vigorem aſſumunt, ac omnino anima, quæ forma eſt, ſeruatur in materia, vel etiam ſi ſupra hoc aliquid reponatur, fit acceſſio ad magnitudinem: præterea cum neceſſaria eſſet hæc operatio, ip-

ſa per ſe neceſſitas procurat aſſiduitatē operis & actionem ſine intermiſſione. Deinde confirmatur ex parte potentiæ, ſiquidem facultates naturales ſunt magis affixæ in membris, atque ad agendum non requirunt cōſenſum & cognitionem aliquam, non mouentur ab extrinſeco, ſed mouent, & agunt naturaliter, ſuumque ſubiectum & paſſiuum coniunctum eſt: & ſi cōſideremus inſtrumentum, uidelicet calorem natiuum, & influentem, hic operi ſemper incumbit, & quia naturaliter agit, ſemper eſt ad agendum expeditus, immo ad actionem fortaſſe promptior eſt in ſomno, cum calor ad infernas profluat ſedes, ac uiſcera illa fiant ob id longe calidiora, tametſi minor appetentia ſub id tempus exoriatur, quoniam corpus minus diſſoluitur, & diſſipatur propter quietem, & ſpiritus contentionem. Deinde ex parte obiecti, ſiquidem alimentum, quod eſt obiectum uirtutis nutrientis æque præſens eſt, & æque ad patiendum idoneum, quin etiam ex actionum ipſarū natura; illa etenim opera paucioribus indigent: at ſenſus & motus unius præſertim partis expeditionem, & quemadmodum imbecilliora ſunt inſtrumenta ſenſuum & actiones ſpontaneæ, ob id facile poterat illis accomodari nonnulla quies: itaque hoc etiam opus erat ratione finis, quemadmodum ſuperius dicebam, quapropter ex omni capite neceſſarium erat, ut facultas quælibet naturalis, agenſque ſecundum neceſſitatē ſuas aſſidue exerceret functiones, nec minus in ſomno, quàm in uigilia. Sed quoniam ubi ſomnus obrepit, uidemus extemplo ſenſus omnes intercipi, ac pariter motum, adeo ut ſingula ſenſoria conniueant, aut torpida fiant, uis corporis rectiua ſuccumbat, & corpus ipſum animalis procidat, ac tanquam immobile, ſtupidumque requieſcat ſub quadam mortis imagine: idcirco ſequitur ſomnum conſiſtere in quadam uacatione & quiete

A B C D

A quiete ſenſus & motus primo, ſed quoniam motuum qui fiunt in corpore animalis, alij ſunt naturales, quẽadmodum eſt motus arteriarum, alij ſunt animales & ſpontanei, quorum alij ſunt neceſſarij ad uitæ incolumitatem, alij nequaquam neceſſarij: hinc fit ut motus naturales, quorum principium non eſt in nobis, ideſt qui non efficiuntur ſponte, & electione aliqua, nõ ſupprimantur in ſomno, quemadmodum dicebã eſſe motum arteriarum cordis, & cerebri, qui exurgente, ſubſi
B denteque ſpiritu aut calore generatur: cum etenim cauſa iſtius motus ſit neceſſario agens nulla uis ſomni poteſt illum cohibere: aliorum uero qui ad uitæ conſeruationem ſunt neceſſarij neque etiam ſupprimuntur, quẽadmodum eſt motus diafragmatis, pulmonis & muſculorum totius thoracis, qui quidem motus tametſi ſpontanei ſint, cogente tamen ſumma neceſſitate ſemper efficiuntur, niſi aliquid uiolenter obſiſtat: mouet enim agitque ita neceſſitas, ut ille motus ad quem momen
C tum habet appetitus uideatur neceſſarius & naturalis, nobis etenim non eligentibus ſemper efficitur, inuitis autem non efficeretur, quod ſatis eſt ad naturam motus animalis, & ſpontanei; alij uero motus, qui talem, ac tantam neceſſitatem non habent, in ipſo ſomno cõprimuntur, compreſſo nimirum (ut dixi) ſenſu, & principio illius, an uero pueri dormiant in utero ut pulli in ouo, cum neque moueantur neque ſenſuũ ulla motione agantur, difficile uidetur eſſe, & non inutile ad
D hanc rem illius explicatio: arbitror equidem illos neq; dormire, neque proprie uigilare, ſomnus enim atque perfecta uigilia ſunt affectiones animalis perfecti, & ſecundum naturã abſolutioris, illi uero imperfecti ſunt, & nequaquam ut decet abſoluti: neque enim uigilia illis conueniret eo tempore, tunc enim non nati ſunt vti officio ſenſuum, ut manifeſte patet, nam proficere

nihil possent, & fortassis non haberent conueniente dispositionem instrumentorū, cum igitur vigilia nōdum fieret, ex necessitate debent esse expertia somni, nunquā enim priuatio est ante habitū, quod insuper confirmatur testimonio Aristotelis in libro Prædicamentorū capite de oppositis, dicebat namq; priuationem esse negationē in subiecto apto nato, ac propterea catulū ante nonum diem non esse priuatum visu, quoniam eo tempore non natus est videre: cum itaque animal in vtero non sit aptum vigilare, nequaquam dormit: patet autem illud non vti sensu secundum actum, vel si sentiat, doleatque non animaduertere se sentire atque dolere, nullo etiam cietur motu, nisi forsitan obscuro, qualis accidere solet stupidis, immo etiam neque respirationem habet qui motus alioqui est tantopere necessarius ob salutem caloris, atq; illa profecto ratione quando aut in vtero sit, aut in ouo imperfectū quoddam est, & tanquam ciuitas nondum optime formata, ac legibus instituta, primæ illius partes sunt admodum immaturæ & imperfectæ calor proprius valde profusus, ac lōge hebetior, & ab initio assuetus carere illo motu, gaudens tamen quadam transpiratione: cum autem incipit adolescere & maturius esse, partesq; fieri perfectiores, & calor longe validior, & magis collectus in suo principio, tunc respiratione incipit egere, & quo foras secedat, vel rumpit putamina, aut ipsas ambientes membranas dirumpit, & lacerat, nunc autem ad illud reuertamur: cum enim tale animal imperfectum existens nullo vtatur sensu, nec etiam motu respirationis, opinor eius vitam esse similem vitæ plantarum, & propter sensuum interceptionem posse appellari stupidā vigiliam & affectionem quandam esse similem somno, vtpote vigilandi quandam impotentiam, cum vigilare tunc temporis sit ineptum, atque habere quosdam gra

dus

A dus, vtpote quod nonnunquam propter aſpirationem corpulentam ad caput habeat principiũ magis aggrauatum minuſque ob id expeditum, aliàs autem longe magis ſolutum.

Cuius animæ facultatis ſit affectio per ſe primo. Caput III.

CVius autem potentiæ affectio ſit, modo eſt explicandũ, iam enim in ſuperioribus demonſtraui operationes nutricis potentiæ in quolibet ſapore ſolutas eſſe & expeditas: hinc ergo manifeſtũ eſt ſomnum non eſſe affectionem illius facultatis, nam plantæ etiam obdormirent, & fœtus in vtero, atque adeo vera eſſet opinio Democriti, quam paulo ſuperius confutaui: neque etiã eſt affectio intellectus, quoniam ſi modo aliquo comprimi poſſet, non eſſet vtique neceſſarium ex eius compreſſione ligari ſenſum, & motum: ſequeretur etiam non fieri ob aliquam organi affectionem, ipſe enim eſt inorganicus & immaterialis omnino, & quoniam impaſſibilis eſt, & per ſe ipſum non defatigatur, ſed intelligendo perficitur ac illuſtratur, & à perfectiſſimis rebus longe magis vigoratur, vt inquit Ariſtoteles tertio de anima tex. ſeptimo, ac deniquẽ ſomnus eſſet affectio hominibus dũtaxat propria, nam cætera expertia ſunt intellectus, & rationis. Conſequens eſt igitur vt ſomnus atque vigilia ſint affectiones ipſius ſenſus & principij motiui, cuius cõcluſionis non oportet aliunde quęrere rationes, cũ ſit expoſita ſenſui; videmus enim omnes vigilantes ſenſuum motione agitari, & ad motum eſſe procliues, motum inquam vel perfectum progreſſionis, vel imperfectum, & obſcurum, qualis eſt motus dilatationis, & conſtrictionis, qui tum ratione ſenſus, tum ratione alimenti, vt extenderentur ad illius ſuſceptionem

ptionem videtur esse necessarius, ex somno præterea il- A
los prostratos iacere, ac decumbere interceptis sensuū
muneribus, & motu nullo, qui voluntarius sit & spon-
taneus, atque omnino necessarius, cieri, vt nemini pro
pterea dubiū videri possit, quin somnus sensiuam præ-
cipue partem animæ, ac motiuam occupet, sensum au
tem primo, & propterea Aristoteles primo libro de plā
tis nō procul ab ipso principio cum demonstraret plan
tas esse expertes somni, dicebat somnum esse imbecilli
tatem quandam & quietem sensus, & quemadmodum B
vigilia est motionis agitatio, ita somnum esse illius mo
tionis quietem. Cum vero spontaneus motus per ap-
petitum fiat, hic autem subiecto & natura idem sit cū
ipso sensu (loquor enim de appetitu sensitiuo) consen-
taneum perinde est, vt somnus non modo officium sen
sus, verū etiam motionis hoc genus intercipiat, & quo-
niam intellectus coniunctus est cum sensu, & requirit
phantasiam tanquam sociam in operando, ipsaque in-
tellectio à phantasmatibus dependet, propterea effici C
tur, vt compresso primo sensitiuo dormientes abstineāt
ab opere ipsius intelligentiæ: atqui necessarium erat
somnum esse vinculum & quietē tam sensus quàm mo-
tus, tum ratione communis laboris, vt censebat Aristo
teles citato loco, tum ratione principij cōmunis, quod
affici videtur in eo, tum ratione instrumenti, ac spiritus
qui communiter sentiendi, mouendique facultatē cun
ctis partibus adducit, & abducit, tū etiam ratione sub-
ordinatæ analogiæ, ac denique ratione finis, vt paulo D
inferius explicabo. Sed cuius sensus, aut quorum sen-
suum procuratione (si modo plures habeantur) fiat,
hoc certe maiorem habet dubitationem, porro (vt an-
tea ex opinione Aristotelis declaraui) reperitur in ani-
mali quidam sensus primarius, quem ab ipsa functio-
ne, aut propria natura communem appellauit, & quin-

que

A que deinceps alij aſſidentes, famulanteſque, qui veluti foris aſtant ad cuſtodiam vitæ, tanquam emiſſarij & internuncij, quippe qui extrinſeca intus referant, propterea emergit dubitatio ſi ſomnus eſt quædam paſſio, affectioque ipſius ſenſus an ſit ſenſus principis, vel potius alicuius particularis, aut particularium omnium. Reſpondeo ex mente Ariſtotelis in ſuo libro de ſomno, eum per ſe primo eſſe paſſionem primi ſenſus, aut dicas primi ſenſitiui: nihil enim refert, ſiquidem impoſſi-
B bile ſit comprimi ſenſum cõmunem citra compreſſionem aliorum, ait namqne Ariſtoteles hoc modo, eiuſmodi ſomnus comitatur ſenſum, qui in prima ſentiendi facultate oritur, atque ibidem alijs verbis ſic: itaque conſtat huiuſce ſenſorij tum ſomnum tum vigiliam eſſe affectiones, eaſque ob id ipſum omnibus tribui animalibus, quod inſuper cõfirmauit ratione validiſſima, illius ſane, inquit, affectio eſt ſomnus qui cuncta fouet ſenſoria, ſenſus princeps eſt huiuſmodi, ergo ſomnus
C eſt primum ipſius affectio, maior eſt ſatis manifeſta, cũ pateat in ſomno totũ totaliter ſenſum eſſe interceptũ, minor vero probatur, quia ſenſus ab vna prima parte in qua eſt ſenſus cõmunis per cæteras miniſtratur, aut cum vnus ſit ſicut tota natura animalis eſt vna, ab vna tamen primaria parte dependet totus, qua quidem parte aut non influente in alias nullũ ſenſorium externum idoneum eſt ſenſationi, & motui, velut lumen quod à ſolari corpore cõmunicatur huic hemiſpherio ab uno cõ-
D preſſo extinguitur totum, aut ipſa tanquam principio ſentiendi compreſſa confeſtim intercipiantur alij: cum itaque hic ſenſus in alios influat, ſiue in alia ſenſoria, aut principantis coniuncti analogiã habeat ad illa, & non è contra neceſſariũ erat, vt ſomnus ipſum primo ſequeretur, quapropter ex vacatione aliorũ ſenſuũ non efficitur sõnus, ex quiete uero, & vacatione iſtius, cæteri ſilent,

silent, & statim somnus obrepit, vniuerso simul compresso sensu, interceptoque. Id etiam confirmatur, nam somnus facit compressionem totius sensus & vacationem quandam, totus autem non ligatur & opprimitur nisi principio ipso compresso: consequens igitur est, vt somnus sit affectio, passioque primo conueniens primario sensitiuo, tale enim sensorium, si forte sentire non poterit, cætera quoque nullo afficientur sensu. Præterea eiusdem facultatis est somnus, atque vigilia, cum sint oppositi, ac proprie non sit aliud, quàm orbitas vigiliæ; ea vero est passio primum huiusce principij, tanquam illius solutio, & expedita promptitudo, ergo somnus eiusdem sensus est affectio, quòd autem eadē parte tam somnus, quàm vigilia fiat, non modo ratione oppositionis est manifestum, verum etiam aliter, vt probauit Aristoteles, nam si per vnam partem natura dedisset ipsum sentire, quod est in vigilia, aut ipsamet vigilia, per aliam vero non sentire, quod est in somno, profecto accideret animal simul sentire, & non sentire, cum enim distinctæ essent potentiæ, & modo quodam contrariæ nulla ratione subordinatæ ad actionem, neque coniunctæ, possibile esset, ut per unā sentiret, per alterám autem non sentiret. Præterea (ut ad rem nostram reuertamur) probatur experimento sensato, sunt etenim plurimi, quos inter dormiendum uisa frequentant, atque perturbant, ita ut uigilantium opera uideantur exercere, uident namque & forsitan audiunt, dormiunt tamen, sed illud prorsus mirabile est, quòd uidentes se uidere non animaduertunt, nec aliud quicquid faciant, est ipsis exploratum, ut potius agi, quàm agere uideantur: alia igitur facultas est, quæ soporibus afficitur primo, atque hæc est illa facultas, quæ meritissimo nomine potest appellari facultas animaduersiua, illa inquam quæ est sensus communis, quoniam ueluti

pro

A pro tribunali astando in sede illa regia singulis sensoriis prospicit, & eorum alterationes, motionesque discernit, & lustrat, quasi vero stupida sint cætera sensoria, nisi vel illa sit expedita, eiusque vis non foueat illa, & quasi spiritali (vt dicam) luce perlustret. Postremo in somno supprimitur sensus & motus tanquam actiones quodam pacto spontaneæ, quarum principiũ non est necessarium semper agere; igitur est passio sensus communis, is enim ad motum etiam momentum ha-
B bet per appetitum, qui fit in eo, sed quamuis illius dicatur primum adæquate, tamen est totius sensus, sed per illam partem principem.

Cuius finis gratia factus est somnus animali. Caput IIII.

SEd cuius finis gratia somnus habeatur, & quales per ipsum vtilitates animalibus fiant, considerationem
C habet conuenientem: primum vero oportet scire, quòd somnus non est finis animalis, neq; potentiæ alicuius, siquidem natura cuncta molitur alicuius gratia, somnus autem quàm vigilia deterior est, nam melius est sentire & agere, quàm nullo modo sensibus vti & esse otiosum, & omnino præstantius est esse actu, quàm potentia, igitur vigilia potius est animalium finis & facultatum eorũ, præterea sensus, & motiua potentia ad vitæ custodiam ordinantur primum, sed illam alacriter cu-
D stodiam tuentur in vigilia quando ad agendum sunt expediti: vigilia igitur est finis animalis, quin etiam propriæ operationes, functionesque potentiarum sunt earum fines, vnde dicebat Aristoteles animam esse primũ principium quo viuimus, sentimus, mouemur, & intelligimus ratus istas operationes esse fines ipsius animæ, & potentiarum eius, ac plane absurdum videretur, vt

sensus minime ad sentiendum, sed ad quietem illius o- A
peris esset præordinatus, potius itaque rationem finis
obtinet vigilia, quàm somnus. Sed quoniam animal
ex nimio peruigilio vires submittit, & vigor illius quo-
dam pacto decumbit; idcirco talem quietis tralationẽ
ad ipsam vigiliam aptare oportebat: enimuero si pro-
priam naturam animal seruare voluerit, quædam habẽ
re oportet, sine quibus res perperam eueniret: quis e-
nim satis esset diutius vitã ducere sine quietis interposi-
tione? somnus igitur velut quies necessarius erat, om- B
nia namque sensuum instrumenta, & motionis laxan-
tur, spiritus post diuturnam actionem, celeresque mo-
tiones dissipantur & flaccescunt; itaque propter eorum
imbecillitatem, & dissipationem necessaria erat aliqua
tralatio quietis, vt partim vires resumerent, partim etiã
reficerentur, labor autem corpori potius quàm poten-
tiæ referatur; siquidem labores, impotentiæ, debilita-
tes, & ineptitudines ascribuntur animæ, & potentijs e-
ius propter instrumenta corporea, quibus familiariter C
sunt concretæ: quapropter dicebat Philosophus primo
de anima, si senex acciperet oculum iuuenis, videret vt
iuuenis, accipiendo tamen cum oculo singula instru-
menta ad hanc actionem necessaria, intellectus autem
neque propter se, neque ratione instrumenti corporei
fatigatur, aut debilitatur; nihil enim commune habet
ipsius actio cum instrumento materiali: ex his ergo ma
nifestum est, cuius gratia somnus contingat animali, &
quæ sint eius vtilitates: prima quidem est, vt per huius- D
cemodi quietem singula sensoria & instrumenta sen-
suum, atque motionis post assiduos labores vigiliæ re-
creentur, ac subinde magis alacriter & expeditius pos-
sint reuerti ad proprias functiones, ac potissimum ra-
tione primi principij, quod cæteris dominatur, & in-
fluit, tum ratione spirituum animalium, qui per som-

A num recreati, ac denuo ad ipsos facta accessione, euadunt ad omnem actionem magis idonei, quemadmodum experimur dum expergiscimur, ac propterea matutinæ actiones, ac præsertim cogitationes & studia solent esse præstantiores: præter has dictas vtilitates fermè omnes addunt aliā existimantes somnos ad coctionem conferre, vtpote quòd retracto sub id tempus calore, ad viscera & sedes infernas concoctio melius procedat tam ea, quæ fit in uentriculo, quàm illa, quæ fit
B in hepate, in uenis & corde; addunt etiam omnes cruditates in uigilia derelictas, si somnus eas excipiat, concoqui, atque id non modicam afferre utilitatem ad animalis salutem; id quoque uidetur asseuerare Aristoteles in libro de somno, cum diceret, soporibus oppresso animali, solutam esse facultatem alteratricem, ac signū esse, quòd nutritiua particula opus suum facit in dormiendo magis, quàm uigilando; tunc enim nutritur, & augetur magis, utpote quòd sensus, qui in hoc somno
C supprimitur, ad eiusmodi functiones proficere nihil ualeat. Ego tamen arbitror somnum esse utilem coctionibus, sed illa potissimum ratione quòd per ipsum caloris substantia instauratur, quæ alioqui in ipsa dissoluitur uigilia, quæ si diutius citra ullam soporis quietē perseueraret, nulla concoctio bene succederet, quemadmodum experimento uidemus assidue, si uidelicet aliquis diuturna torqueatur uigilia, fit languidus, nauseabundus, & expers appetentiæ, ac si quantumuis co-
D medat, non satis concoquit, nec etiam recte nutritur: si uero uigilia fuerit moderata, & debitis compensata quietibus per ipsum somnū redditur aptior ad coctionem, ac si uigiliæ labor addatur, atque exercitatio corporis longe magis, quàm somnus, concoquit: sed quoniam in somno efficitur concoctio, & nutritio citra magnam dissolutionem; propterea uidemus animalia in

eo melius nutriri, ac refici, hæc omnia patent: experimento ſiquidem videmus illo tempore minorem appetentiam fieri; fames enim citius ac vehementius inuadit, vellicatque vigiles, quàm ſomnolentos, & nuper à ſomno excitatos, tametſi noctem duodecim horarum obdormitaſſent, videmus agreſtes homines, & operarios omnes minus abundare cruditatibus profuſius vti cibo & potu, & cibis veſci ſolidioribus, quoniam exercitatio & labor ſiue conatus calorem intendit; itaque ſubſtantiam tum diſſipat, tum coctiones accelerat, at quemadmodum exercitatio ſi quietibus compenſetur, facit robur, ita vmbratilis, & ſomnolenta vita facit deſidiam, & membrorũ effeminationem; & ideo ſegnius agit calor animalis in hiſce quietibus, quàm in vigilia, præſertim operoſa, & quadantenus iuncta labori. A B

Quænam pars corporis ſit ſedes ſoporis. Caput V. C

MOdo conſequens eſt, vt quæramus qua parte corporis ſomnus fiat, nonnullis fortaſſe videretur eſſe affectionem totius, & nullam ſibi partem corporis determinatam præſcribere, ac definire, nam quies eſt & copula totius ſenſus, & motus; vtraque vero potentia eſt fuſa per totum, igitur ſomnus eſt affectio, paſſioque totius in quantum totum, & non per aliquam partem; denominat quoque totũ animal, totum quieſcit, non vna pars determinata; igitur totius eſt paſſio: quin etiam totius videtur eſſe vigilia, nam ſingulis partibus vigilare, ideſt ſentire, & agere aliquid competit, ergo totius etiam eſt ſomnus: ſunt denique nonnulla animalia, quæ carent cerebro, corde & hiſce primis partibus, illa tamen dormiunt. Ariſtoteles autem, & Galenus deuenerunt in aliam opinionem, ſiquidem ab ipſa rei D

A natura conuicti opinabantur somnum esse affectionẽ totius quidem, sed per vnam dumtaxat principem partem, à qua sensus pariter, atque motus cæteris partibus impertiretur, aut quæ faceret illis consensum aliquo pacto, ita vt per essentiam illi primo conueniat, cæteris autem per consensum, quemadmodum si lux huius hemisphærij pendet ab vno principio, nimirum ex Sole, si principium istud obscurum fiat totus aer tenebris obducetur, ista tamen obscuratio per essentiam competeret Soli: per consensum autem & participationem, siue
B per modum sequelæ ascriberetur aeri, nec alio pacto extingui atque intercipi posset tota lux seu lumen, nisi lucis ipso compresso principio: eodẽ igitur modo sensus animalis comprimi debebat, per vnius dumtaxat principis partis compressionem: hoc perbelle tetigit Aristoteles in libro de somno cap. secundo, cum diceret hoc pacto, nam si eo quòd omnes patiuntur aliquid sensus fieret ipsum dormire, incõueniens esset, quibus
C neque necesse, neque possibile est aliquo modo agere simul, hos vacare simul, & immobiles existere, contrarium enim rationabilius accideret eis non simul quiescere, volebat his verbis inferre quòd somnus non conuenit singulis sensorijs aut sensibus per propriã aliquã ipsorum dispositionem, sed per aliquid, quod est commune omnibus, per illam scilicet communem facultatem, quæ æquabiliter cuncta fouet sensoria, & singulis prospicit in ea principe corporis parte assistens, nam
D sensus per id quod proprium habent, neque possunt simul agere, ac multo minus quiescere & vacare simul, ac si necesse esset isto modo in somno simul quiescere, profecto necessarium esset etiam in vigilia simul agere, quod est absurdum, consequentia tamen est manifesta, nam ratio eadem est contrariorum, siue oppositorum omnium, ac propterea subiunxit Aristoteles, rationa-
bile

bile eſt, vt ſomnus per primam partem fiat, à qua de- A
pendent aliæ ſecundũ virtutem; dum enim talis pars
aliquid patitur, neceſſe eſt etiam alias per conſenſum
pati, & ſi comprimatur hæc, alias intercipi, ac ſi modo
aliquo impotens fiat, illas infirmas & inualidas reddi.
Ac denique ſi ſomnus (vt antea probauimus) eſt affe-
ctio vnius ſenſus principis; conſentaneũ erat eundem
eſſe affectionem alicuius primæ partis corporis, quæ
ſedes eſſet eiuſdem facultatis, rationes aliorum facilli-
me diluentur, & propterea non oportet de illis curam B
habere. Verumtamen quæ ſit iſta pars princeps, in
qua ſomni primo fiunt, & cuius exiſtit paſſio quaſi per
eſſentiam non omnes inter ſe conſentiunt, atque inter
cæteros Ariſtoteles & Galenus duo fulmina belli in
hac re fuerunt diſſentientes: itaque cum aliter ſentirẽt
de principio ſenſus, neceſſarium etiam fuit, vt ſeque-
rentur concluſiones diuerſę; Ariſtoteles enim cenſebat
præcipuam ſedem ſoporis eſſe corpus cordis, quoniam
ipſum cenſebat eſſe primam ſedem non ſolum ſenſus C
& motus, verum etiam totius animæ, ac reprehende-
bat Platonem quaſi trifariam diuidentem animam, ac
triplex conſtituentem principiũ, cerebrum ſcilicet, cor,
& iecur, vtpote quòd cerebrũ eſſet ſedes facultatis ani-
malis & rationis participis, cor vitalis ſiue animoſæ, ie-
cur denique concupiſcentię, quamobrem ille princeps
peripatheticorum exiſtimabat idem cor eſſe neruorũ
principium, quemadmodum ait ſecundo de hiſtoria
animalium capite quinto, quippe qui videntur eſſe in- D
ſtrumenta ſenſus, & motus, & proceſſus, per quos cur-
rules vocati ſpiritus emittuntur, atque in eandem ſen-
tentiam deſcendit Eraſiſtratus, ac plærique aliorum,
qui ex mente Ariſtotelis citato loco cenſebant cor eſſe
radicem neruorum potius quantũ ad materiam, quàm
ratione formæ: eam enim in cerebro vidẽtur aſſumere;
ab

A ab ipso etenim corde dicebat Aristoteles procedit aorta vena valde neruea in parte illius caua, & ab eodem principio exortum ducunt arteriç, quæ statim vbi ad cerebrum ascenderint, aut dilatantur, explicanturque, & in membranas degenerãt duplices illas meninges admodum nerueas, & sensu præditas acutissimo, aut multæ simul complicantur, & coalescunt ac generatur neruus teretem habens figuram, vel etiam, vt censet Erasistratus ab ipsa membrana cum in teretem figuram de B hiscit scissa per substantiam cerebri, quo etiam pacto efficitur ille admirabilis retiplexus cerebralis, sensus & operationis non exiguæ, ac profecto videtur neruus arteriam referre in substantia & colore, nec poterat esse ex substantia cerebri, quoniam laxum est, & sensus expers, atque ita videbatur opus esse; cum enim nerui officium esset spiritus deferre & ministrare ad motus, & sensus commoditatem ex re aliqua cauum habente debebat generari, itaque ex multis arteriolis cauis quidẽ, C sed simul coalescentibus ortum ducit, & quemadmodum spiritus ex arteriali generatur sanguine, illoque sincerissimo, non immerito per easdem arterias magis vnitas, glomeratasque se iterum insinuat separatus à sanguine, & à cerebri attemperatus natura, quæ & sanguinem magis sincerũ obtinet, & calorem satis conuenientem, itaque videntur subinde nerui omnes ex ipso cerebro generari quantum ad formæ constitutionem, vel etiam ab ipsa spinali medulla, quæ processus cere-D bralis esse videtur, atque si arteriæ & venæ sensum habent, videretur Aristoteles & Erasistratus optime sentire, quod tamen confessus est etiam Galenus sexta Aphorismorum commento quinto, cum enim distingueret rhenis inflãmationes vtpote quòd alia carnem ipsius afficit, quæ dolorẽ inuehit agrauanti similem, alijs vero partibus, quæ sunt in rhene patientibus dolor sentitur acutus,

acutus, appello inquit alias partes tunicam hunc obte A genteem, & ventrem eius interiorem, & eas, quæ ad hunc terminantur arterias, & venas, ac præterea productiones vasorum vrinariorum, hoc etiam confirmatur illo inditio, quòd statim vbi generari occeperit animal animaduertitur in principio cor imperfectum quidem, sed sensum quadantenus habens, vt perinde videatur ipsum esse principium sentiendi: itaque ob illas rationes Aristotelis tum etiam alias, quas ego ne longior essem, dimisi, ait ex professo in libro de sensu & B sensili iuxta finem, ac tertio de partibus animaliũ cap. quarto cor esse totius sensus & motionis principium, eaque ratione ob variam cordis dispositionem sensum esse difformem; ait enim ea, quæ sensum habent hebetiorem & magis ineptum, cor ipsum habere magis durum, & spissum: at contra quæ mollius & alacrius illud habeant sensu & motus agilitate pollere, & secundo de partibus cap. decimo ait hoc modo, sed enim principium sensuum esse cordis locum definitum iam est, C cũ de sensu ageremus, & ibidem paulo inferius inquit sequentibus verbis, cerebrum vero parte capitis priore continet omnia quibus hoc datum est, quoniam id, quo sentiunt in parte priore corporis situm est, sensus enim prouenit à corde, quod parti priori commissum est, ac manifeste in illo capite demonstrare conabatur cerebrum non esse principium sentiendi, quoniam est exangue squallidum & insensatum, quemadmodum sunt omnia excrementa: cum igitur tot, tantisque locis D explicasset cordis molem esse principium sensus, ac præcipuam sedem animæ, consentaneum erat illum statuere somnum, qui vt quies est & vinculum sensus ac motus, in corde fieri. Sed quoniam nonnulli voluerunt extorquere & trahere mentem Aristotelis ad libitum proprium dicentes, eum putasse cor esse principium

sensus

A sensus & radicem, sed quoniam cerebrum pars est operũ manifestatiua, aut contemperans spiritus, seu pars vnde procedunt formati nerui, ob id somnum in cerebro fieri, etsi possit ascribi deinceps cordi per modum sequelæ, aut per consensum, vtpote quòd cerebrũ pars est illi consentientissima; propterea non erit inutile afferre quædam ipsius testimonia, vt certiores fiant, illam non esse opinionem Aristotelis, sed propriam ipsorum fictionem; ac primum videte in opusculo illo de somno & vigilia, vbi dicebat expresse somnum esse affectionem primi sensitiui, ac tertio eiusdem operis capite cũ statuisset cor esse principium sensus, mox ait (si vero est somnus & vigilia passio partis huius, &c.) & aliàs dicebat somnum esse refrigerationem primi sensitiui, cum autem explicaret quomodo efficiatur illa refrigeratio in illo principio sensus nimirum in corde, inquit euaporationem corpulentam in cerebro refrigeratam, statim descendere ad inferiores sedes, ac refrigerare cordis calorem, vt perinde vis sensitiua, & motiua, quæ ab illa parte procedit cõprehensa non possit in opus suũ incumbere, hoc etiam satis expresse confirmauit in primo libro de historia plantarum, quin etiam secundo de partibus animalium cap. septimo, vbi fatetur cerebrũ esse causam soporis, vtpote quòd refrigerandi vim habeat, eam vero passionem in corde fieri, in quo est principium totius sensus & motus, sic enim ad verbum ait, somnus etiam à cerebro proficiscitur iis, quæ illam obtinent partem animalibus, quæ autẽ carent, iis proportionale suppetit, cum enim sanguinis alentis effluentia refrigeretur à cerebro, aut etiam ob alias causas similes caput aggrauatur, & quidem somno sopiti ea corporis parte solent tentari, atque efficitur vt calor cũ sanguine ad ima subterfugiat, collectaque copia vaporis in loco inferiori somnum facit, itaque constat arbi-

tratum esse Aristotelem sopores in corde fieri. Plato A
autem, & Galenus posuerunt illud principium sensus ac motus esse cerebrum aut proportionale, & in eo fieri somnum, siquidem manifeste ipsum est principium neruorum, nec opus esse vt tangendi vim habeat, sed sensum illum habere, qui singulorum motiones animaduertat, ipsumque si paulo magis siccescat idoneū fieri ad hanc sensationem, quemadmodum est neruus, aut spinalis medullæ postremum, vbi siccior est effecta; ac partem aliquam in illo adesse, quæ illo etiam pacto B
sentire valeat, vtpote membranas per totam substantiam implicitas retiplexum & nerueam quandam substantiam in eius radice, locus autem ille Aphorismorū mendosus est, & forsitan temere adiectus, quoniam ipsemet Galenus secundo de locis cap. secundo, & ibidē sæpius, atque in decimosexto de vsu partium ducentesimo decimo octauo inquit, venas & arterias esse sensus expertes, nec vllo pacto sentire si incidantur aut vinculis excipiantur, vel forsitan si sensum aliquem habēt C
exiguum, illum etiam ex cerebro trahunt propter consensum vnum neruorū; & virtutis continuationem, in cerebro tamen primatum obtinentis, itaque per experimenta videmus, si cerebrum comprimatur & male se habeat interdū auferri sensum & motum cunctis partibus, vt prorsus stupidæ, & motus expertes maneant, qui quidem affectus manifeste in cerebro fiunt, cum ipsi admoueātur præsidia, & in eo repertæ sint causæ morborum, atque etiam videmus quandoque ob solam cō D
pressionem cerebri ex osse depresso, aut aliquo instrumento per imperitiam medici impotentiam ad vigilādum oriri, & partium ineptitudinem ad sensum & motum; ibi quoque generantur spiritus animales, & experimur humidas cerebri temperaturas efficere in somnum delationes, siccas contra esse ad vigiliam magis

T. I. a proclines

A procliues, & illius solam aggrauationem aut humorũ aut vaporum dummodo acuti non sint & calidi nimis efficere somnolentiam, & à contrarijs causis eadem par te fieri uigilias, quin etiã refrigerato capite ex oppiatis, aut alijs rebus frigidis somnus quamprimum generatur, uel impotentia uigilandi, eadem uero si cordis regioni admoueantur, haud necessario allicitur, id etiam patet experimento, cum enim somnus instat, sentimus in capite quandam aggrauationem, & ipsum primo in B cipit succumbere, ac denique omnes somni morbosi in cerebro fiunt, non minor igitur ratio est, ut alij quoque salutares in eadem parte fiant, propterea ab ipsa ueritate coactus fatebor sedem soporis esse cerebrum, aut aliud proportionale in ijs quæ cerebro carent, ipsum enim principium est totius sensus & aliarum facultatũ quæ animales appellantur, sed quoniam sensus cordis est unitus cum principio caloris, qui uitæ tuetur incolumitatem, propterea passiones eius subitas quasdã C passiones mouent, utpote lypotimias & sincopes quan doque etiam celeres interitus.

De somni generatione, & causis, ac primum ponuntur aliorum opiniones & confutantur. Caput VI.

D DE generatione autem ipsius somni quemadmodũ fiat, maior est controuersia, atque hinc tota pendet difficultas huius tractationis: omnes enim tam medici quàm philosophi conuenerunt in hoc quòd somnus est quædam quies ac prope impotentia primi sensitiui, propter quã non potest in opus suum incumbere, quãobrem dicebatur ab eis primi sensus aut sensitiui com pressio, & quasi uinculũ, cuius compressione cætera ne-

que sentire, neque motibus sufficere possunt; sed cum non esset ex voluntate, nec quies aliqua, vt quies bracchij per se ipsum spontanea, ob id cœperunt explorare modum, & causam istius compressionis, & detentionis totius sensus, & motus. Propterea Aristoteles existimauit compressionem hanc, atq; impotentiam primi sensitiui incumbendi in opus proprium, qualis in somno contingit experrectilis atque solubilis, fieri ob quandã refrigerationem, siquidem illa intemperies frigida calorem exturbat & cohibet, facitque torporem, & immobilitatem, vnde in libello de somno inquit, somnum esse refrigerationem primi sensitiui, sed eam refrigerationem proprie fieri à corpulenta quadam euaporatione in cerebro refrigerata, quod insuper secuti sunt multi peripathetici, quia viderunt hoc placuisse Aristoteli præceptori, is enim existimauit ab alimento, aut alia re proportionali, humida præsertim & frigida efferri sursum ad caput vi caloris aspiratione vaporosam, & corpulentam, quæ ab eius loci frigiditate densatur, vt nubes in media aeris regione, quæ instar Euripi post densationem, & refrigerationem proprio impulsu descendit, & primi sensitiui calorem refrigerat, partim etiam vias intermedias obstruit, quas venas appellant carotidas, quasi soporarias, itaq; tum per se calorem turbat, & comprimit, partim etiam obstruendo cohibet influxum, quapropter fit somnus, ob id inquit potissimum somnos fieri post alimentorum assumptionem, quoniam vapor eo tempore non mediocriter sursum aspirat ad cerebrum ex ipsa esculenta, potulentaque materia, ob id etiam vaporosa omnia censebat somnos allicere, vt vinum, lolium, allia, cæpas, & cognata ipsorũ, sed quoniam illa calida sunt, idcirco dubitauit quomodo fieri potest, vt talis calida euaporatio somnum alliciat, quippe quæ refrigerare debeat primum sensitiuũ, aut

A aut calorem eius, ſanguinem, & ſpiritum: reſpondet ſatis eſſe vt frigida videatur reſpectu maioris caloris, quemadmodum urina quæ in balneo apparet frigida, tametſi propria natura exiſtat calida, non ſæcus labores colliquatiui, & febres nonnullæ, in quibus ob caloris uehementem impreſſionem in membris & partibus ſolidis ſecedit colliquatio, ſomnos habent familiares, ſiquidem colliquamentum, ut cibus indigeſtus eſt, & aſpirationem ad cerebrum uaporoſam emittit, ijs au-
B tem uaporibus inquit digeſtis, & à calore ſtatim euictis, ſolui ſenſum, & fieri ſomno contrariam uigiliam, ſiue expergiſcentiam. Ego tamen non poſſum relinquere ſenſum, & ſenſata experimenta, ut credam Ariſtoteli, is enim dicere ſolebat, amicus Socrates, amicus Plato, ſed magis amica ueritas, age obſecro uideamus, ſi res ita ſe habeat, ut ſomnus à corpulenta ſolum aſpiratione fiat & refrigeratione primi ſenſitiui ſcilicet cordis aut alterius cuiuſdam partis proportionalis: primũ
C uidemus ſomnos accedere poſt labores, cúm enim ex diuturno peruigilio laſſatæ ſunt uires ac ſenſoria, & ſpiritus non nihil debilitati manus dant quieti, & facta hac ſomni diſpoſitione intercipitur uigilia, laſſitudo uero hæc cum euaporatione & refrigeratione nihil habet commune, neque uero fit in omni labore, & laſſitudine colliquamentum, ut ſingulis patet: inſuper ſola debilitatis ratione contingunt, dum morbi homines inudunt cito proſternentes uirtutem, eodem quo-
D que modo poſt ſudores, à quibus uirtus laceſſita, debilitata que ſuccumbit, & quietem oppetit cum uigilare, & laborare tum ſpiritus, tum ſenſoria cuncta diffidant, nonnullis etiam ex quadam conſuetudine ſomni redeunt, ac temporibus certis repetunt, abeuntque determinatis horis, euaporationes autem ex arbitratu & conſuetudine non fiunt, neque ſoluuntur, ſicut accedit

dit & soluitur somnus: quin etiam singuli experimur in A
nobis esse imperium, & momentum quodam vt dormire valeamus in quacunque hora, nisi quidpiam obstet, non est autem in potestate nostra, vt fiat ad cerebrũ euaporatio, sæpe etiam cum decernimus contra abstinere, tametsi cupiditas aduenerit, somnum auertimus: præterea sola compressione meningæ eius inquã membranæ, quæ cerebrum inuoluit somnus generatur altissimus, aut sensus compressio, non est igitur euaporatio propria causa dormiendi, quoniam non est de om- B
ni, præterea sæpissime fit somnus dum frigida quædam capiti admouentur nimirũ succus mandragoræ solatri, lactucæ, papaueris, & similium igitur fiunt interdum somni citra corpulentam euaporationem: amplius ex molesta lectione, aut concione somni solent euenire similiter ex sonis quibusdam, vnde nutrices solent puerulis somnum allicere quibusdam sonis. & cantu, multisq; etiam alijs modis citra euaporationem obtingit, quemadmodum per singulos discurrenti erit manife- C
stum. Ac multo minus refrigeratio videri poterat ipsius cordis cum prædicta experimenta nullo pacto refrigerare valeant: sæpe etiã ipso refrigerato ex oppio & similibus, ex timore, ex morbo, ex vaporosa substantia frigida in palpitationibus cordis somni nõ efficiuntur, qui tamen fieri deberent, & magis insignes vtpote principio illo magis per essentiam refrigerato: atque in nõ nullis prauis febribus & euaporationem mittentibus ad caput, aut propter virtutis celerem dissolutionem D
somni fiunt insignes, cor autem calore æstuat, quoniã per se ipsam febris est calor accensus in corde. Ob id aliqui existimarunt somnum esse quidem vinculum, & compressionem sensus, eam vero fieri propter refrigerationem cerebri, illud enim est sensus & motus principium, itaq; illius refrigeratio facit ineptitudinem sen-

tiendi,

A tiendi, & impotentiam effundendi virtutem sensus, & motus, siquidem frigiditas immobilitat, calorem extur bat, & spiritus coercet, vnde talem efficit pigritiam, & prope impotentiam: comprobant hoc, quia manifeste viderunt allici somnum refrigerato hoc primo instrumento, ac principio è rebus valde frigidis, vt antea dicebam, quin etiam frigidas cerebri temperaturas esse magis somnolentas, calidas autem omnino vigiles, & soporibus fermè ineptas. Quidam autem opinantur B somnum esse vinculum & compressionem primi huius sensorij adeo vt virtus eius amplius effundi non possit per partes mobiles, ac sentientes, id autē ab illius partis obstructione proficisci aut propter refrigerationem aut obstruentem aliquam materiam, sic enim necessarium est, vt obstructis meatibus, per quos illa virtus effunditur, emissioni reddatur inepta, & pro vigilia somnus obtingat; itaque refrigerato cerebro cum illo pacto fiat obstructio frigiditas namque densat, & astrin- C git, somnus efficitur, multitudo etiam vaporum in cerebro id ipsum facere consueuit, ac propterea somnū allicit, idem humores & fluores aquei, humidum enim impletiuum est, eos autem expertes esse debere qualitatum, quæ excitandi vim aliquam habeant, ita videlicet vt non sint nimis calidi, aut acres & mordicationē præseferentes: sed quoniam non eodem pacto omnes obstructiones fiunt, existimant eas, quæ leues sunt & affectionem inducunt expergiscibilem esse somni pro- D dutricem, alias autem quæ affectiones generant inexperrectibiles esse morbosas & malorum morborum productiones. Vtraque tamen sententia quantum repugnet sensui, & rationi superiora demonstrant, quoniā labores, lassitudines, consuetudo, lectio, soni, cantus, fastidium per auditum aut omnino agendi, nimis stabilis, hærensque applicatio primi sensus, tenebræ, soli-

tudines,

tudines, mœſtitiæque nullum ipſorum potens eſt refrigerare, neque obſtruere cerebri ſubſtantiam & vias ſpirituum. Bernardinus Teleſius vir magni ingenij exiſtimat ſomnum eſſe affectionem ſpirituum, quibus opinatur etiam conuenire vigiliã, vtpote quòd ſi per ipſas animalis partes effundantur, & actionibus, operibuſq; incumbant, fiat vigilia, cum autem ad cerebrum redeunt, quaſi reuocato motu efficiatur ſomnus, adeo vt ille nihil aliud præterea ſit, quàm retractio, reuocatioque ſpirituum ad cerebrum, quorum deinceps ſolutio, & celer emiſſio faciat expergiſcentiam, & quoniam ſpiritus iſti dant motum & ſenſum ſingulis partibus, quæ talem habent promptitudinem, idcirco fit vt per eorũ reciprocum motum ſenſu deſtituantur, & motione, ac fiat vtraque ineptitudo, ipſumque animal ſopitum recumbat, ac ſentire non valeat, ac propterea fieri ut omnia alliciant ſomnum, quæcunque poſſunt ſpiritus ipſos fugare, & modo quodam intro impellere ad primũ ſenſitiuum & principium eorum, exiſtimat etiam huiuſcemodi ſpiritus habere ad corpus dominicum imperium, ac ſe ipſos promouere, agitareque, & per ſe cognoſcere, appetere, & in omnia pro arbitatu ſuo irrumpere ita ut ipſi ſapiant, ſentiant, moueant, & cuncta deniq; faciãt in animali, quaſi uero eſſent ut porcelli intra ſaccum: quæ quidem de ſomno ſententia fuit antiqua medicorum opinio, nam plærique dicebant in eo fieri retractionem caloris & ſpiritus ad ſuum principium, & corpus totum ob id maiori indigere tegumento cum dormit, hanc etiam opinionem uidimus ſubſcriptam eſſe à Galeno in eo libro cui titulus eſt de hiſtoria philoſophica, ſiquidem ad uerbum ait hoc modo in eo capite de ſomno & morte. Plato & Stoici dormire putant animal quieſcente ſpiritu illo, qui ſenſibus uigilantibus miniſtrat, non quia uelut in terram concidat: ſed

A quia ad principem animi facultatem feratur, quæ intra supercilia sedē habet, occidere vero si spiritus ille prorsus omnem motum amittat, quibus verbis palam est eos arbitratos esse somnum fieri ex retractione spiritus ad suum principium, & quietem illius in eadem parte, ita tamen vt non omnino quiescat, ex quo suffocationes ipsis videbatur esse causam interitus, quoniam motum spiritus omnifariam submoueant, prohibeantq;, motus enim est prima caloris perfectio, qui sicut illum
B accendit, ita priuatio eundem extinguit, & de medio tollit, vt perinde calida omnia moueantur frigida contra quiescant perpetuo, & immobilitate gaudeāt. Quorū sētentia mehercle videtur probabilis, & cōsentanea veritati, si vero examinetur diligētius, manifeste apparebit eos non esse assecutos adæquatam & propriam causam dormiendi, quod eorum pace sit dictum. Enimuero sæpe videmus fieri hominibus & cūctis fermè animalibus magnas spirituum reuocationes & caloris, illa
C tamen somnus non inuadit, vehemēs scilicet retractio fit ipsis metuentibus præsertim si timor ingens sit, & celeriter inuadat, inditium retractionis est partium extremarum frigiditas, vt quidam etiam obtremiscant, dormituris autem, aut dormientibus nunquam tantus eius ratione apparuit contractus horror, multis etiam cum timor eos vehementior derepente aggreditur sensuum officia intercipit, vt omnino non videant, & non audiant, eos tamen dormire nullus censeret. Hoc etiā
D confirmatur, nam sæpe contingit vt homines alta quadam cogitatione occupati, & detenti prope insensati fiant nihil videntes audientesque, quod ipse Bernardinus fateretur effici propter retractionem spirituū ab his partibus extremis ad cerebrum, in quo alta sedet cogitatio & animæ princeps facultas, somnus autem propterea non fit, ergo non est sufficiens causa dormi-

endi ſpirituum couerſio, retractioque in eam partem, A quod etiam manifeſtius fit exemplo delirantium frene ticorum. Videtur præterea huiuſmodi retractionem ſpiritus non eſſe ſomno neceſſariam, neque ſub illud tempus aliquo modo fieri, quandoquidem ſingulæ par tes manerent ſenſu & motu deſtitutæ, vnde ſi dormienti pars aliqua incideretur vel pungeretur quæ remota admodum eſſet ab ipſo cerebro, nullo modo animaduerteret, quemadmodum non ſentit pars paralitica, vel quomodolibet ſtupida, eas enim partes vis ſenſitiua B non fouet, per quam ſentire valeant, id autem abſurdũ eſt, nam videmus manifeſte dormientes non eſſe exper tes ſenſus, immo non ſolum grauiora, & vehementius imprimentia cognoſcunt, & ſentiunt, verum etiam leuiora quædam, ſunt etenim nonnulli dormientes qui pulicum tranſitus animaduertunt, & leuiores palearũ contactus, quæ ſi ſenſus retractus eſſet, minime ſentirentur ab eis. Is forſitan reſponderet in ſomno fieri retractionem ſpirituum; ſed tamen non omnium, quo- C niam pars aliqua eorum remanet non retracta, per quã iſta ſopitum animal poteſt cognoſcere. Sed hæc ſolutio (ſi ita diceret) non eſt alicuius momenti, ſiquidem leuiſſima eſt illa retractio ſpirituum, cum qua ſenſus ſeruatur partium, quippe quæ non grauiora tantum, ſed leuiora etiam, vt dixi, ſentire interdum valeant, leues autem huiuſmodi retractiones vigilia poteſt ſubſtinere in qua eſt ſenſus incolumis, ſomnus enim nequaquam eſt quando ſenſus ſparſus ac fuſus eſt per totum, vt sin- D gulæ partes ad actionem hanc ſufficere valeant, cum vero talis facultas, & ſpiritus relinquatur, ſomnolenta tamen exiſtat paſſio, aliud profecto erat ipſi dicendũ, vt illius generationem proximius explicaret, neque vero ſit ſomnus ex difficili ſenſu tantum, vtpote quòd ſentire quidem valeant, ſed tamen ægre & tactus ſolum, nõ

A autem alij ſenſus, qui leuius mouentur à ſuis ſenſibilibus, nam ſi torpor fiat vniuerſo corpori,& motus hebetudo,fortaſſe animal vigilaret,& ſenſus parum ſentiret. Præterea ſi retrahuntur hoc tempore ſpiritus ad cerebrũ aut ſponte, aut vi, aut natura; ſi ſponte, & electione duo ſequentur, alterum eſt, quòd ſtatim vbi in mentem venerit cupiditas, dormiremus, noſtra enim appetitio, deliberatioque vel eſſet ab ipſo ſpiritu, aut in eo ipſo conſiſtens, vel ipſi ſaltem communis, & ita vt ſta-
B tim ſi aduenerit, cupido effũditur, & per totum ſpargitur, idem à toto in illud principium confeſtim rediret, alterum eſt quòd totus retraheretur, nam ſi ſecus fieret certe vis ſenſitiua non eſſet vna, neque ſpiritus totus cõſentiens, ſed appetitiones in illo contrariæ, vtpote quòd vna pars velit retrahi ac retrahatur, alia autem velit manere ac maneat, & ideo ſequeretur etiam quòd idem animal ſimul poſſet dormire & uigilare, porrouigilaret per eam partem quæ non uult retrahi, dormiret
C autem propter aliã, nec poteſt dicere eam partem quæ remanet eſſe ineptam uigiliæ, quoniam ſatis eſt idonea ſenſationi, ut uidimus paulo ſuperius: ſi uero per uim aliquam compellatur aut ab extrinſeco id fieret aut ab intrinſeco uim inferente, at certe ratio eadem eſt ut cõpellantur omnes idem namque ingratum, moleſtum, aut corrumpens obnoxium eſt omnibus, niſi fortaſſe dicat patem aliquam deponi in extrema parte tanquã cuſtodem, ſicut in exercitu, arceque munita, in qua ex-
D piatores quidam aſſignantur noctu, diuque ad cuſtodiam arcis, aut exercitus totius. At ſi naturaliter ille motus retractionis efficeretur, dubio procul omnes cõuerterentur in eum principij locum ſecundũ eandem naturam, poſtquam nihil obſtat, cum enim in fornace concluſus eſt ignis, niſi aliquid prohibeat, totus ſecedit contendens ad ſuperas ſedes. Præterea cum homines

dormiũt, tametsi somnus sit profundus solent se ipsos A
adhuc dormientes in alterutrũ latus vertere, bracchia
interdum mouere, & iactare crura, motus autem cum
sit actio maiori eget copia spirituum, quàm sensus, qui
in patiendo consistit, cum itaque motus fiat, quomodo
potest fieri tanta spirituum retractio, vt sensus proprio
muneri sufficere non possit? Confirmatur deinde nam
multi delatione quadã in somnũ occupati ab alijs voca
ti solent respondere & confusa quędã dicere, aut statim
expergisci, ac statim iterum dormire, quomodo autem B
fieri posset, vt tam cito fierent illæ spontaneæ emissio-
nes, & motus reuersiui? Præterea, multi dormientes
exercent quamplura opera vigilantium, siquidem am-
bulant, clamant, vocant, respondent, & audire videntur,
ac maiora istorum faciunt, quæ quidem si reuocatus es-
set spiritus fieri non possent, ac si spiritus non satis est
sensationi longe profecto minus satis esset actionibus
quippe quæ maius robur exigunt, sed vnum habent cõ
mune omnes, quibus talia contingunt quòd neque au C
dire, videre aut facere quidpiã se animaduertunt. Præte
rea si sola dormiendi causa esset retractio spirituum a-
nimalium, sequeretur quòd ipsimet in cerebro congre-
gati, vel quacunq; in alia parte ad imaginationes, co-
gitationesque essent idonei, aliasque proprias functio-
nes, ad has enim minime requiritur actualis operatio
externorum sensoriorum, experimur tamen dormien-
tes non cogitare, si vero cogitent, aut imaginentur, id
esse somnium, & non fieri in eo nisi intercisas quasdam D
& inordinatas imaginum compositiones, diuisionesq;
& existimationes ineptas, cum tamen eius temporis co
gitationes deberent esse meliores, nam si intensius co-
gitanti spiritus in locum cogitationis affatim conspi-
rent certe ob id cogitatio melius succedit, nam virtus
vnita est longe paratior, ac magis ad agendũ idonea: cę

A terū si dixerit in quolibet somno fieri cogitationes earum vero nos esse immemores, diceret perperam, quoniam ipsemet omnem recordationem, actionemque omnem animalem in eundem spiritum coniecit, ac saltem in somno leuiori essemus memores quod tamen non fit: Si vero dicat cum Platone & Stoicis ab illis operationibus abstinere, quoniam quiescat ibi spiritus, cum alioqui actiones illæ non nisi cum motu perficiantur, sed ipse sibi contradiceret cum censeat calorē
B per se perpetuo ciere motum, & nisi alio modo mouere possit saltem circulariter, motus enim est eius propria perfectio, quomodo igitur poterit quiescere? & nisi quiescat, quomodo abstinebit? Præterea efficitur sæpissime somnus, vt superius dicebam, ex sola meninge compressione, ergo fieri potest citra spiritus retactionē. Nisi respondeat Bernardinus illud fieri pariter propter retractionem, quia patiente hac cerebri membrana in eundem locū confluunt spiritus audacter propter prin
C cipis partis affectionem, opem nimirum ferre cupientes: Hoc autem facillime confutatur, quoniam si spiritus vere sapiunt in nobis profecto medici alicuius si comprimatur illi membrana nequaquam confluerent, dignoscerent enim vanum esse laborem, vtpote quòd ferre opem non possint, ac fortassis afferant detrimentum: adhuc etiam sequeretur quòd in dolore capitis vehementi, in inflammatione cerebri, atque doloribus ex pungente materia illuc etiam conspirarent & som-
D nus efficeretur, nec certe vigilia fieret ob siccam aliquā materiā redundantē in capite, sed pro ratione affectus spiritus ipsi in eum locum à toto corpore proficiscerentur, quin etiam ex cordis passionibus, & compressionibus, quales fiunt in eius palpitatione pariter somni euenirent frequentes, quoniam pars princeps est, & vitæ totius principium, immo si cerebrum inflāmationem patiatur,

tiatur, aut eius membranæ; cum passio vehemens sit, A spiritus tamen neque in principio, neque paulo post illuc aspirant, nec somnus vllo modo generatur. Præterea ex sola humidorum irrigatione in ipso cerebro facta statim somnus obrepit, spiritum tamen ob id retrahi non est necesse, nam pariter omnis humorũ profusio in ea parte somnum alliceret, sed multæ alluuies pro somno afferunt vigiliam. Præterea sola euaporatio somnum allicit dummodo non mordicet, vellicetq; aut erodat, quapropter assumpto cibo & rebus præsertim vaporosis mox somni adueniunt inuincibiles, spiritum autem ob id retrahi non est opus: præterea fiunt somni ex molesta lectione, ex iucundis pariter sonis, quamobrẽ sirenas aiunt dulcissimo cantu soporem allicere nauigantibus, vt curam nauigij soporibus victi prope omnes deponerent, ac si molestia facit somnũ quia compellit, truditque spiritum auditus intro, nequaquam istud fieret propter iucunditatem, contrariorum etenim effectus sunt contrarij. C

Ponitur propria sententia de generatione somni. Caput VII.

VT autem valeamus ingenue veritatem huius quæstionis explicare, operæpretium est nõnulla primũ animaduertere, vnum quidem est quòd sensus, vt ait Aristoteles in libro de somno cap. secundo est vnus & principium vnum, tametsi per applicationẽ ad diuersa D sensoria prope dehiscat in multas facultates positione & officio diuersas; quapropter dicebat Themistius cũ dixi quinque sensus volui dicere quinque sensoria, melius enim est dicere sensoria diuersa, quàm sensus diuersos, & eadem ratione Philosophus inquit istis sensorijs quoddam esse illis proprium, nempe applicatio-

nem

A nem & naturam propriam, aliud commune, quod est facultas illa à principio primo dependens, & contendens etiam ad illud, cum vero cerebrum tale principiũ sit, efficitur vt tota sentiendi, mouendique facultas ab ipso dependeat: insuper si principium est fieri non posse, vt ista pars seu sensus eius non prospiciat singulis sensorijs, & partibus omnibus quasi pro tribunali sedens, immo si tanquã facultas animaduersiua suscipiẽs motus aliorũ (vt ita dicam) sensuum, hæc illos non
B prospiciat neque animaduertat, reliqua sensoria esse per se ipsa stupida, ac si oculus videat animalis ipsum tamen nequaquam animaduertere quòd videat, neq; si agat ipsum agere, sensus enim est vnus & principium hoc vnum singula animaduertens, prospiciensque per sese, atque hinc est, vt quidam influxus conspirationis ab illa parte principe in singulas emittatur pro sensu, & motu obeundo, cæteraque ab ipsa dependeant sensoria, & propterea dicebat Galenus primo de sympto-
C matum causis capite octauo, cerebrum esse sensorium sensoriorum, & instrumentum instrumentorum, hinc pendet illa lux sensiua & motiua, & quia cætera fouet sensoria, cæterasque itidem partes ad motum idoneas, propterea si eius influxus intercipiatur ipsa desistunt à proprijs muneribus, & si sentire, ac vigilare pars ista nõ possit, consentaneum immo necessarium est, vt consentiant aliæ, eaque insuper quiescente quiescant, & compressa modo quodam ipsę simul comprimantur, hæc
D omnia sunt manifesta experimento sensato, illud quoque manifestum est, quòd virtus quæ in alijs partibus reperitur, pendet ab ista in esse, & conseruari, quemadmodum lumen aeris sibi ab astris cõmunicatum, quod perpetuo ab ipso astro pendet in esse, & conseruari, nã uidimus in sectione canis viui rem prorsus admirabilem ligari scilicet neruos recurrentes, & statim vocem

esse

esse interceptam, eisdem denuo solutis à vinculo, vocē A integre recuperatam fuisse, aut alterutro comprehenso dimidium vocis auferri, pariter etiam si propter obstru ctionem siue mollificationem nerui, aut aliam ipsius imbecillitatem paralisis obtingat, vt aut influxus, aut virtutis continuitas auferatur, aut instrumentū ipsum fiat inualidum, nempe ex obstructione absolutionem eius impediente, aut mollificatione auferente vigorē, pars enim quæ relinquitur nisi sit principio continua, & consentiens, ab eoque non refoueatur, omnino est B inepta proprio muneri, neque vero spiritus, qui subie ctis partibus permanebāt, statim recurrunt sursum, nā si tu ponis fieri non posse vt alij descendant, quomodo ascensus erit possibilis? Itaq; vt per vigiliam huius par tis, & sensus primarij cætera vigilant sensoria si recte se habeant, ita per eiusdem quietem & compressionem il lius sensus cætera quiescunt, ex quo stupida illa vide buntur, nisi hæc ipsis incumbat, & prospiciat prope e mittens quandam virtutis aspirationem. Cum itaque C in vigilia talis pars sit expedita adeo, vt intentionem quandam substineat quam proprius vigor facit, & vir tus spiritus atque conatus, cum illius agitatione quadā & motu (vt ita dicam) conico, & illius sit prompta quæ dam idoneitas cunctis incumbendi, & animaduersio non impedita neque intercisa; ita talis partis quies ac prope compressio, in qua deponitur omnis omnino ap plicatio spiritus fermè omnino quiescūt, & vigor illius partis cedit, vt pars ipsa ferè conniueat, & decumbat, il D la dispositio, affectioq; somnus est, similis profecto ocu lorum conniuentiæ, & corporis totius remissioni, aut procidentiæ manus, cum enim cerebrum expeditū est, manet vt bracchium tensum & conatū substinens, qui ascribitur rectrici facultati, & neruos intendenti, cum vero inexpeditum est, sed remissum quiescit, & vigorem atque

A atque conatum illum deponit, somnus est, & non absimilis remissioni eiusdem bracchij atque ita principio sensuum quiescenti cætera consentiunt sensoria, vel etiam si quidpiam agant se illud agere non agnoscunt, quia sopita est ipsa facultas animaduersiua, & cunctis prospiciens perfecte, idemque fieri si quæpiam materialis substantia aggrauationem pariat vt vel ipsam faciat conniuere & remittere ipsius vigorem atque intentionem, aut aspirationem illam intercipiat, cohibeat-
B que, hinc est vt merito post laborem somni efficiantur, atque post animi quosdam defectus, & spontaneas lassitudines, hinc etiam est vt quicunque cerebrũ habent minus firmum, sed laxum quidem illud atque obæsum ad somni dispositionem sint cęteris paribus magis procliues, somnus ergo est quies, compressioque animalium facultatum per quietem & compressionem primę partis, quæ primum appellatur sensitiuum ac princi-
C pium sentiendi, & si quis vellet substinere nequaquam fieri sensationem per emissionem spiritus animalis nõ cogentur vtique, vt aliàs explicaui.

Proponuntur nonnullæ dubitationes, ac dissoluuntur. Caput VIII.

QVæruntur modo nonnulla quorum explicatio maior erit totius quæstionis dilucidatio: primũ quod quæritur, est, an dormiente animali impediatur influ-
D xus virtutis animalis ab ipso cerebro in subiectas partes, nam si non esset præpeditus, mirum quin aliæ partes in somno sentiant, & motui proprio singulæ sufficiant, si vero est interceptus, sequæretur manum dormientis, aut pedem nullo pacto esse ad sentiendũ idoneam, postquam sensus harum partium pendet in esse, & conseruari ab illa prima, sic enim videmus fieri, si

pars aliqua fit paralitica, & apoplectica certe no sentit, A
& forsitan est expers motus, cum cerebrum virtutem illam non impertiatur, Secundo an illa quies, & uacatio primi sensitiui sit spontanea uel naturalis, nam si esset spontanea, possemus statim dormire cum primum in mentem subiret dormiendi desiderium, quemadmodū motus bracchij, quia spontaneus est, & quies illius similiter, cum primum nobis placuerit, mouemus ipsum, aut contra submittimus, ut indulgeat quieti, si uero est naturalis utique non possemus quandoque ex ar B
bitratu captare somnos, quemadmodū sæpe facimus. Tertio si somnus est quies sensiuæ, ac motiuæ partis animaliū, uacatioq; potissimū primi sensitiui per essentiā quamobrē non dicimus apoplexiam, caros, syncopes, & similes affectus esse sopores? sunt enim similes quædam primi sensitiui uacationes. Quarto quomodo fit ut dormientes nonnulli, quemadmodum diximus, opera quædam uigilantium obeant, ac postea illorum non sint memores, somniorum autem prope omnium pos- C
sunt recordari. Quinto quamobrem dormituris oculi primum cunctarum partium conniuere incipiant, & grauentur ueluti onere pressi, ac si somnus in oculis esset; & quare frigida eis partibus illita, impetum & torporem somni nonnunquam restinguat, cum alioqui ipsa per se frigiditas potius somnum quàm uigiliam alliciat, utpote quæ immobilitati, & pigritiæ momentum conferat, ac torporem per se inducat. Pro solutione primæ difficultatis recolendum est illud Aristotelis di- D
ctum quòd sensus est unus & sensorium primum unū quod uel est cerebrum aut spiritus ipse ut Ioannes Grāmaticus, spiritus enim est sensorium commune, & sensus qui in eo continetur dicitur communis, qui in particularibus quibusdam sensorijs applicatus fit uarius, & in principe quadam parte tanquàm primario instru-

mento

A mento est sensus princeps, ideo quamuis multa essent sensoria satis esset ad comprimendum ea sola compressio illius primę particulę tametsi nullo modo aspiratio esset præpedita, nam satis est esse impeditam aut interceptam eius animaduersionem, & suspensam omnino promptitudinem illam ad omnes applicationes, ac uigorem eius esse remissum, uidetur etenim somnus proprie tanquam remissio & uacatio primi illius sensitiui, aut quies: hinc ergo fit ut totus homo siue animal totũ

B dormiat aut uigilet, sentiatque, & quamuis una sit pars quæ uidet, animal tamen dicimus uidere, animal mouere pedem, hominem mouere bracchium, ipsum enim mouetur, mouet autem homo per appetitum & propriam formam, est autem illud principinm sentiendi, quemadmodum si poneremus telam aranearum totã esse sentientem & ueluti animal unum, araneam uero in medio adesse tanquam in centro & principio, profecto si medium illud sentire non posset, cæteræ quoque

C partes sentire non poterunt, quoniam singulæ consentiunt eidem principio, quomodo enim totus sensus expeditus erit, si principium ipsum inexpeditũ maneat? quo animal totum vere sentiens est, atque cognoscens, & cæterarum partium, motiones, alterationesque suscipiens, & recte diiudicans, & respondet huiusmodi consensus pro ratione affectus illius partis, quoniam si leuis est copula, & quies, vacatioque non nimis alta, certe leuissimus torpor efficitur alijs partibus, si vero maio

D ri ex causa altius comprimatur, profecto torpidissima, & pene sensus expertia fiunt alia sensoria, possumus etiam fateri nequaquam solutum esse & expeditum illũ præclarissimum influxũ sensiuę lucis ex cerebro in subiectas partes, nunquam etenim fit nisi illo vigorem obtinente, & substinente vigilem intentionem, quemadmodum neque neruus particulæ dat motum nisi intendatur,

datur, non secus itaque ipso flaccescente cerebro mo- A
tus aufertur ab alijs partibus, & sensus etiam illarum e-
uadit ineptus. Ad secundam respondeo somnos varijs
modis allici, sæpe enim violenta est quies istius, & præ-
ter naturam à causis nimirum præter naturam agenti-
bus excitata, quemadmodum fiunt somni morbosi: in-
terdum naturaliter obtingunt post laborem vigiliæ, in-
terdum etiam nostra cupiditas & deliberatio momen-
tum ad somnum habet valde opportunum, sed propte
rea non est quies omnino spontanea, qualis vtique est B
quies bracchij, aut cruris, habet enim ad illam quietē
absolute imperium appetitus, pars enim quæ motum
habet voluntarium, potest captare quietem, cum pri-
mū in mentē venerit, & cessare ab illo motu, possumus
tamen nos indulgere quieti, conniuere oculos, suspen-
dere omnem actum applicationis, corpus ipsum remit
tere, atq; intentionem corporis deponere, hinc vero se-
quitur paulo post ipsius cerebri demissio, vacatioque,
ea enim nōn statim fit, quia spiritus eius conatum sub- C
stinet, suaque agitatione & motu conico non vult di-
mittere actionem propriā, gaudet enim quadantenus
motu, ac nonnulla solent esse impedimento, nimirum
cogitatio alicuius quod auide moueat, imaginatioque
non iniucunda siue etiam necessaria, sollicitudo, & cu-
ræ spirituum agitatio indefessa, vigilandi consuetudo,
& delectatio, & multa eiusmodi, complura igitur no-
stro occurrunt appetitui, vt propterea non statim possi-
mus captare somnos, cum accesserit cupiditas, nonnul- D
li vero, qui cerebrum habent mollius & quasi flaccidū
minus scilicet firmum & laxius, siue etiam humore ef-
fectum languidum & tanquam onere pressum, ij quā-
primum in somnum deferuntur citra vllam resistentiā,
nisi voluptas vigilandi efficiat vt cerebrum non dimit-
tat suam iucundam intentionem, nam vicissim vtraque
iucunda

A iucunda est: sed dices quomodo potest cerebrum conniuere si perpetuo respirat aut saltem mouetur constrictionis quodam motu atque dilatationis propter motum arteriarum frequentium exurgente nimirum subsidenteque spiritu? Respondeo semper ipsum illo motu cieri, sed tamen in somno ipsi accidere sicut homini compresso, qui moueri posset obscurius, & minus absolute, ac expedite. Ad tertiam dico primum hoc sensitiuum multis modis affici posse, sensumque ipsum B comprimi, ac facultatem animalem, primum per modum quiescentis, & quietem captantis post diuturnam vigiliam; omne namque nimium laborem parit, secundo potest comprimi ab aliqua causa cogente omnino præter naturam, tertio secundum modum quendam medium: quicunque innaturales sunt, & à causis præter naturam geniti varia & propria suscipiunt nomina, cum etenim causæ sint diuersæ, affectus non consentiunt, itaque nec proprie somni debent existi- C mari, neque enim omnino excitabiles sunt, sed impotentiæ quædam vigilandi: reliquæ dispositiones sunt somni, hi quidem altiores, illi vero minus profundi, respondet enim affectus affectui, & consensus principio. Sed dices, quamobrem visus minus agere possit in somno, ac per eũ minus expergisci valeamus, quàm per alios sensus, nam tametsi oculi essent aperti, obiecta tamen illis oblata non cognoscunt, attamen cognoscere deberent, quia facultas non est retracta, & in- D strumentum erit bene affectum, per alios tamen sensus expergisci possumus. Respondeo quòd istud fit ob varium modum, quo mouent obiecta, siquidem visibile mouet spiritualiter tantum, & leues sunt eius alterationes à proprio obiecto, itaque non stimulat sensitiuum, ac propterea maiori eget conuersione ad se ipsum, & attentione videntis, repugnat autem sopitum animal

animal esse conuersum, intentumque circa rem visibi- A
lem, & quamuis videretur se videre, nullo pacto ipsam
animaduerteret, quia sopita est vis princeps, quæ est
principium totius sensus ac facultas per se animaduer-
siua, cætera autem sensibilia mouent vehementius &
stimulant; igitur possunt excitare, nam somnus & vox
alta impellit membranam, quæ est in concauo auris, &
facit bombum in capite; cauum etenim est, itaque fa-
cillime partem illam sopitam excitat. Ad quartam di-
co eos homines qui à visis altius afficiuntur, aut secun- B
dum naturam, aut ex vehementi occasione, vel potius
consuetudine, quales potissimum sunt melancolici, &
curis circumplexi talia per somnum faciunt perperam
somniando, nam vehemens aliqua imaginatio in som-
no, quæ somnium est, dum vehementer imprimit, tam
etsi rudis sit & intercisa, inexpeditaque potest mouere
corpus ex illa occasione, & apparens illa necessitas, vel
impetus validæ imaginationis suadentis vires intendit
ad motũ, & actionem imaginatam, quod sensum alio- C
qui magis reprimit, sed quia principium illud animi
non erat expeditum, & per vim validæ imaginationis
intercisæ magis ab omni alio extraneatum, & compres-
sum vtraq; ratione, scilicet somni, & vehementis ima-
ginationis, propterea se illa agere non animaduertũt,
neque memores esse possunt eorum cum fiernt vigiles,
nostis enim nos esse illorum memores, quibus fuimus
intenti, & animaduertimus cum obtingerent, tunc au-
tem altissimus erat sopor, & mens tota in aliud quidpiã D
conuersa magis comprimitur & minus est expedita, ita
que cum nullo modo animaduerterent, quæ agebant
non possunt recordari, quia si animaduertissent, desti-
tissent vtique, ac si quandoque fiunt memores, dicunt
se somniasse, non autẽ egisse, nam imaginationis pos-
sunt recordari cui incumbebant, actionum vero non
possunt,

A possunt, quia quòd agerent nullo pacto animaduerterunt, nam etiam in vigilia si alta inuadat cogitatio in itinere, cogitamus quidem & vnà incedimus, recordamur eorum quæ cogitabamus, sed incessisse minime, quia non animaduertebamus illum motum aut alias huiusmodi actiones, somniorum vero nisi sint admodum leuia & celerius obtingentia, nec alta nimis compressio vt plurimum recordamur, quoniam intrinsecis illis phantasmatibus quæ sibi præsentia sunt, tametsi B existat inexpedita ob dispositionem indebitam instrumenti potest incumbere. Ad postremam dico ipsos oculos esse cerebro consentientissimos, hoc enim sensorium tum viciniſſimũ est, tum etiam solum sensoriorũ omnium mouetur assidue, quapropter instante somno & cerebri quadam remissione atque pigritia, confestim pigerrimus fit oculus, & ad motum ineptus, itaque videtur sibi esse onus & palpebra uult conniuere, ac uidetur suomet onere grauari instrumentis scilicet ad C motum eneruatis ob consensum principij & uicinitatem, cum autem frigida illinitur, quoniã totus aqueus est & contactu illo gaudet, sensum aperit, ac mouet.

Explicatio in particulari quomodo singula alliciant somnum, & qui magis ad somnum sint procliues. Caput VIIII.

D HIs itaque absolutis, consequens est ut quomodo singula magis in particulari somnum alliciant, explicemus: primum igitur ex lassitudine, quæ ob diuturnũ peruigilium contrahitur, adesse oportebat istam somni tralationem, & quietem, ac uicissim utrumque, nam omne nimium est obnoxium, cum igitur uis sensus uel sensitiuum ipsum est propter uigiliam labefactatum, quietem

quietem expetit alioqui necessariam vis eius submitti- A
tur ac fllaccescit, & ipsum sibi ipsi videtur onustum, o-
nus inquam molestum, & pigritia fit, itaque somnus
obrepit, & corpus totum decumbit, primum autem
ob id caput reclinat. Eodem modo post labores som-
ni contingunt, nam lassitudo facit debilitatem virtutis
& omnium instrumentorum, ac denique vigilandi, a-
gendique amplius molestiam, ac forsitan quandam im
potentiam, primum itaque motus ac sensus instrumen
tum, quod est sensorium sensoriorum, & instrumentū B
instrumentorum ad motum inquam pigerrimum fit &
quies ab ipso incipit primum, sensus enim ac mouendi
agendiq; facultas vna & principium dumtaxat vnum,
non aliter ex balneo, quoniam dissoluit plurimum, &
imbecillitatem parit, itidem ex quibusdam animi defe
ctibus, qui celerem lassitudinē afferunt, quanto enim
celerius fit, tanto etiam pigritia maior & fermè vigilan
di impotentia procedit, eadem ratione sudores quidā
diaforetici, quippe qui non modicam imbecillitatem, C
& lassitudinem afferre possunt, & spirituum præsertim
resolutionem: consentaneum igitur est, vt vigor qui po
tissimum è spiritibus dependet, flaccescat, ac primum
ipsum principium, primumque instrumentum graue
onus sibimet esse videatur, & impotens ad substinen-
dos vigiliæ conatus, tametsi aliàs essent sibi gratissimi.
Somni quoque à vaporibus fiunt, ac præsertim ab as-
sumpto cibo, & potu, nam replent caput & calorem
spiritumque exturbant, itaque cerebri vigorem ener- D
uant & compressionem faciunt, ac vigilandi fastidium,
partim etiam meatus ipsos obstruunt, vt fastidium hoc
magis subcrescat, itaque somnus non immerito cient,
id itaque in febribus fieri solet circa accessionum ini-
tio, cum vapor affatim plurimus sursum respirat ad ca-
put, pariter ex vini potu, & rebus alijs vaporem emittē
tibus

A tibus copiosiorem, nam sedem illam animi præstantẽ comprimunt, & replent, pariuntque fastidium vigilandi, cum reddant illam inexpeditam ad actiones obeundas, & vires eius eneruent, solent etiam vapores ibi in humorem conuerti, ac partem eandem irrigare vt pluuia, aut ros, sola enim multitudo præsertim in humido loco facit densationem, & humoris generationem, sicut in alembicco, & operculo, humor autem facit aggrauationem & obstructionem, & ideo parit pigritiã,
B & vigilandi ineptitudinem, itaque in ebrio nisi soluantur crapulæ, somnus semper perseuerat. Pariter etiã humores tum cõprimendo, tum aggrauando, obstruendo & eneruando per mollificationẽ somnũ alliciunt, quia videtur ob id cerebrũ esse sibimet oneri, & vigilare nõ posse, quia non est expeditum, & robur eius refractum, illi vero si in partibus sentientibus fuerint vt tristis sensationem aut distendendo, aut pungendo, rodendoq; faciant, vel quomodolibet aliàs dolorem pariunt, si ve
C ro etiam in cerebri substantia non exigui aut ibi solũ, acres tamen, mixtam generant affectionem ex somno & vigilia, nam aggrauatio, obstructioque & eneruatio illius visceris soporem parit, siue in somnum delationem, erosio vero & punctio, aut mordax calor parit excitationem sensus, quia vellicat, & stimulat perpetuo, in hunc modum sunt illæ lethargicæ phrenitides & coma vigil, & variant affectus secundum magis & minus prout alterutra causa magis obtinet. Ex compressione
D meningæ non est mirum si somnus fiat, & ille quidem altissimus, seu potius impotentia vigilandi, quia cerebrum velut onere pressum, inexpeditum est, & conatũ illum alacrem refugit ad vigiliam necessarium, sed vires submittit, & prope eneruatum decumbit, quandoque etiam solum vestigium, & nota compressionis hoc idem facit, quoniam pro eodem est, ac si materiale ali-

quid actu semper comprimeret quantum ad sensum, A
& hoc perseuerat quousque passionis hæc soboles non
erit extincta. Frigida quoque omnia soporem alliciũt
quia sensus immobilitatem & pigritiam faciunt, atque
omnino vigilandi ineptitudinem stuporem afferunt,
aut torporem modicum qui somnum facit in cerebro,
nam maior torpor maiorem facit affectum. Ex molesta
lectione somnus allicitur, quia facit in anima tædiosam
& molestam applicationem, vnde fit molestia
vigilandi & sentiendi, quamobrem pigritia fit sensui, & B
præsertim sensorio primo, cuius officiũ est singulis prospicere,
& animaduertere. Amplius ex suauissimis sonis
& harmonijs, quales per fabulas produnt fuisse in
mari concentus Syrenarum iucundissimos, quoniam
blandissimi soni demulcent aures suauiter, ac totum
cerebri sensum, cauum enim est, & conterminum auditiuo,
quapropter in illa blanda, & suaui applicatione
quasi manus dans recumbit, ac requiescit, itaque facit
delationem ad somnum, quemadmodum apro accidit C
habenti crassum coriũ, & sensum eius minus alacrem
& insolentem gaudet adeo prurigine, vt totum
se extendat, & recumbat, & decumbente totius conatu
somnus illum inuadit. somnus enim vt quies est, atqui
per sensum auditus magis appropriate allicitur homini,
quia suum obiectum blande mouet, proximum est
cerebro illud sensorium, & minus distrahit, videturque
cerebrum intus afficere, vt superius dicebam, quietem
amat, & fixionem blandam, quamuis etiam calores sua D
ues somnos mouere eodem modo soleant. Vidimus
præterea motionibus quibusdam, & sonis minus blandis
somnos cieri, quemadmodum nutrices suis infantulis
sæpe illum accersunt, eos namq; in cunis positos
æquabiliter mouent, & canunt parum suauiter, aut sonis
quibusdam ineptis obstrepunt, atque ita somnus il-

A los inuadit, quoniam motus ille facit videndi fastidiũ, sonus autem audiendi, quapropter sensitiuum primũ propter tędium & fastidium suspendit applicationem suam, & requiescens vires submittit, itaque somnus efficitur iure optimo. Tenebræ deinceps, & silentium soporem afferunt ob sentiendi impotentiam, sic enim facta quiete mouetur sensus illius partis in amorem & voluptatem quietis. In hac postrema parte videbatur consentaneum, vt exponeremus qui magis, aut
B minus ad dormiendum aut vigilandum sint idonei: dicebat Aristoteles habentes venas latiores minus esse ad dormiendum procliues, & ratio est, quia magis liberam habent transpirationem, & effluxum, quapropter minus obstructionibus corripiuntur, & in his maioris est caloris impetus, qui ad vigilandum haud parum prodesse potest, hi quoque minus obæsi fiunt, & ideo magis expeditum habent cerebrum: sunt autem somnolentiores quibus cerebrum est humectius, quoniam
C humor facit aggrauationem, & cerebrum ipsum quominus firmum est, quale per humorem efficitur, magis prompte vires submittit, & manus dat quieti, cum autem siccius est, & durius promptissimum est ad vigilandum, prope enim inflexibile est, & remitti non potest; & quidam ob siccam cerebri temperaturam prope omnino sunt vigiles, hoc modo contingit senibus propter ętatis temperaturam sicciorem, nescit enim siccius cerebrum conniuere, & uires submittere, nonnulli quoque
D sunt propter frigiditatem somnolenti, atque alij propter calorem uigiles, atque nonnullis humor quidam acutus & calidus affluit, qui perpetuam ferè uigiliam parit, quia uim habet excitandi non remissam, ex his facile est plura congregare tum de temperamentis naturalibus, tum ætatum, tum denique secundum uarios casus accidentium.

DE FAME ET SITI A

OPVSCVLVM QVINTVM.

De exortu famis, & sitis, atque earum distinctio ne, & quibus conueniant. Caput primum. B

VONIAM natura cunctorum entiũ
non esse modo, uerum etiam con-
seruationem affectauit, propterea
cum sublunarium præstantissima
constituta jam essent corpora uita
li hac luce insignita, vt ipsa diutius C
possent permanere, & uitam dege-
re, fomitem quendam instituit nempe alimentum ui-
tæ necessarium, quod non solum utile est ad augmen-
tum, cum imperfecta quodam modo exoriantur, & pe-
riodum quendam perfectæ magnitudinis desiderent
pro conuenientia formæ, & operationis secundum spe
ciem præstantissimæ, uerum etiam ad conseruationem,
& caloris salutem, nam calor tum proprius, tum alie-
nus, vt colligitur ex Aristotele de longitudine & breui- D
tate uitæ, atque Hippocrate in libro de alimento sub-
stantiam propriam dissipat, quamobrẽ fit, ut animan-
tium illa cumulatius, hæc autem minus egeant pro ra-
tione caloris: sed quoniam uiuentium corporum, qui-
bus est opus alimento, alia ipsum habent prope aut
coniunctum, quemadmodum sunt plantarum genera,

A alia uero remotius quæritant, eo quòd separatum habeant, ideo factum est, ut plantæ, quæ tanquam in matrice perpetuo nutriuntur sugendo alimentum è terra paratum, cui sunt affixæ, nullo sollicitarentur desiderio nutriendi, neque esuriant, tametsi naturalem (ut aiunt) habeant appetitum, qui profecto non est aliud, præter quam naturalis quædam, & insita promptitudo, seu propensio, atque potentia ad excipiendum alimentum sibi conueniens, humorem inquam è sini-
B bus terræ susceptum, quemadmodum diceremus appetere, ac trahere ad se se oleum papirum ardentem, aut quemuis alium succensum fomitem, ideoque satis (ut arbitror) improprie, & per quandam analogiam appetitus nuncupatur: cæteris uero, quæ habebant alimentum remotum, ac separatum opus erat sensu, atque desiderandi potentia, ut non oblita semper, quandoque famis tentigine sollicitarentur ad alimenti desideriũ, ne fortasse opus naturæ factum præclarissimum
C momento temporis contabesceret, atque hunc appetitum famem, quendam uero alium sitim nuncuparunt, idque proprium dumtaxat est animalibus, quippe quæ desiderandi habeant facultatẽ uidelicet sensum, hinc præterea effectum est, ut mouendi quoque ipsis potentia ascriberetur, qua possent ad alimentum ferri, cum non habeant præsens, ac traditus est talis motus hisce quidem clarius, his uero obscurius, motum namque manifestum obtinuerunt ea, quæ ex uno in alium sece-
D dunt locum, immanifestum uero, atq; obscurum alia, quæ paulo minus, ac plantæ affixa uiuunt, ob id sane plantamina nuncupata, sed hæc talem habent motũ, vt possint se se dilatare, & cõtrahere, atq; ita sibi solent parare alimenta necessaria, nequaquam tamen credendum est, motum etiam cæteris inesse propter alimentũ, quasi uero plantæ, ut animalia ad illud moueantur,

adeo

adeo ut radices tanquam manus extendant, & porrigant, hic enim non est proprie motus, sed naturale augmentum secundum uiam generationis, quod nihilominus efficitur, ut per eas radices, ueluti per os sugant, & corpus totum nutriatur, quemadmodum inquit Aristoteles in libro de plantis, & Hippocrates in libro de natura pueri. Empedocles vero cum nimium tribueret calori, & frigiditati censebat omne alimenti desideriū qualecunque illud sit, omnemque nutritionem calori referendam esse, cum seruare ipsum oporteat per alimentum subministrato fomite, atque ipsummet causam esse suæ, ac totius instaurationis ob perennem renutritionem, nam manifeste videbat quæcunque corpora calidā vim obtinētia si paulo sint crassiora, quàm natura ignis desideret ex necessitate indigere fomite, & humore aliquo, si diutius debeant permanere, quod plane in singulis erit manifestum intuenti, & eorū quæ magis calida sunt, aut magis etiam perfecta, minusq; solida frequentius egent hoc dicto fomite, reliqua vero minus, calor enim natus est consumere substantiam propriam, nam sine ratione agit, facitque ipsam contabescere, nisi reparetur humidum extrinsece, vt quasi pabulo refoueatur assidue, frigida vero videntur cæteris paribus diuturniora, & nullo egere alimento, quemadmodū sunt lapides, metalla, & eorum cognata, quæ vel omnino sunt frigida, & solida, vel parum obtinent caloris in substantia solidissima, cuius pertinatia, & resistendi potentia vincit actionem modici caloris. Quæ plane vera videri possent, si sumeretur alimentū latius, nequaquam vero si in propria, ac germana acciperetur significatione, sic enim ad viuentem vt viuens est, refertur, quemadmodum declarauimus in tractatu de nutritiua potentia. Sitis vero minime fit cunctis viuentibus, quapropter minus quàm esuries patet, neque etiam

communis

A communis est cunctis animalibus, quoniam non est propter nutritionem essentialiter, potus enim aquæ nō nutrit, nullamque accessionem ad substantiam facit, sed tamen ipsa quoque vtilitatem non modicam ad alimentum habet, cum enim siccis vescamur cibis, & sicciores fiant in ventriculo si parum tenues assumantur, idcirco videbatur necessarius aliquis fluor, vt alimento misceretur sicciori, hic autem est potulenta substantia, cuius indigentia facit sitim, itaque prima vtilitas
B eius est quòd per ipsam ministratur talis fluor, humidaque natura, cuius ratione melius vnaquæque procedit concoctio in ventriculo. sic enim in leuorem detrita & attenuata facilius concoquuntur esculanta, quemadmodum plane videmus in externis decoctionibus igne factis, & chimistarum genus cum soluere aliquid tentant, humorem commiscent solido, vt opus succedat ex voto, ac propterea nonnunquam in medio decoctionis alimenti efficitur potandi desiderium, & fortasse
C tunc potum dare aliquibus non esset inutile, nam si plus æquo siccetur alimentum, tandem corrumpitur, & fœdum concipit odorem, parit grauitatem, & febrilem calorem, cum vero præclarum hoc munus peractum erit, abutitur deinceps natura eadem potulenta materia ad alium vsum, nam pro vehiculo est ipsi alimento per angustissimas venas, id enim si relinquatur, solum obstruet meseraicas venas suo lentore, & crassitie, sed mixtum humidæ, fluidæque naturæ per eas mul
D to facilius se se insinuat, tandem uero hoc alteratum, & sanguineæ substantiæ nōnihil obnoxium in propriā quandam excernitur regionem, pars uero altera adhuc relinquitur minus fœculēta mixta cū sanguine ne concrescat in proprijs uasis, & commode adhuc per uniuersam corporis molem distribuatur, præterea multam affert utilitatem ad eam omnem siccitatem, quæ fit in

corpore

corpore propter motum, & calorem, nec non etiam ad A
teporem excedentis caliditatis, quamobrem sitis appetitus quidam frigidi & humidi definitur, præsertim uero ob cordis calorem, & siccitatem, earumq; partium, quæ spirationi momentum habent, vt latius iam iam explicabo, eaque potissimum ratione, vt ait Philosophus tertio de partibus animaliũ capite septimo, hinc etenim fit, vt nonnullæ animantes nullo modo sitiant; aliæ vero perexiguo indigeant potu vt præcedenti afferebat capite, quæ enim sunt exangues, ac potissimum B
insecta vel omnino non bibunt, aut potulentis ipsis vtuntur non potus, sed cibi gratia, siquidem natura sanguinis facit feruorem, defectus contra remissionem caloris & imbecillitatem, itaque proprium illis satis est humidum cum aliqua esculentorũ humiditate, quippe quæ cibis vtuntur nequaquam siccis, quandoque tamen vtuntur potu, vt apes, vespæ, & cognata eorum præsertim in æstiuo caumate, quando, & labor, & extraneus calor propriam dissoluit humiditatem, & interra- C
neus calor videtur accendi, plurima vero non sitiunt; & illa forsitan cibi potius, quàm sitis gratia proficiscuntur ad aquas, aliorũ illa inquit Aristoteles non sitiunt, quæ carent pulmone, vnde neq; vessicam obtinuerunt, veluti sunt pisces, qui propter humidam temperiem, & loci in quo degunt naturam, ac ciborum qualitatem & assumendi modum nequaquam egebant potu, quapropter nec sitiunt, neque vessicam habent: corticata etiam omnia tum vessica, tum potus qua potus est desi- D
derio carent excepta testudine, in hac enim corticatorum omnium natura tantummodo aptauit vessicam, cuius rei causam attullit Philosophus, quòd marinæ, præsertim testudines pulmonẽ habent carnosum sanguinneum, & similem bubulo, terrestres autem proportione maiorem. Aues præterea ex toto genere parũ

sitiunt,

A sitiunt, quoniam pulmonem habent laxũ, pene exanguem, spumæque non absimilem, & quorundam illorum adeo exanguis est, & laxus vt omnino non sitiant, nisi febricitent, aut præter naturam caleant, quemadmodum sunt rapaces accipitres, aquilæ, falcones, & eorum affines, atqui satis rationi consentaneum erat, vt aues parum vel nihil biberent propter cõmoditatem operationis, quoniam potus haud parum inutilis esset ad volatum, itaque cœpit ex necessitate hac oriri natu-
B ralis consuetudo, vescuntur præterea secundum plurimum humidis alimentis, quoniam rapaces aues vescũtur carnibus crudis cum multo cruore, solidumque habent ventriculum, vnde minus humor transpirat, & parum illius dimittit, cum semel conceperit, ac potus gratia eructat in ventrem quidam humor proportione respondens bili aut sero, qui tum coctionem accelerat, atteritque statim alimenta, tum celeriter facit ipsa prolabi, cumque humor in vessicam non excernatur, po-
C test illemet sufficere, ne subinde potum desiderent, cũ autem pulmonem illorum aspicimus, naturam exanguem intuemur, & laxam; vnde possumus colligere in humano genere eos qui calidiores sunt & sicci, pulmonemq; habent tum densum, tum magis sanguinolentum, si siccam præsertim ventriculi, ac iecinoris substãtiam obtineant, esse magis potatores, alios contra exiguo egere potu.

D Quid sit vtraque appetentia, fames inquam & sitis. Caput II.

CVm autem opere pretium sit ante alia determinare quid est sitis & fames, suscipienda est vtriusq; definitio, quam tradidit Aristoteles secundo de anima tex. vigesimooctauo, cum palam diceret, famem esse appe

titum calidi, & ſicci, ſitim vero appetitum frigidi & hu- A
midi, vtraq; certe definitio tum methodo eſt aſſignata, tum etiam ratione confirmata, omnibus namq; manifeſtum eſt vtramq; paſſionem eſſe deſideriũ quodam; ſed quoniam hoc vel ſenſus, aut certe ipſius mentis eſt operatio, affectioque: propterea citra vllam controuerſiam vtraq; concupiſcentia redenda eſt ſenſui, quippe quæ cunctis aſcribatur animantibus, ſenſuum autem proprie conuenit tactui, is enim eſt ſenſus vitæ,& nutrimenti, vt ait Philoſophus ſecundo de anima, idcirco B
credendum erat famem & ſitim eſſe appetitum eorum, quæ tactiua cognoſcit facultas, hæc autem eſt calidi, frigidi, humidi, & ſicci, idcirco fames & ſitis eſt appetitus iſtorum, atque horum potiſſimum, quoniam ex his cõſtamus, & prout duplex efficitur indigentia calidi ſcilicet, & ſicci, frigidi quoque & humidi, ita duplex appetitus oriri debebat, eum vero qui calidi, & ſicci indigentiam ſectatur, appellarunt famem, alterum deinde ſitim nuncuparunt, ſatis enim id manifeſtum eſſe debet C
eandem facultatem, quæ cognoſcit deſiderare,& appetere, nam ſi ſæcus fieret, idem eſſet, atque ſi ego cognoſcerem bonum aliquod, tu vero ipſum deſiderares, ſiue Socrates haberet alicuius rei indigentiam, attamen illam appeteret Plato, cum igitur ſentiat tactus indigentiam humidi & frigidi, vel contrariam intemperiem calidam & ſiccam, quam ægreferat, appetit frigidam, humidamque potionem, vt indigentia hæc, quæ triſtis eſt repleatur, & ſentiens defectum calidi, & ſicci, eſculenta deſiderat,& famis prurigine ſollicitatur, id etiam optima ratione confirmatur, nã fames debet eſſe appetitus eorũ, quæ corpora nutriunt; fames enim eſt propter inſtaurationem deperditi, vt conſeruetur ſubſtantia, aut etiam augeatur quantum fieri poteſt, ac decet pro forma, ſed calido, & ſicco nutrimur, ideo fames calidi, D

& ſicci

A & ficci eſt appetitus. Hic tamen me pupugit quædam difficultas, quoniam inquit Ariſtoteles in libro de iuuentute, & ſenectute, nos calido, humidoque nutriri, quomodo igitur fames erit appetitus calidi, & ficci? Quin etiam ſi conſiderentur alimenta, aut ſermo erit de intrinſeco alimento, aut de eo quod extrinſecum appellatur, ſi ſumamus extrinſecum, certe neque natura hominis omnino ſicca deſiderat, immo pueri lac appetunt, adultiores iuſcula quædam, contuſa & liqui
B da, quæ actu, & poteſtate ſunt humida, ſi intueamur alimentum intrinſecum, hoc plane humidum eſt, & calidum, vt inquit Ariſtoteles tertio de partibus animalium, quamobrem potius dicendum erat, fames eſt appetitus calidi & humidi, quàm calidi & ſicci, aut ſimpliciter fames eſt deſiderium cibi, qualiſcunque is ſit, dũmodo videatur conueniens, ſæpe enim ſicca, interdũ etiam humida deſideramus eſculenta, ſitis autem dicetur potandi concupiſcentia; ſin autem in aliorum ſpe-
C cies aciem conuertamus, pleraque tantum abeſt vt ſicca deſiderent, quòd niſi humida actu habeant, omnino abſtinent, & famem diutius ferunt, ſi vero accipiamus alimentum intrinſecum illorum etiam humidum eſt, itaque fames non eſt appetitus calidi, & ſicci. Reſpondeo huic difficultati, quòd humidum eſt duplex, alterum fluidum & roridum, alterum autem ſolidum, atqui fames appetitus eſt humidi ſolidi, id vero cum ſolidum ſit comparatione humidi roridi, quod ſitim mo
D uet, dicitur ſiccum, ac fames calidi & ſicci deſiderium, appello nunc ſolidum quandam ſubſtantiam paulo craſſiorem, & quantum ad modum pertinet paulo cõſiſtentiorem, quippe futura ſit nntrimento ſolidarum partium, totumque animal, & caloris naturam refouere debeat, ac reparare id quod erat deperditũ: ſed quoniam hoc humidum ſolidum animal ipſum coniun-

ctum non habet, propterea extrinseca cupit alimenta. A
Cum autem quæritur vtrum sit appetitus extrinseci alimenti; fateor æquidem, nam manifeste id patet, atque illud est, quod appetentiam hanc sedat, dum ingeritur, attamen hoc alimentum, inquit Aristoteles secundo de anima textu quatragesimoquinto in principio est dissimile, & quodam modo contrarium, in fine vero vi caloris efficitur simile, ac propterea calidum, humidumque redditur, ea nimirum humiditate quale est id, quod nutritur; sic enim inquit ad verbum (At enim interest plane si nutrimentum sit id, B
quod vltimo tandem adiungitur, atque additur, an nõ hoc, sed id, quod primum ingreditur, quòd si vtrumque quidem est alimentum, alterum tamen est digestum, alterum indigestum, vtroque profecto modo & contrario contrarium, & simile simili dicere licet nutriri, nam si vt indigestum sumatur contrarium contrario alitur, sin vt digestum simile simili nimirum hoc pacto nutritur.) Ex his ergo satis patet famem esse ap- C
petitum calidi & humidi, id tamen aut in principio tale vel saltem in fine, cum passum aliquid, atque alteratum fuerit. Sed iam reuertamur ad propositum nostrum, vnde discessimus, nam probare nitebamur famem esse huiuscemodi calidi, atque humidi solidioris desiderium. Etenim illius est appetitus, in quo vita ipsius animalis consistit, id enim nutriens est, & vitam reparans, ea vero in calido & humido consistit, igitur fames est talis humidi appetitus. Amplius eorum est D
fames, vt initio dicebamus, quibus etiam constamus, calido autem, humidoque solido constamus, quod siccum aliquo modo est cum termino proprio contineatur, aut tale saltem in respectu. Præterea fames est appetitus instaurandi deperditum: quale igitur est id quod fuit deperditum, tale etiam debet esse illud quod

appeti

A appetimus, id vero est calidum & humidum solidum, ergo fames est quædam illius cõcupiscentia. Amplius tale est nutrimentum, quale est id quod ab initio generationis ministrat natura, hoc autem est calidum & quodam pacto humidum solidum, vt patet in ijs, quæ ex verme, ex ouo, aut semine generantur, quibus omnibus talem subministrat substantiam, quæ futura sit nutrimentũ eius quod generatur. Cæterum quia dicit etiam in definitione est appetitus calidi se se offert oc-
B casio dubitandi si sit calidi in actu, vel potestate tantum: multis plane videretur esse appetitus calidi in actu, atque ob id nos fercula desiderare actu calida: quod tamen absurdum est, vt paulo post profuse dicemus, ob id fateor ex mente Aristotelis loco nuper citato famem esse appetitum calidi saltem in fine, atque adeo si quispiam diceret fames est appetitus cibi siue alimenti, hoc ipsum fateretur diminute, siquidem Aristoteles assecutus est definitionem hanc per-
C fectissime, alimentum enim est pro materiali solum, sed ponendo calidum, & humidum connotatur hoc, & alimenti ipsius natura, in quam conuerti debeat, & qua potissimum ratione alimentum dicatur, namque hoc modo natum est actu, & proxime nutrire; & hæc proprie est formalis definitio, quoniam hæc est natura famis, & illa sitis, cæteræ autem quas attulit Galenus sunt causales quippe quæ per causam facientem, coniunctam tamen, assignantur, cum diceret, fa-
D mes est sensus suctionis, aut alias fames est sensus indigentiæ alimentorum.

Qua

Qua parte corporis, item qua parte animæ cognoſcente fiat fames, atque omnino de partibus cibo accommodatis. Caput III. A

Mihi viſum eſt ſemper aliquos poſſe ſuſpicari, vt fames ſit paſſio quædam totius ſenſus, nullius autē determinate, ac ſingularum etiam totius corporis partium, conceptaculum tamen eorum quæ comeduntur eſſe dumtaxat vnum, etenim ſi fames indigentiam ſequitur, & propter inſtaurationem fit eius quod eſt deperditum, vt perinde ſeruetur animalis ſubſtantia, certe in ſingulis partibus noſtri corporis fieri deberet, poſtquam ſingulæ inaniuntur, & reparationis egent: accedit etiam quòd æque omnes habeant ſentiendi facultatem, vt gaudere valeant, & viciſſim triſtari, gaudere quidem propter conueniens & ſalutem, triſtari vero propter defectum, & contraria, neque videri poteſt, vt aliqua tantummodo pars corporis eſuriat per diſciplinam, & conſuetudinem, quoniam eſuries eſt appetitus quoad originem pertinet naturalis, & æque fit primis diebus atq; in ſenio. Alij contra exiſtimarent quidem per vnam dumtaxat partem eſurire, quam ventriculum appellant; ſed tamen eam proprium quendam ſenſum huic rei conſcriptum obtinere, cuius expertes ſunt aliæ partes: quemadmodum vna dumtaxat parte videt animal nimirum oculo, quippe qui ſolum inſtrumentum ſit idoneum ad hanc actionem propter ſubſtantiam tranſpicuam; cum enim ſenſus animalis ſit vnus, idemque applicatione ad inſtrumenta fiat varius vtpote applicatus timpano fit virtus auditiua, coniunctus pupillæ fit idoneus viſioni, & ſic de cæteris: erit etiā ſi coniungatur ventriculo peculiaris quidam ſenſus alimenti, & eorum omnium quæ comeduntur, ac bibuntur,

A tur, ipſe etenim ventriculus eſt inſtrumentaria pars, & proportionem habet ad pupillam, ad membranam, ad carunculam, & conſimilia inſtrumenta; quamobrē cunctarum partium vna dumtaxat eſuriret, ac ſextus daretur ſenſus, aliàs vero ſi ſenſum haberet eundem, & ratione huius inſtrumenti nullo modo eſſet diuerſus, certe non minus aliæ partes fameſcerent, atque adeo ſumpto cibo, qui ſatis ſit, fames adhuc inſtaret, non accedente iam alimento in omnes partes, neque id vi-
B detur aſcribendum eſſe ventriculo propter ſenſus ala critatem, nam multæ partes ſunt, quæ vel non deficiũt ab eo, uel fortaſſe etiam ſenſum habent acutiorem, & magis inſolentem, neq; ratione ſuctionis, nam pariter fieret in hepate in quo uenæ radicantur ſecundum opi nionem Galeni, uel in ipſo corde ex opinione Ariſtotelis; quin etiam ſuctio magis ad meſereon pertingit, in quam partem lactes, ſeu uenę meſeraicę producuntur, neque etiam ob diſciplinam, & conſuetudinem; hoc
C enim confutauimus paulo ſuperius: reliquum eſt igi tur ut ſi in una parte fiat, nempe in uentriculo, eum proprium quendam habere ſenſum, utpote ſextum in numero qui propterea dicatur ſenſus cibi & potus, ſiue alimenti. Mihi tamen uidetur utramque opinionem decipi: quod enim ad ſenſuum numerum acceſſionem facere non oporteat, manifeſtum eſt, nam ſi ex ipſa definitione fames & ſitis ſunt appetitus calidi & frigidi, humidi, & ſicci, quomodo fieri poteſt ne tactus ſit ſen
D ſus eorum? quamobrem Ariſtoteles hoc ita determinauit ſecundo libro de anima tex. uigeſimooctauo his uerbis, alimenti præterea ſenſum habent, tactus enim ſenſus eſt illius, nam ſiccis & humidis, calidis atque frigidis aluntur uiuentia cuncta, horum autem ut patet ſenſus eſt tactus, cæteris uero per accidens nutriuntur, uides hoc loco quàm clare id fateatur, & quomodo illius

lius demonstrationem auspicetur ab obiecto, quoniã A
inquit fames est appetitus calidi & sicci, vel humidi solidi, tu vero scis nequaquam augendum esse numerũ potentiarum, nisi subcrescat numerus subiectorum. Attamen quod ad primam pertinet opinionem appetitus alimenti diuisus est bifariam in naturalem videlicet appetentiam, atque etiam in animalem, peripathetici fatentur partes omnes totius corporis naturaliter desiderare, sed propriam indigentiam plantarum more nec sentire, neque cognoscere, nam si trahant, suscipiantque alimentum, si inaniuntur omnia sunt vt habitus quidam, & actiones naturales, vnde sicut plantæ naturaliter attrahunt, primum videlicet illud alimentum ex venis, venæ ab hepate, hepar autem ex ventriculo mediantibus venis meseraicis, in quibus tanta partium orta est distinctio, & naturalis secretio propter commoditatem, necessitatemque naturę, & magnitudinem corporis, vna dumtaxat pars relinquitur, quæ suo sensu, & illo quidem non obtuso suctionem & indigentiam cognoscit alimentorũ, & ægrefert, quapropter auet: sed hoc videtur Aristoteli repugnare, siquidẽ ait tertio Ethicorum cap. quinto famem necessitate fieri, & nequaquam esse in nobis, attamen si appetitus esset animalis contingens esset, hoc enim modo animalis appetitus à naturali differt. Satisfacit ibidem Aristot. quòd animales appetitus, quorũ principium non est in nobis non sunt spontanei, fames autem, & sitis sunt illo modo, nam causa mouet necessario, attamen non sine cognitione, alij vero qui fiunt aliquo dumtaxat obiectiue mouente non sunt necessarij, sed spontanei appetitus. At credere dignum est omnem partem cibo accommodatam veluti conceptaculum eius, & instrumentũ ad coctionem esurire, quippe quæ alimenti extrinseci sensum habeat, & cuius gaudet plenitudine, eius

A eius quoque inanitionem ægreferat, quamobrem desiderium illud exoriatur, necesse est, & certe si fames est propter alimentum extraneum, hoc autem à determinata parte suscipitur pro toto animali, dicendum est, totum quoque animal famescere secundũ partem eandem, ideoque fieri vt statim suscepto cibo, qui quidem satis sit, continuo sedetur fames, tum vel magis quia sensus est vnus, & per vnam, vt diximus, partem suscipiens. quod videtur ab ipsa natura haud temere factũ,
B nam si cęterę etiam partes esurirent eodem modo sicut ventriculus, profecto ipsum animal incidisset in dogma perpetuę calamitatis, quoniam perpetua cogeretur fame vexari, cum non statim assumptum alimentũ per singulas partes distribuatur: partes autem illæ, quæ cibo accõmodantur, non omnibus sunt eædem, nec numero, & specie pares, nam alia vnicum habent ventrẽ, alia vero plures; quod quidem factum est, aut propter naturam animalis, vel propter qualitatem alimentorũ,
C magnitudinem corporis, & modum quo ingeruntur, ea enim quæ sunt vtrinque dentata, vnicum dumtaxat ventrẽ solent obtinere, quippe quæ has partes habeant molendo cibo, & quadantenus præparando satis idoneas, nonnulla vero ob corporis magnitudinem & cibi difficultatem & nequaquam ad coctionem idonei, sed spinosi, & lignei multiplicem habent ventrem, vt camelus, qui veluti non dentatis animalibus similes habet ventres, ita dentes etiam simili modo sortitur, vt
D pote parum necessarios, quapropter more cornigerorũ ruminare videtur: factum est autem vt ruminantia, & cornigera, ac quæcunque non sunt vtrinque dentata multos haberent ventres propter inopiam dentium, vt alius ab alio suscipiat, & in postremo demum perficiatur conceptaculo satis iam in alijs attritum alimentũ, atque adeo hisce ruminantibus quatuor ventres distin-

cti aliquo pacto reperiuntur, quorum nomina, vt placuit Aristoteli, sunt venter, araneum, siue reticulum, omasum, & abomasum, eademque ratione aues vel saltem geminos habent, ipsumque præsertim ventriculum solidissimũ, quoniam præduris vescuntur alimentis, & nullo dentium ordine muniuntur, primam itaq; partem apposite nuncuparunt ingluuiem, alteram autem ventriculum, & natura, vt dixi, in eius partis formatione robur adhibuit caloris & substantiam solidã, vt oris defectum ita rependeret, & compensaret, ac propterea non est mirum si columbarum genus parietum fragmenta, & tectoria comedat, ac digerere possit, & structiocamelus vescatur, vt aiunt, ferro, ipsumque faciat fluxile, nam ventrem habet solidissimum, densum scilicet & crassum, multoque præditum calore, qui propter vehemens robur talia nonnunquam desiderat esculenta tum frigidiora tum valde solida, vt impetum actionis cohibeat, ac cætera non dissipentur alimenta, quæ paulatim actione diuturna in aliam inuertit naturam: sed ego, vt ingenue fatear, non sum admodum facilis ad credendum; qui enim cito credit, leuis est corde; ac propterea dubitaui ne hoc temere crederetur, res enim ardua est, vt ferrũ atteratur, & soluatur adeo in fluorem, vt speciem mutet, ac fluidum, mutatumque in aliam naturam omnino permaneat ab animalis scilicet calore, quod alioqui si à calore ignis fundi & liquari debeat, id nisi diuturno tempore, & ab igne validissimo fieri posset, & forsitan non immutaretur; quãobrem vereor ne paulo post non immutatum quidem excernatur, vel si forte id non est, ne humor aliquis generetur in eorum ventriculo proportione respondens cuidam menstruo chimistarũ quod potest emollire, & attenuare ferri substantiam, quæ sic præparata facilius deinde possit transmutari ab illo calore valido, adhibita po-

A ta potissimum actione diuturna: atqui non est mirum si talis humor in ea parte generatur, id enim si secundũ artẽ fit, id ipsum certe multo forsitan facilius secundũ naturã fieri potest. Cum vero plures sint animaliũ quorundam ventres, non inepte quispiam dubitaret vtrum fames æque in omnibus fiat, aut in vno tantum, videlicet primum suscipiẽte, porro si fiat in omnibus, non esset consentaneũ rationi, vt mox ingesto cibo sedetur fames, quoniam non potest eodem tempore in omnes
B ventres descendere: cum itaque adhuc inanis permaneat aliquis venter, qui indigentiam natus sit cognoscere, profecto sequetur ipsum adhuc esurire, & famis desiderium non esse penitus extinctum; sin autem fiat in primo tantum ventre, fames nequaquã fieret in ventriculo, qui maius alioqui ad alimenta momentum habet. Respondeo huic difficultati, quòd sensus alimenti est æque in omnibus ventribus, sed quia sensus est vnus, & natura vna, expletur appetitus plenitudine pri-
C mæ partis, & propter hanc vnitatem naturæ & conspirationem cõmunem efficitur vt totum animal mox suscepto alimento refici videatur: accedit etiam quòd alimenti pars semper aliqua transcolat, & prolabitur, illęque omnes sunt partes colligatæ, & ad vnum, idemque munus consentientes, ac prope se habentes tanquã magni alicuius cõceptaculi multæ cauitates, quarum omniũ membrana subcingens est vna, atque communis, cum itaque prima pars impletur cibo vel potu, con-
D sentanee explebitur desiderium vniuersim: nequaquam igitur credendum est in primo dumtaxat ventre fieri famem, nam ingluuies, vt manifeste patet, minus momentum habet ad alimenti confectionem; patet etiam quòd fames non repetit quousque cibus non exiguus in alterutrò permaneat ventre, reficitur etiam & roboratur calor, & vis aliorum ob plenitudinem

primi atque ita sedatur illa tristis sensatio, quæ erat A causa desiderij.

An paruula animantia cum sunt in matrice, esuriant, & cibum quo pacto assumant, Caput IIII.

MAgna æquidem se se obtulit difficultas, cum præcedenti capite constitutum esset famem esse passionem nentriculi, & omnino cōceptaculorum alimenti, quæ sunt in eadem affinitate, atque inter se tum officio, tum communi uinculo coniuncta, hinc sane uideretur ne immatura animalia cum in matrice uiuunt nullo pacto famē sentiant, qnippe quæ cibis non utantur per os assumptis, neque potibus ullis; sed omninò uita matris uiuant, aut potius ne fames etiam in hepate efficeretur, postquam attrahunt alimentum per uenas & arterias umbilicales, quæ radicum more inseruntur in utero, & inde adducunt alimentum sanguineum in iecoris substantiam; & nisi pars illa sensum haberet suctionis, profecto nunquam moueretur ad alimenti desiderium, & frustraretur opus naturæ. Hippocrates uero ob id ait in libro de carnibus puerum in utero materno sugere alimentum labijs, unde sequeretur ipsum esurire per partem cōuenientem scilicet uentriculum postquam in illo fieret prima susceptio cibi, immo etiam spiritum trahere eodem tempore confitetur, quod etiam dixerat in libro de natura pueri, ait siquidem hoc modo (Cæterum puer in utero comprimens labra ex utero matris sugit, & tum alimentum, tum spiritum cordi intro trahit, ubi sane matrix respirarit: hoc enim calidissimum est, & ne uideretur hoc temere dixisse, duabus potissimum confirmauit rationibus

A nibus, quarū prima hæc est, quia pueri nascuntur stercus in intestinis habentes, & vbi nati fuerint, celerrime ventrem tum homines, tum pecora exonerant, attamen stercus non haberent, nisi in vtero suxissent labijs. Cum primū etiam nati fuerint, incipiunt mãmas sugere, & videntur os ipsum extendere & iactare, quasi vero adhuc essent in matrice, nequaquam tamen id facerent, nisi didicissent prius. Accedit quoque & tertia ratio, quandoquidem uidemus animalia quæ nascuntur ex ouo, cum alimentum proportione quadam
B coniunctum habeant ipsum, scilicet uitellum, nam ex albumine animal generatur, cuncta profecto per os attrahunt, non secus atque si perfecta iam fracto putamine foris degerent, & alimento uescerentur extraneo: eodem quoque modo nutriuntur alia quæ generantur ex uerme, quibus natura partem quandam relinquit uelut alimentum coniunctum uitæ necessariū quoad perficiatur, & maturum fiat animal, non secus
C igitur credendum est, ut alia quæ in utero degunt, suscipiant alimentum sibi à natura paratum.) Idem uero Hippocrates ait in libro de alimento, puerum in utero matris suscipere alimentum per abdomen, ac proprie per ipsum umbilicum, porro sic inquit ad uerbum (Principium alimenti & humidi, & sicci os, gula, uenter, uerum antiquius, ac primordiale alimentum per abdomen umbilicus.) ubi clare fatetur primordiale, hoc est uetus illud alimentum, quo in primitijs ætatis
D nostræ utimur, in utero materno principium habere in abdomine, utpote quòd per umbilicum trahatur, quẽadmodum diximus supra, postea uero inquit, principium esculentorū omnium, & potulentorū siue recentioris alimenti est os &, gula. itaque manifeste uidetur Hippocrates de eodem contraria dicere, qua in re si sequamur Galeni sententiam, qui credebat librum de alimento

mento non esse germanum Hippo. hominis tamen ne A
quaquam plebei & vulgaris, ac forsitan ipsius Thessali, vel vt alijs placet Herophili, tollitur quidem nota contradictionis in eo, sed relinquitur illa positio, quam auersati sunt omnes alii, præsertim Aristoteles & Galenus, nam manifeste videtur absurdum, vt pueri per os sugant in vtero compressis labijs, postquam sanguineo vescuntur alimento confecto prius in iecore matris; frustra siquidē repeteretur hæc actio, frustra etiam fierent illæ venæ, & arteriæ vmbelicales, nullum præterea vsum B
habentes: ac propterea credimus immaturos fœtus si in vtero existant habere dumtaxat appetitū quendam naturalem similem plantis, animalem autem appetentiam non habere, quippe quæ sequitur sensum suctionis in ventriculo, tunc autem fit suctio, attractioq; per venas ipsas vmbilicales ab vtero matris non ex ventre, quamobrem matris vita videntur viuere, quasi partes ipsius adnatæ, & appendices veterorū: fieri tamen posse existimo, si modo aliquo obstruantur hæc vasa vm- C
bilicalia, vt generetur fames, nam alio secundum naturam auerteretur suctio, sugerent enim ab ipso ventriculo, & pro tristi sensu suctionis efficeretur illa uentriculi fames, quæ est appetitus animalis, nisi fortassis adeo imperfecta sint, & sensus adeo obtusus, ut ferè plātarum more uiuant; cum uero adoleuerint, & uberius incipiunt egere alimento, ac fortasse etiam respiratione, tunc suctio fit etiam à uentriculo, & incipiunt esurire; quapropter statim uidentur famescere, cum foras D
eruperint, & pro uentris appetitu, quem antea sentiebant, os adhibent paratum suctioni ob naturalem necessitatem citra disciplinam, hæc enim & ipsius cognata sine ulla disciplina fiunt. Reliqua itidē animantia, quæ intra ouum generantur, sine ulla controuersia per os sugunt alimentum, ac propterea dignum est crede-

re

A re his fieri famem, si fortasse uenter inanis fiat, nam suctio in illis fieret, & propterea propter indigentiam tristis sensatio, ideoque deficienté, ut aiunt, coniuncto alimento frangunt putamina, & foras secedunt. Rationes autem Hippocratis facillime diluũtur, quod enim ad primam pertinet in eum statim reflecteretur, si siquidem ipsi mirũ uidebatur ut puer, cum foras prodijsset, sciat sugere alimentum labijs, nisi id prius fecisset in utero, & mihi uideretur etiam difficilius, ut idem puer
B longe imperfectior inciperet sugere in utero, nisi prius didicisset officium suctionis; sed quomodo illud fieri possit sine disciplina & consuetudine superius explicaui. Secunda itidem ratio reflecti potest, nam si puer in utero per os sugeret alimentum, toto profecto illo tempore efficerentur fœda excrementa primæ concoctionis, quamobrem puer in utero egereret, ac fieret pro matrice cloaca, & quoniam huiusmodi excrementorũ genus prauum est & putridum, diutius citra noxam cō
C tineri non potest, neque satis uideri potest, quoniam sit substantia sanguinea, nam si nos sanguine uescamur, efficitur etiam illud excrementum, ac certe si sanguis in uentriculi cauitatem descendat, mirum esset nisi cōgelaretur uel densior fieret & concresceret, quemadmodum uidemus fieri si uenæ aliquæ sanguinem effundãt in uentrem, aut aliam huiusmodi cauitatem, illud autem excrementum, quod paulo post exortum egerunt, est pars fœculenti sanguinis quæ loco excrementi secer
D nitur, & deponitur ab hepate in locũ illum satis huic excremento accõmodatum, quod proportione respondet ei, quod fit ab alimento recentiori, eaque ratione uidetur esse quædam substantia subnigra, & nullum prauum referens odorem, modicæ quantitatis, quoniã propter necessitatem nutriendi parum ex multo deijcitur, in consistentia uero est crassiusculum propter diu

 turnam

turnam actionem caloris, atque hinc etiam patet, neq; A
illud tale excrementum esse factũ ex parte eius aliqua,
quod per os descendit, tametsi maior pars alimenti per
uenas umbilicales abeat, ut aliqui fortassis existimarẽt;
tertium postremo argumentum nullius est roburis, id
circo ad alia, quæ magis instant, proficiscamur.

Qua parte fiat sitis. Caput V.

SEd quo in loco fiat sitis, & in quã partem potus abe- B
at, differendum est, quoniam Aristoteles, Hippocra
tes, & Galenus præbuerunt occasionem dubitandi, &
controuersias scribendo fecerunt, Aristoteles tamen
tertio de partibus animalium capite tertio fatetur po
tum per gulam, quam esofagum appellant descendere
in uentriculi cauitatem, & reprehendit eos, qui potum
per arteriam prolabi existimabant, quod ascripserunt
Democrito, profecto inquit irridendam esse istorum
opinionem multiplici ratione, primum quia meatus C
nullus de pulmone in ventrem obducitur, quemadmo
dum ex ore gulam tendere suspicimus, id uero necessa
rium esset, quoniam deijci, postquam fuerit assumptũ,
oportet & cum alimento adduci, postquam necessariũ
valde ad hoc vnum potum esse dicebamus, vt alimenti
coctionem iuuaret, ipsumque deinde efficeret idoneũ
penetrationi; itaque in ventrem oportet delabi, vt mi-
sceatur esculentis ficcioribus, & elixatio illa ventriculi
optime fiat humidi commixtione: præterea inquit per D
vomitum & nauseam unde nam humor remeet, incer-
tum non est, quasi uero dicere hoc uelit, si uomitus e-
ducit ex uentre, tussis autem expectorat, humor non
uomitu, sed tussi tantum excerneretur; cum igitur per
uomitum prodeat, ex ipso remeat uentriculo, in eum
igitur etiam descendit omnis potulenta materia; itaq;
locus

A locus idem est conceptaculum potus & cibi, atque eadem hac ipsa parte fit fames, & sitis; præterea cõfirmat hoc experimento, quoniã sæpe apparuerunt excrementa tincta fœce vini atri, & in ventris vulnere, seu quod vsque ad intestina penetrabat hoc idem patuit, cum foras ex vulneris orificio talis humida prodiret substãtia, qualis antea fuerat assumpta. Accedit etiam quòd potiones medicamentosæ, & laxatiuæ, quæ bibuntur in pulmonem etiam allaberentur, atq; adeo non euacua
B rent per secessum, neque etiam vomitu redderentur, quod sæpius accidit: tum etiam quia plerunque experimur si bibendo, aut edendo pars aliqua per arteriam descendat tussim fieri propemodum incõpescibilem, strangulatus, & tormina, quomodo igitur fieri potest vt potus vniuersim descendat in hunc locum? propterea namque videmus naturam, quæ coniunxerat gulã, & arteriam, vt incommodum hoc vitaret alioqui non exiguum, molitiam esse minorem ligulam, vt arteriam
C operiret, eamq; singula obtinere viuipera, quibus nec cortex, neque penna est operimento, corticatis enim, pannatisque animalibus guttur vice ligulæ cooperientis ipsum contrahitur & diducitur, quemadmodum illis spiritui ttrahendo, reddendoque aperitur, ciboque ingerendo clauditur, ne quid illabatur cum magno incommodo. Ego tamen innixus eiusdem Aristotelis au ctoritati Hippocratis, atque Galeni existimo potũ prope totum descendere in ventriculum, eius vero partem
D aliquam prolabi in pulmonem per asperam arteriam, atque adeo sitim fieri pro qualibet siccitate & calore istarum partium, potissimum autem in ventriculo, quẽadmodum ipse est præcipuum conceptaculum potulentorum, eamque ob rationem medici prope omnes ex gulæ etiam & palati siccitate existimant fieri sitim, eã tamen esse mendosam, siquidem non fiat neque in pro

prio viſcere, neque defectum humidi roridi in toto aut A
in ea ipſa parte ſectetur, quod alioqui ad veram, germanamque ſitim neceſſarium illis eſſe videtur; quod enim per arteriam non nihil deſcendat, manifeſte declarauit Hippocrates in libro de corde, inquit etenim homo multo maximam partem in ventrem bibit, gula enim ſiue ſtomacus velut infundibulũ potus copiam, & quæcunque volumus, excipit: bibit autem & in guttur, ac arteriam, minus vero & quantum latere poſſit per rimam illapſum; operculum enim exutum epiglosſis, ligula, ſeu minor lingua appellata, ne permiſerit B
quidem aliquid amplioris potus penetrare; hoc etiam confirmauit experimento, ſignum inquiens illius rei hoc eſſe, quòd ſi quis admodum ſitienti animali aquã rubrico intinctam colore bibendam dederit, præſertim ſuibus (hoc enim pecus non eſt curioſum, neque munditiei deditũ) paulo autem poſt ipſius guttur reſeccet, inueniet ipſum eodem intinctũ colore, quaſi vero per eam partem humor allapſus eſſet, id quod etiam ſatis C
manifeſte declarauit altera hiſtoria in libro de aere, aquis & locis, & Galenus ſubſcripſit eidem opinioni, oues inquit plurimas interijſſe ſimul, vnde cuſtodes id quomodo eueniſſet ignari, ſecuerunt nonnulla corpora, & inuenerunt thoracis cauitatem, ipſoſque pulmones fluctuantes in humore ſubuiridi: erat autem is ex aqua paluſtri, quam biberant eadem die, & hoc etiam tacendo vidẽtur aſſeuerare medici cũ in affectibus thoracis vtuntur quibuſdam paſtillis, ac lambitiuis, & om D
nino potibus cum cocleari iubentes vt ſenſim hæc deſcende re ſinant ægrotantes, in quibus profecto deluderentur omnes medici & ægroti, niſi fieri poſſet vt ex eis pars aliqua in locum illum deſcenderet, ſed etiam Hippocrates cauſam ſubſcripſit, quamobrem pars aliqua potus per arteriam deſcendat, de corde ſic dicens: (Habet

A bet sane cor ipsum humiditatem tantam, quanta satis est æstuanti in medelam, cæterum hunc humorem cor emingit bibendo ipsum assumens, & consumens, pulmonis nimirum potum lambens, quibus (vt videris) asserit cor potum frigidum, humidumque ad se se ex pulmonis potu attrahere, vt feruor caloris moderetur, vtque sufficere valeat ad necessarium motum, nam si contrahat siccitatem ipsum, aut pulmo, certe ad motũ illum redduntur inepti; sed enim commode potest hic
B humor se se insinuare per has partes, quoniam membrana, quæ illas subcingit, est vna & communis etiam cum palato, & faucibus; ac per rimulas extremæ partis arteriæ res, quæ humida est, & fluxilis potest ingredi, & sensim illabendo descendere, atque ita fatetur si potus aceruatim descendat ciere tussim, strangulatus, & tormina, quoniam contra respirationem opponitur: si uero sensim & quasi per parietem descendat nec aeris elationi instare, neque ob id tussim promouere.) Aristo-
C teles præterea tertio de partibus animalium cap. sexto omnem prope causam sitiendi, ac non habendi sitim retulit in pulmonẽ, quapropter dicebat, uiuipera, quæ pulmonem habent densiorem & magis sanguineum, ac propterea magis calidum, aliorum comparatione nimium sitire, ac plurimo egere potu, sed ouipara cum pulmonem habeant fungosum, ac prope similem spumæ minus sitiunt, & bibunt; quædam etiam omnino abstinent propter illorum excessum, tum etiam quia
D coniungitur ineptitudo & inconcinnitas rostri, multaque necessitas uolandi celeriter, quapropter (ut antea dicebam) cibis uescuntur humidioribus nempe crudis carnibus cum multo cruore, id etiam confirmauit iterum octauo capite eiusdem libri, ubi uessicam inquit nequaquam traditam esse cunctis animalibus, quoniã aliqua pulmonem non habent, alia uero exanguem &

fungosum, cætera vero propter caloris excessum qui in A
ea ipsa parte continetur & congenitam siccitatem, soliditatemque maiorem frequentius, vberiusque egent potu, vt refrigerentur, atque humectentur; quapropter si pulmonis ratione tota pene oritur occasio sitis, quomodo fieri potest ne ex potulenta materia aliquid in eum locum illabatur? secus enim quæ semel exorta est sitis, nunquam deficeret, nulla re prorsus accedente, quæ possit illos excessus caloris & siccitatis quantum in medelam satis est moderari. Nisi quispiam dicat as- B
sumpto frigido ac humido potu in vẽtris cauitate mox totam naturam recreari, ac totius caloris feruorem obtundi, quemadmodum sola accidit refrigerata manu, siue auricula, quoniam calor est vnus, natura vna, consensus vnus, & conspiratio vna, vt ait Hippocrates in libro de alimento, & quamquam illarum partium natura nonnunquam est occasio vel causa sitiendi, ipsam nihilominus sitim nunquam nisi consentiente ventriculo fieri. Sed hæc responsio non esset satis in proposi- C
to, quoniam manifeste videmus humore plenius fluctuante in ventriculo, sitim nihilominus fieri si caloris incendium, & siccitatis excessus in ipso fiant thorace, nõnunquam etiam quod vidi præteritis diebus in quodam ægrotante, cui ex longo itinere in æstate media aruerant pulmones & partes omnes spiritales, qui nunquã poterat vllis expleri potibus tametsi perpetuo biberet, & cum venter ob potum tumeret, sitis tamen erat inextincta, hinc possum colligere nec totam sitim in ventri- D
culo generari, ac necessarium esse, vt non nihil per rimas tanquam per parietes descendendo elabatur in pulmonem; vt feruor eius partis ac cordis cõpensetur, & siccitas quantum ad motus necessitatem satis sit, obtundatur, vel totius corporis contactu, vel consensu & vapore qui per carnes sibi viam parat, inditium quoq;

illius

A illius est, quòd fistulæ quæ in thoracis cauitate sedem habent, plurimam enuctant saniem, ac prope dixerim aquam: & mirum profectò est, vt è capite descendens pituita in thoracem descendat, eorum vero quæ bibuntur, nihil prorsus illabatur, quin etiam Aristoteles vigesima septima problematum quæstione secunda, & tertia, metuentes inquit plurimum sitire, quoniam calor eorum ad intima cordis recurrat, & spiratio iis adeò retrahatur, vt loqui non possint vnde sit ibi calor im-
B mensus, & siccitas, ac propterea sitis inexhausta.

Quomodo fiat fames, & sitis. Caput VI.

QVoniam singulæ partes tempore necessitatis auide trahunt alimentum aliæ ab alijs, quousq; tandem tota vis tractionis & suctionis perueniat ad ventriculum, quippe qui constitutus erat, vt pro cunctis totius partibus alimēta suscipiat atq; ministret, accidit fortas-
C se, vt quandoque alimenta non habeat, quamobrem tristis efficitur sensatio ob illam deficientiam, & desiderium exoritur, vt conuenientibus repleatur cibis, atq; potibus, namque si solidi tantummodo existat, atque omnino alimenti famem hanc concupiscentiam appellare consueuerunt, sin autem roridi alicuius fluoris, non cibi, sed potus gratia tantum, hanc proprio nomine sitim nuncuparunt; attamen videtur hoc valde difficile, vt ventriculus, vel alia quæuis pars illi proportio-
D ne respondens suctionem illam sentire valeat, quoniam suctio est quidam motus, hic autem vnum est ex sensibilibus communibus, quemadmodum patet, sed cōmune sensibile non cognoscitur, nisi determinetur à sensibili proprio, vt censet Aristoteles secundo de anima; hoc itaq; sensibile proprium nisi adest, nequaquā fiet, vt ventriculus cognoscat nudam suctionem.

Hiero-

Hieronymus Pontanus præceptor meus, quem honoris causa nomino, peregregie satisfecit huic difficultati, ut pote quòd suctio cum motus sit, calorem quendam efficit, motus enim, ut inquit Aristoteles secundo cœli quatragesimo secundo, & primo Metheororum capite quarto, natus est generare calorem, atq; hoc pacto fortassis generatur ille calor uentris, quem tempore famis animaduertimus cum molestia, quapropter suctio, & si motus sit, sentiri tamen potest ab ipso uentriculo: neq; uero absurdum esset si nullo prorsus aggenerato calore, suctionem tamen hæc pars cognoscat, quandoquidem suctio uiolenta uidetur attrahere partes ipsas uentriculi, & conuellere, non secus ac si digitum ore comprehendas, seu partem quamuis aliam & ualide sugas, sentiret profecto digitus illam suctionem, attrahunt etiā cęteræ partes & in primis hepar ab eodem uentre proprias humiditates tempore defectus, illæ autem sibi familiares erant, ac si quis eas reuellat, & sugat uiolenter, nisi pars stupida ipsa fuerit, tum cognoscit, tum etiam tristatur, sic enim mammarum papillæ lactis suctionē sentiunt, ipsum uidelicet sugente puero: nihil autem mirū est tametsi suctio sit motus, nam si fiat in parte ipsa sentiente sic ut ipsa uiolentum motum patiatur facillime cognoscit, sentitur etiam ubi inhæreat alicui rei familiari, quæ magnis conatibus attrahatur, quē admodū dicebamus per ipsam suctionem attrahi proprios humores uentriculi à ualida scilicet iecoris attractrice, & propterea uentriculus ægrefert istam suctionem, nam sibi uidetur etiam conuelli & extenuari, itaque pro tristi sensatione, atq; molesta tum corrugatur & ad se ipsum quoad fieri potest reducitur, tum etiam extrinseca desiderat alimenta vt cibis repleatur, ac satisfaciat cunctis particulis attrahentibus, eamq; ob rem dicitur fames sensus suctionis, vel sensus indigentiæ: sunt

A sunt enim causales dictæ definitiones, vtpote quòd fames suctionis ac defectus ratione fiat, ipsa enim esuries per se vel sitis desiderium est suctionis, defectusq; ratione profectũ, ipsa quoque per se ipsam alimenti deficientia est iniucunda & molesta vẽtriculo, quoniam tũ alimenti gaudet contactu, vt matrix semine, tum etiam ipso nutritur, & calor proprius qui quidem vehemens est, nisi alimentum habeat pro pabulo, atque concoquendo perficiat propriam ipsius dissipat substantiam,
B & sequitur ob id tristitia atque molestia cum imbecillitate caloris: necessarium est igitur vt pars illa vehementer appetat impleri cibis, & potibus, neque vero mirũ est, vt sensum huius rei habeat, nam auditus non solũ cognoscit sonum, sed silentium, visus cognoscit lucem, & tenebras; eodem itaque modo sensus ventriculi plenitudinem natus est cognoscere alimentorũ, & eorum pariter defectum, assimilarem ęquidem hosce defectus & repletiones nummorum defectui & plenitudini, vt
C enim plenitudo appetitum explet eorum, & voluptatem affert insignem, ita indigentia est causa desiderij & tristitiam adducit; sed quoniam in huiusmodi defectu fit aliqua fortassis intemperies sicca, propterea non erit solum cognitio priuatiua. multoque etiam magis si suctionem coniungamus, cuius tanta vis est atque potestas, vt quandoq; inappetẽtia fiat, si lactes ita obstruantur, vt iecur attrahere ad se se alimenta non possit, aut si vel hoc vel illo etiam quòd communis adsit obstru-
D ctio siue partium imbecillitas fiat atrophia, quam nostri nutriendi defectum appellarunt; necessaria tamen tantopere est sensus conuersio, applicatioque, vt sæpe quamuis naturalis fames efficiatur ac sitis, & causæ omnes vrgeant propter uehementem indigentiam, fames nihilominus & sitis dicta animalis nequaquam generatur, sicut accidit delirantibus quibusdam, quibus adeo conuersus

conuersus est totus sensus, ac totius animi vis in vanas A quasdam imagines & deliramenta, vt nulli præterea rei se admoueat, quapropter non animaduertunt neq; suctionem, neque indigentiam, itaque cum multa alioqui sit necessitas potus & cibi nunquam neque potum, neque cibum postulant, desiderium enim sectatur cognitionem, & constantem animi applicationem, non secus etiam fit aut paulo minus si negotijs aliqui vehementer incumbant, solent namque cibationis horam obliuisci, quasi vero non egeant, ob id vero etiam fit, B vt post consuetudinem aliquam eadem semper hora nisi aliquid prohibeat, fames ipsa repetat; tunc enim adhibita memoria mouetur sensus illius partis, & cum indigere se sentiat, ægrescert, sæpe etiam sola ipsa consuetudo satis est, nam etiam dormientes certis quibusdam horis expergiscuntur, cum sensus aliàs consueuerit eadem hora vigilare, & è somno surgere, etenim consuetudo est sensui pro lege.

C

De his quæ comeduntur, & bibuntur, siue de extrinseco alimento. Caput VII.

Consueuimus extrinsecum alimentũ appellare omnem cibum, atque potum, qui cibi gratia assumatur, attamen alimentum ipsum magis quàm ille patet, quoniam ad uiuens ut uiuens est, refertur; itaque conuenit etiam plantis, cibus autem ad animal dicitur, nisi forsitan per quandam translationem plantarũ quo- D que extrinsecum alimentum lubeat appellare cibum ipsarum, id multi qui de ipso sunt locuti in multiplicẽ speciem diuiserunt non omnes tamen eodem modo; neq; ab eodem sumpto principio; quidam enim agressi sunt diuisionẽ ex vario genere pærparationis, loquentes potius (ut mihi uidetur) de humano, quàm cõmuni ani-

A ni animalium uictu: alij uero diuisionē fecere à primis qualitatibus: alij ex uario modo substantiæ, atque alij alijs modis, prout uidebatur conueniens. Mihi uero vnum illud uidetur necessarium, vt explicetur; quapropter ortus est hic uarius usus in cibo & potu, etenim homo familiarissime nescitur pane, equi hordeo & auena, quædam etiam uescuntur herbis, alia carnibus, alia multiplici fruticum genere: ac præterea cur nonnullis de genere cibi tum humidi, tum sicci sine fastidio uti

B ualeamus, utpote cibo quem triticea ex farina conficimus, uino insuper, & aqua, alijs uero quamuis suauioribus toties sine fastidio nequaquā uti ualeamus. Manifestum plane est, quòd omnia illud appetunt, quod est propriæ naturæ familiarius, & magis accomodatū, ac quemadmodum necessitate nutriendi opus fuit alimento, ita secundum necessitatem, commoditatemq; cœperunt animalia cibum captare, & ubi potuerunt, magis utique gratum ac conuenientem elegerunt, sæ-

C pe uero necessitas legem ponit, & parit quasi naturalē consuetudinem, & communem habitum cōgenitum, pisces enim necessitate coacti, ac potissimū quia uoraces sunt, cum cibus cito defluat, cognatis uescuntur animalibus, quod etiam accidit auibus qui cibum ex rapina uenantur, nam multa cupiditas necessitatem imponit, atque eiusmodi mihi uidetur esse singulorum uictus secundum naturam, quem uenter ipsorum familiariter amplexatur, calor conficit, & quibus optime

D nutriuntur, quiue fastidio nullo afficiat tempore, nisi propter exuperantiam. Nobis porro familiarissimus est cibus ex triticea farina confectus, quem panem appellamus, unde quærebat Aristoteles uigesima prima sectione problematum quæstione secunda, quamobrē cibus hic nostris corporibus est competētior & nescentior, quàm hordeaceus. Respondet hunc uictum me-

 diocrem

diocrem habere lentorem, quem cibus habeat, oportet, quippe qui adhærere, conglutinarique corpori debeat, quæ res non nisi lentore fieri potest, hordeum vero rigidius est, sed vim etiam consuetudinis hic potes intueri, neque enim omnes homines totius vniuersi vescuntur pane triticeo: quidam etiam sunt carniuori, & caro est illis pro cibo conuenienti, ac nõnulli humana vescuntur carne, quidam carent tritico, & vescuntur cibo ex farina aliorum fruticum confecto, nonnulli vtuntur maizzo appellato semine, alij hordeo, alij auena, aut horum cognatis, quidam etiam in Regno Neapolitano volebat conficere panes ex ari radicis polline atque farina, & pollicebatur hoc fore magnæ vtilitati citra noxam salutis, res plane absurdissima, cum eius farina substantia & viribus adeo distet à triticea farina nobis alioqui familiarissima, & medicamenti potius illa radix vim habet, quàm cibi, illumque lentorem conuenientem, qualem nobis Aristoteles familiarissimum esse, ac prope dixerim necessarium, asserebat, non habet: relinquo præterea si tanquã radix conueniat humanæ naturæ; alijs potissimum antea consuetæ; hoc enim excedere videretur limites nostræ tractationis, tametsi propter necessitatem Cæsaris exercitus, aliorumque Romanorum pane vterentur ex radicum farina confecto, cum vero panis triticeus lentorem hũc dulcem ac mediocrem habeat, qui quidem est velut anima tritici, teporemque vtilem concoctioni; propterea tum nobis placet, tum cæteris commixtus conducit, nam cuncta bene commiscet; & in vnum coit, lentumque efficit alimentum satis præterea ad nutriendum cõueniens: sed quoniam panis ipse ob id densari facillime potest, propterea non vt signũ modo prauæ alicuius dispositionis panis repletio est pessima, sed quoniam densatur admodum, & in prauam abit corruptionem; hinc etiam

fit,

A fit, vt non statim ex ventre profluat, ac si vino misceatur tum nutriat vberius, tum etiã diutius permaneat, quoniam vinum per se alit plurimum & siccat suo calore, quoniã tenues partes in vaporem digerit, quapropter offa panis vino diluta diutius seruare potest citra desiderium noui alimenti: habet præterea panis dulcedinẽ quandam neque admodum plenam, neque nimis insipidam prope similem lactis dulcedini, quod nobis familiarissimum est initio generationis, vt cibus natura-
B lis; postea vero cum calor solidiora vult alimenta robu stior factus, ac partibus ipsis effectis solidioribus incipiunt alia esse iucundiora: reliqua vero esculenta, quæ neque secundum naturam, neque ex consuetudine aliqua sunt nobis eodem modo familiaria pro tempore cupiuntur sine fastidio, præsertim si cito famem sedent vt dulcia & pinguia, aut exundent in stomaco, siue reli quias ingratas deponant: ea enim appetentiam obtun dere cõsueuerunt, aut si ventriculum ipsum hebetent,
C laxent, ac tale aliquid faciant, siue in ipsa decoctione quomodolibet molestiam afferant. Cum autem pluri mæ quæstiones oriantur spectantes cibo, & potui diuidemus eas trifariam; etenim nõnulla contingunt ante cibationem, aliqua dum cibi & potus assumuntur, alia denique post ipsam assumptionem, primo nimirum ordini tres quæstiones præcipuæ accommodantur, prima earum est, quamobrem famis tempore calor quidã & ille non exiguus sentiatur in ventriculo: secunda cur
D oscitamus frequenter: tertia cur si nimia intercipiatur mora ita vt tempus cibationis prætereat plerunque fames sedetur, ab alijs quæstionibus abstinebo, nempe cur fiat abolita appetẽtia diminuta aut deprauata, quoniã alterius fortassis egent tractationis. Ad eas igitur me conuerto, & quantum ad primam pertinet, aio cauitatem ventriculi, si inanis existat, plenã esse aere den-

fiore, qui quidem calidior fit in loco tepido si diutius A
permaneat & non permutetur; itaque caloris sensum
mouet in illa parte, eoque potissimũ tempore propter
suctionem, quæ per se ipsam calorem efficere potest.
Ad secundam respondeo, quòd propter ingens deside-
rium, & cibi auiditatem ventriculus & esofagus, ac
musculi omnes, qui in extrema illius parte inhærent,
hiant; itaque propter consensum hiat etiã os, & oscita
tio generatur: ob sitim vero non fit, quia siccitas partes
potius contrahit, ac dolorem parit, ac prope illatum B
partium immobilitatem; itaque anhelitus ille sequitur
ingentem auiditatẽ & molestiam, vel etiam fit ob quan
dam sensus & caloris molestiam: tunc enim labores
patitur, & imbecilliorem fieri sibi videtur alimenti de-
fectione non itidem potus, ac propterea partes illę, quę
cibo accommodantur, dilatant se, & pandiculantur, vt
molestiam prope deponant, & interdum etiam ratione
cuiusdam caloris qui molestus est, & remissionem, refri
gerationemq; desiderat, eoque magis cum sursum sub C
id tempus calidus ascendat vapor, qui partes illas tene
ras, quæ in extremo sunt gutturis & esofagi replet, affi-
citq; molesto sensu, adeo vt exonerare se dum cupiunt,
prope assurgant, ac se dilatent: solet etiã oscitatio hæc
esse præludium somni, vel quòd eo tempore plurimus
vapor respiret ad partes superas, vel quia dum somnus
instat, laxitas quædam oboritur, sensusque molestia, &
pigritia etiam motus; itaque molesta & fastidiosa vide-
tur respiratio cũ sensum adhibemus, & partes illæ quæ D
sunt in perpetuo labore sibi ipsis videntur esse oneri,
quapropter dilatant se, vt onere ab illo leuentur, ac mo
lestiam illam deponant, vel si caloris salutem esse fatea
mur, cum multa simul fiat intus susceptio frigidioris
aeris, ac vicissim calidæ fuliginis emissio, mirum non
erit si fiat instante somno & fame, nam somni calorem
con-

A concludunt, partim etiam imbecillitatem quandam afferunt, celeres autem defectiones per se ipsas hoc faciunt, ob famem vero vult corpus impleri, & quoniam partes illæ extremitatis arteriæ, esofagi, ac musculorũ etiam, qui ibi desinunt mouentium mandibulas quadam lassitudine calefactoria perpetuo laborant, & calidi spiritus plenitudine homini potissimum propter rectitudinem figuræ, & maiores corporis, animæque suspensiones, propterea modica occasione adhibita B oscitamus, nempe si alterum hiantem suspiciamus, exigua nimirum adhibita consideratione mox sensus illarum partium mouetur, & laxatis habenis se ipsas dilatant, & pandiculantur: cum enim laboramus quiescente aliquo ad eam quoque alij alliciuntur, & quadantenus trahuntur ad quietē, & fit ille consensus, quē sympathiam appellant. Tertia difficultas facilem plane habet solutionem, nam tempore illo, quo fames instat propter alimenti indigentiam, & validam suctio-C nem ventriculus humores pro cibo à cunctis partibus reuellit: itaque fit tenuium humiditatum plenitudo eneruans vires ipsius, ac propterea famis tentigo emarcescit, quæ deinceps humido dissipato vehementius repetit. Dehinc vero tres aliæ quæstiones emergunt penes ipsam cibationem. Prima quidem est si dulcia sunt adeo amica naturæ, mirumq; immodum placent, quāobrem cito famem explent, quamuis modice assumuntur, vt qui vescatur cibis dulcibus, confestim satietatē, D ac plenitudinem sentiat, ac famis omnino desiderium obtundatur: huc etiam pertinet quare pingues cibi cito famem expleant, & satietatem quandam submolestam atque iniucundam afferant. Secunda quęstio est, cur vinum post dulcium esum ebibitum displiceat, aqua vero voluptatem afferat. Tertia demum est, quare acerba, & austera ciborum auiditatem augeant.

Primam

Primam quæstionem tetigit Aristoteles vigesima secunda problematum quæstione tertia, & inquit (Cum acria non ualde nutrire queant, sed parũ alimenti multum uero habeant excrementi, merito amplius hæc appetimus, parumque eorum cupiditatem explemus, at dulcia tota ipsa cibus idoneus sunt) patet igitur censere Aristotelem ob id dulcia famem cito sedare, quoniã tota nutriunt: huic solutioni propter Aristotelis reuerentiam nolo contradicere, quamuis facile possem, nã partes eo tempore non cœperunt sentire nutriendi beneficiũ: attamen satietas fit, ac forsitan nonnulla, quæ magis nutrire possunt, quàm saccarũ, minime hanc afferrent satietatẽ. Ego ob id censeo contactum ciborũ dulcium in ventriculo esse tam blandum, & suauem, ut uentriculus ipse laxetur, quemadmodum laxatur & dilatatur uermis attactu caloris iucundo, ac totus dilatatur aper prægrata prurigine in densa cute, ita uero satietas fit accedente etiam uaporosa per totum uentrem plenitudine non ingrata, ut prope totus cibus sibi uideatur, uentriculus autem si debeat appetere, uehementer debet arrugari, & familiariter amplecti alimentum, ac robur seruare suarum partium, quod etiã fit ex alijs quibuscunq; rebus plenioris saporis, & optime aromatum generibus conditis, tum etiam quia exundationem quandam in uentriculo faciunt, & calori uberius, celeriusque satisfaciunt, & spiritus quamprimum atque uberrime reficiunt, ut nimium illis habere, quamuis modicum sit, uideatur. Cæterum de pingui uictu, aiunt ferè omnes ipsum explere appetitum celeriter, quoniam supernatat in uentriculo cum partibus constet igneis, & aereis; quapropter minus concoqui potest, quæ enim supra feruntur, propterea quòd minus tangi possunt ab actiuo, & à loco magis distant calidiore ægre concoquuntur, & uentriculus ipsa auersatur

A satur tanquam inepta ad coctionem. Ego existimo pinguia cuncta tenacem quãdam habere substantiam, ac prope inuincibilem, & incorruptibilem ob suæ naturæ modum, itaque uirtuti ipsi alteranti & concoquenti onus molestũ esse uidentur: semper enim supra manet aliquid in ventriculo, essetque ipsum iniucundum, & nisi potus multus existat certe nequaquã supernatarent pinguia; attamen satietatem facerent: vel potius illud est, quia pingue tristem ac molestam facit sensationem B ventriculo & partibus fermè omnibus per quas transit alimentum, quoniam lentum est, & lubricum, quamobrem adhæret tenaciter, & poris se se insinuat, videturque insipidum quidam, hoc autem molestũ est uentriculo, & cuilibet parti, quæ uult esse expedita, ita etiã uidemus si seuum, uel tale aliud pingue illinatur palato & faucibus, præsertim uero equis satietas fit, & famis extinguitur desiderium, ipsa uero pinguia si frigida sumantur magis displicent, nam frigiditas facit hæc appa C rere magis insipida propter frigiditatem emarcescente sapore. Ad secundam autem difficultatem respondeo quòd uinum post dulcem cibum epotum facit apparere quendam saporem medicamentosum, siue dulcem acrem: uinum enim si ualde dulcibus, quale est saccarum, aut mel misceatur ad uomitum fermè ciendum est idoneum, uel quoniam ex tota substantia prauam, atque inconcinnam efficiunt mixtionem saltem ex qua dam actione in sensum, cum unum uelit contrahere, D alterum autem laxare instrumentum gustus, quamob rem fit molesta applicatio, sensatioque iniucunda, id quod etiam in aliorum sensuum obiectis obseruamus, nam quidam inter se colores non bene coeunt, neque soni aut odores. Alijs fortasse uideretur cum vtrumq; gratum sit seorsum, uinum non nihil displicet post dulce, quia proprius, utriusque sapor obtunditur, atqui ingra-

ingratum eſt ſenſui non poſſe guſtare iucundum ali- A
cuius ſaporem ſicut eſt in ſe ipſo, aqua uero nullũ corrumpit ſaporem, & tanquam frigida poſt dulciũ eſum per ſe ipſam placere poteſt. Tertia difficultas paruo videtur egere negotio, quoniam manifeſtum eſt, vt reſolutio, laxatioque ventriculi inappetentiam ciet, parte nimirum ipſa eneruata, atque illius robure diſſoluto, ſic è contra illius corrugatio facit appetentiam, quoniam virtutem in vnum colligit, & neruoſam ſubſtantiam intendit, additque illi robur: ob id itaque non ſi- B
ne ratione credimus auſtera & acerba per ſe appetitũ augere, quippe quæ ventriculum contrahere, & corrugare valeant. Adhuc autẽ tres aliæ difficultates emergunt, poſtquam aſſumptus eſt cibus: prima quidem eſt, quapropter poſt cibationem extrema refrigerentur, & horror nonnunquam fiat: altera cur cibo aſſumpto, niſi modum ſuperet, corpus minus ponderet, cum alioqui maius pondus habere deberet propter plenitudinem: tertia deinceps cur ficus, tametſi nouiſſime aſſu- C
mantur, per vomitum poſtremo reſpondent, quod Eſopus recenſet in fabellis. Primæ difficultati medici prope omnes reſpõdent hoc pacto, quòd aſſumpto extrinſeco alimento, calor qui actione hac & fomite per cibum miniſtrato delectatur, affatim corruit in ventris locum, quamobrem extrema refrigerantur. Ariſtoteles vero trigeſima quincta ſectione problematum quęſtione nona inquit, quòd cibus frigidiuſculus admiſſus vincit principio magis naturalem calorem, quàm vin- D
catur; cum itaq; vẽtriculus refrigerationis ſenſu afficiatur, pars alioqui ſatis neruea, conſentaneum eſt, vt quãdoq; inhorreſcamus, & extrema refrigerentur. Secunda etiã difficultas facile diluitur; accidit enim vt corpus in defectu cibi ſit debile, & caloris vis minus ipſum poſſit ſubſtinere: huic enim motus aſcribitur conicus, a-
ctioque

A ctioque perpetua, cum substinere atque efferre debeat totius corporis molem, idcirco per inædiam corpus nimis grauitat debilitato calore, cum vero cibus assumptus est, calor reficitur pabulo, & vires acquirit, quapropter fit, vt corpus minus ponderet, quantum enim magis ponderat corpus mortuum præ viuo, tantum prope cibo inanitum ac debile effectum magis ponderat pleno. Tertiam difficultatem soluit Aristoteles vigesima secunda sectione problematum quæstione prima,
B & ait hoc fieri propter grauitatem: ob id enim descenduut in imum ventris, & cæteris subsident esculentis, quod multis visum est ex mente Aristotelis eodem loco esse proprium cunctorum fructuum, cum dicat, cæteris esculentis pomorum genus grauius esse, ipse tamen hoc nequaquam censet, sed quærit his verbis, quã ob causam poma non ita prius, vt postea ingesta in repletionis mole respondeant, sensus quæstionis est, quapropter fit, vt poma si prius assumantur, postremo euo
C mantur, ea vero si sumantur postremo, primo respondeant; causa inquit illa est, quòd genus pomorum est graue, itaque in imum descendit, partemque superius relinquit inanem, vt secundo aduenientem cibũ admittat: ea igitur prius euomuntur, quàm poma; sed si hæc postremo assumantur, superiorem partem occupant, cum expedite nõ possint descendere propter alia: tunc igitur primo respondeant, necesse est. Responsio hæc (vt arbitror) non est Aristotelis, sed alterius qui forte
D addidit illud problema: si enim velimus eam accommodare propositæ quæstioni de ficu, non est ad propositum, & perperam ille hoc addit exemplum in corroborationem, siquidem ait ficus etiam nouissime esitatas, postremo respondere, poma autem quamuis grauia sunt nouissime esitata statim prodeunt: propterea sciendum est, multiplicem esse causam cur aliqua per

vomitū sero reddantur, prima est ratione partis ipsius A
sentientis, ea namque res sibi magis familiares seu minus ingratas serius euomit. altera ex parte eorum, quæ assumuntur, nempe si lubrica sint & grauia, nā vtriusq; ratione in imum descenderent, & subterfugerent conātum euomentis particulæ: tertia si viscosam quandam habeant consistentiam; ob id enim flegmatis quodam genus viscosum & viscidum vix magnis conatibus potest excerni; ficus itaque cum actione caloris viscosam quandam naturam assumant, quæ tenaciter adhæret B
tunicis ventriculi, propterea post cætera respondent in repletionis mole; argumentum namq; huius est, quòd ita apparet cum reddantur, tum etiam quia dum comeduntur succus ille lacteus, qui manibus adhæret, modica actione caloris eiusdem partis viscosus efficitur adeo, vt digitis quodam gluten illitum esse videatur, id etiam interna declarat substantia, tenax enim est & viscosa, cum aruerint.

C

Quamobrem sitis multo difficilius feratur, quā fames, & quomodo fieri potest, vt eadem parte, nimirum ventriculo nos simul calida, & frigida desideremus, potum scilicet frigidū, cibos autem calidos, & eorum quæ comeduntur, ac bibuntur quamobrem nonnulla calida, aliqua vero frigida desiderantur. D
Caput VIII.

EXcitauit Aristoteles eam quæstionem, quapropter animantes magis ægreferant sitim, quàm famem vigesima octaua problematum quæstione quinta, & fatetur hoc eam ob causam euenire, quoniam sitis res est

magis

A magis anxia cum aduerſetur rei ſuauiori; aut quoniam calor natiuus humidũ magis quàm ſiccum deſiderat; aut quoniam ſitis eſt libido duarum rerum, potionis inquam & cibi, fames vero vnius tantum ſcilicet cibi, id quod etiam ſequenti quæſtione confirmauit: quoniam vero perſpicue videmus hoc non eſſe omnibus animalibus commune vt ſitim ægrius, quàm famem tollerent, quædam enim potum deſiderant exiguum & raro, cibum contra vehementius auent, propterea rem
B non inutilem facturus exiſtimaui ſi cauſam prius huiuſce diuerſitatis explicem, tum vel magis quoniam huius problematis explicatio non parum momenti habet ad explicationẽ alterius: vidimus enim in præcedentibus eſſe quædam animalia, quæ vel potum non deſiderant ob frigiditatem naturæ & modum alimentorum, quibus veſcuntur, quemadmodum ſunt exanguia, ac potiſſimum inſectorum genus, eaque omnia quæ pulmonem non habent, quemadmodum ſunt piſces, aut illũ
C fungoſum admodum & exanguem, cuncta hæc parum, vel nihil ſitiunt; ciborum tamen ſunt auidiora, & cum bibere videntur, cibi potius, quàm potus gratia bibunt. Alijs contra euenire debet, vt potum vehementius appetant ſi pulmonem habeant contrario modo affectũ, quemadmodum eſt homo, & aliorum plurima, vidi namque ſemel ſitientem mulam ex alto ſe præcipitem dediſſe littore, dummodo potandi deſiderium expleret, & febricitantes homines maiora his faciunt, non-
D nulli etiam cum nimium abſtinere coguntur, celerem mortem oppetunt, quemadmodum obierunt plurimi cõmilitones Caroli quinti Imperatoris cum ad Africæ littora cõmigraſſet, quapropter ego exiſtimaui ſitim eſſe moleſtiſſimam huic animantiũ generi, quoniam ſiccantur interea pulmones, & calor cordis, earumque partium pene auctus ſuffocatur, hoc autem moleſtiam

affert, & dolorem, cum periculo etiam non vacet: itaque nihil mirum si potus tantopere desideratur, talemque illius defectus afferat anxietatem, cum humidi, frigidique indigentia sit magno incommodo huic necessariæ actioni respirationis, atque caloris faciat molestã passionem, nec alia ratione arbitror hunc esse causam interitus, postquam manifeste patet, potum, si sit aquę, non nutrire, sic vt deperditam substantiam reficere possit, hoc enim præstari per cibi assumptionem consenta nec omnibus videtur, atq; his postremo accedit, quòd sitis est desiderium multarum partium, plures fines attingens. Quantum uero ad cibi desiderium attinet, inquit Aristoteles quarto de partibus animaliũ cap. quinto, omne insectorum genus minime contentum esse alimento, quippe quæ sibi ipsa sufficere ualent non tam corporis exiguitate, quàm caloris remissione, tametsi nonnulla eorum, ut muscæ nunquam uideantur expleri cibis, quoniam parum assumunt pro uice, & multũ absumunt ob uegetem motum, illud enim quod calidum est, cibũ desiderat, & cito concoquit, contra quod frigidum cibo carere facile potest. nam proprius calor minus absumit, ac propterea fatetur cicadarũ genus maxime omnium ieiunum esse, quoniam ipsis pro alimento satis est humor proprius, alia uero quæ calorem habent, ualidiorem uberius comedunt, quoniã calor uehementius agit, ac prope substantiam dissipat: tertio itidem de partibus animaliũ cap. ultimo recenset alia animantium genera, quæ pauco tempore possunt ferre abstinentiam cibi, ea potissimum ratione, quoniã cibus breui tempore manet in vẽtriculo, ac citius quàm concoquatur, deijcitur: itaque breuis est vsus fruendi, quemadmodum inquit est omne genus piscium; hoc enim lubricum est, quia modicus eorum calor solida, quibus vtuntur, ac frigida alimenta immutare non potest,

A test, minusq; propter ambientem aquam transpirant, & coniungitur ventris, atque intestinorum lubricitas propter innatam humiditatem, quibusdam etiam sola intestinorum natura id facit, vtpote si recta sint & laxa, siquidem illorum laxitas auiditatem auget cibi, rectitudo autem accelerat, quapropter animalia, quæ continentiora esse oportebat ad cibi desiderium, hæc in sua aluo anfractus, orbesque plures continent: atque hoc modo patet quomodo in genere animalium non-
B nulla magis sitim alia potius famem ferant, & omnino ciborum quæ sint auidiora. Nunc explicandum est, quapropter potus desideratur frigidus, quæ vero comeduntur calida, & quomodo pars eadem cõtraria simul desideret: omnes videntur in hac re consentire, quòd sitis est appetitus frigidi & humidi, fames autem calidi & sicci (vt ait Aristoteles) ac propterea nihil mirum esse si esculenta optentur calida, potus autem frigidus, atque in eadem parte posse fieri eodem tempore desi-
C derium contrariorum propter duplicem indigentiam, ac respectu, vt aiunt, diuersorum, porro ob defectum humidi roridi, quod frigidum esse debet ob refrigeriũ & salutem caloris appetitur potus frigidus, ob indigentiam autem humidi solidi quod sua natura calidũ est, desiderantur calida esculenta. Mihi tamen videretur huic rei diligentius incumbendum esse, etenim neque omnia esculenta desiderantur calida, nec omnia potulenta optantur frigida, siquidem panem non cupi-
D mus actu calidum nisi exhibeatur in iusculo fructus omnes desiderantur actu, & potestate frigidi, bellaria, caseus & aliorum plurima potius frigida, quàm calida comeduntur, cucumeres, etiam pepones, & citreoli, quibus salatutium conficimus, quemadmodum sunt potentia, & actu frigidi sic etiam cupiuntur, eoque eduntur modo quomodolibet assumpti, si vero

vero etiam consideres cætera animalia, quæ opus hoc A
comedendi,& bibendi nobiscum habent commune,vi
debis ea non vti calidis cibis, sed optare calida seu frigida, qualia illa sint, citra delectum, & fortasse potius frigida auent comedere: quamobrē mihi videtur hunc varium vsum alimentorum esse propter consuetudinē; & quandam peritiam, cœpimus namque assuescere in vtero vesci alimento sanguineo calido, deinde calido etiam lacte, atque sub id tempus cœperunt nobis parari iuscula calida propter vtilitatem caloris & coctionis;scilicet vt tū alimenta ab igne alterata facilius concoqui possent, tum etiam pars ipsa concoquens ab extrinseco adiuta calore multo facilius cōcoqueret, nam calor extraneus innatum fouet & adiuuat, & quoniam aliqua desiderantur alimenti tantum gratia, alia vero etiam vt refrigerent, quæ sunt in primo ordine consueuerunt optari calida, cætera autem frigida vt fructus,alia itidem calida optantur,qūoniam sic magis sapiunt, alia vero frigida:sic enim videntur gustui suauiora,pro ut calor proprios immutat sapores,aut saltem in actione ad sensum præualet, vt proprium rei, quæ comeditur, obtundat saporem, & rem faciat alio modo apparere; sic itaque facillimum erit satisfacere huic proposita difficultati, animaduertendo tamen desiderium calidi & frigidi,& in ventriculo non esse passiones contrarias, oportet enim esse respectu eiusdem, attamen hoc desideratur calidum, aliud vero frigidum.

B C D

Quod nam sit magis proprium, atque conueniens obiectum sitis, aqua, vel vinum. Caput VIIII.

AQuam vero proprium, ac naturale obiectum esse ipsius sitis, mihi videtur lyppis, ac tonsoribus esse mani-

A manifeſtum, quoniam Philoſophus demonſtrationem huius concluſionis auſpicatur à definitione: etenim ſitis eſt appetitus frigidi & humidi, aqua vero per ſe frigida eſt & humida, vinum autem calidum ſecundum formam, tametſi frigidum ſit ſecundum materiam, participatione videlicet aquæ, vt ait Ariſtoteles quarto Meteororum, patet igitur aquam primum eſſe obiectum ſitis: quod etiam eo modo confirmatur, nam longe melius aqua poteſt explere omnem defectum, & indigentiam vnde efficitur ſitis, quàm vinum; igitur ipſa

B eſt magis conueniens & accommodatum obiectũ, probatur antecedens, quoniam ſiccitati per ſe ipſam optime ſatiſfacit, nam humidiſſima eſt, & cuiuſdam lentoris particeps, vt partim hærere, partim etiam diutius ſeruari poſſit, vinum autem potius exſiccat in fine, tametſi initio humectandi vim habeat, caloris etiam feruorem multo quàm vinum præſtantius ſedat, nam ſua ipſius natura frigida eſt, vinum autem calidum, & propterea

C ad intrinſecum calorem acceſſionem facit; aer autem, tametſi humidus, & forſitan ipſamet aqua humidior, frigiduſque euaſerit, qualis in hybernis horroribus eſt, nequaquam tamẽ idoneus eſt ad ſedandam ſitim; quoniam oportet humorem eſſe paulo craſſiorem, & lentum: aer enim ob id non humectat, vt declarauit Ariſtoteles in problematibus, neque etiam ſicca poteſt cõgregare alimenta, & fluida facere, & quemadmodum hic nequit ſatiſfacere deſiderio potus, ita neq; famem

D ſedat, neque etiam odor, quamuis aliqui perperam exiſtimant Chameleontem aere nutriri, & nos odoribus refici: illud enim falſum eſt, gaudet quidem aere, cum ſit tanquam cauitas plena ſpiritus, ac perpetuo ob id videtur hiare, ſed vbi neceſſitas vrget, veſcitur cibis ſibi conuenientibus: alterum quoque abſurdum eſt, nam odor recreat & conſolatur calorem, & forſitan vaporo

ſo

ſo permixtus corpori, fumidæque (vt aiunt) exhalatio- A
ni poſſet inſtaurare ſpiritus, ſolidiores autem partes haud poſſet nutrire, earum quippe nutrimentum mul to craſſius eſſe deberet, interdum autem quod ad ſitim attinet, videmus eam ſedari ſi iuxta fluuios, & fontes maneamus, aut venti ſpirent ab auſtro, namque ijs in locis & auſtrali conſtitutione vel pluuia tum frigidior eſt, tum denſior multo vapore; is autē eſt aquæ diſgregatio, vt ait Ariſtoteles primo Meteororū, quapropter ſitim poteſt conciliare humectando, & caloris obtun- B
dendo feruorem, cum enim ſpiratione attrahitur, totum humectat corpus, primum autem partes ipſas ſpiritales, quæ nimium calent, & refrigerationis egent, ac propter perennem motum, nimiam humectationem deſiderant; ſęcus enim inſtrumenta ipſa redduntur ine pta motioni. Amplius aqua eſt potus magis naturalis cunctis videlicet ab ipſa natura miniſtratus, vinum vero ſecundum naturam non eſt, ſed potius ſecundum peritiam, ſiquidem in illa prima ſotietate vini vſus nō- C
dum venerat, poſtea vero cœperunt homines varijs oblectari potibus, vt ſimul ſitim ſedarent, & coctioni quo ad fieri poterat, opem ferrent fouendo ventris calorem, itaq; alijs placuit uſus uini, alij ceruuſij, ut plurimis Galliæ populis, alijs pomorū ſucci varij, ſicut Antiochenis & aliorū nonnullis. Hoc etiam confirmatur, nam potus aquæ eſt communis cunctis animantibus, quoniā ſitis non homini tantum fit, ſed etiam alijs animalibus, uinum autem pauciſſimis eorum placet: non eſt igitur D
obiectum ſitis naturale, & accommodatum, manifeſta quidem eſt minor propoſitio, nam etiam multæ homi, num nationes uini potum legum edicto & naturali cō ſuetudine auerſantur, quemadmodum faciunt Barbaræ nationes, & plurimi eorum, qui recens inuentas regiones accolunt, cæterorum autem pauciſſima inueniuntur,

A untur, quibus uinum placeat, atque inter hæc potissimum narrat Aristoteles uiperas, utpote quæ uino inebriatæ capiantur dolo, & simias præsertim caudatas, quæ adeo fiunt ebriæ, ut ebriorum prope more insanire uideantur. Videmus præterea quòd in ingenti siti qualis fit in æstiuis squalloribus, & febrili caumate uinum quantumuis accipiatur uel non placet, uel sitim non sedat, quemadmodum facit aquæ potus. Quibusdam tamen uisum est potius uinum primo loco esse
B accommodatum ad desiderium potus, utpote quòd longe melius appetentiam illam possit explere, quoniã Aristoteles uigesima octaua problematum quæstione quinta inquit, sitim esse duarum rerum desiderium cibi uidelicet, ac potus, illud ergo est maxime cõueniens obiectum sitis quod potest esse pro cibo simul & potu, uinum uero est huiusmodi, cum plurimum nutriat, igitur uinum præstat aquæ in extinguenda siti. Confirmatur præterea, nam potus ad instaurandum intrinsecum
C humorem substituitur, sed aqua illum instaurare non potest, ut uinum, cum nullo pacto nutriat, igitur uinũ est magis consentaneum siti: præterea uinum frigidũ est in actu, & humidum sicut aqua fouet etiam calorẽ, coctionem adiuuat, ventriculum roborat, cunctarum partium vires, & substantiam reficit, continuo humorem reparat, & spiritus ipsos consolatur; igitur vinum est per se ipsum magis coueniens, ac primarium obiectum sitis. Videmus præterea ex moderato vini potu
D homines fieri alacriores, fortiores, magis viriles, & ad omnes viriles actiones magis idoneos, aqua autem cõtra ventriculum laxat, calorem hebetat, coctiones impedit, & pigerrimos facit homines, ac cæteris paribus magis effœminatos, quapropter vel siti saltem humanæ magis conueniens, & accommodatum esse videtur quibus accedit, quòd si vini vsus modum non excedat

diuturniorem non nihil efficit vitam, quoniam homines senes cum imbecilles sint, & frigidi prope extincto calore vitali, & emarcescẽte humore natiuo huiuscemodi potum desiderant, & cum illo bene habent, quapropter Plato in libris de lege vinum plurimis vetat, senibus autem nunquam. Ego arbitror facillime sedari posse hanc controuesiam, nam aqua est conuenientior potus potionis tantum gratia, uinum autem utriusque simul ratione, cibi nimirum & potus est magis accommodatum, quamobrem aqua est magis conueniens siti per se siue ut sitis est tantum, uinum autem ex accidenti, & hoc modo singulæ diluuntur rationes, quas non oportet sigillatim recensere, uini autem incommoda quot & qualia sint, historiam & causas in aliũ locum dimitto, cui magis id proprium esse videatur. A B

FINIS.

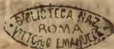

Errata sic corriges.

Pagina 3. ad vnu, ad vnum. 12. b. appetitu, appetitus. 17. a. genere, generi. 27. d. differant, differunt. 48. a. quidpiam, quispiam. 54. d. 8. phis. 48. primo phis. 49. 57. c. iucundissimum, iucundum. 97. a. inducandos, indicandos. 99. a. retrahit, retrahi. Ibid. c. exeunt, exuunt. 119. d. quod qui, qui. 126. b. peruirgilio, peruigilio. 153. a. quietem, quiete. 161. c. cogentur, cogeretur. 190. b. veterorum, vterorum. 199. a. cnuctant, eructant.

REGESTVM.

ABCDEFGHIKLMNOPQRSTVXYZ.
Aa Bb Cc Dd Ee.

Omnia ſunt folia, præter E e, quod eſt medium.

ROMÆ,
Apud Franciſcum Zanettum. M D LXXX.
PERMISSV SVPERIORVM.

BIBLIOTECA NAZ.
ROMA
VITTORIO EMANUEL